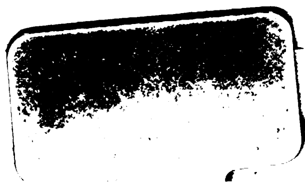

Norske Bygdesagn,

samlede

af

L. Daae.

Anden Samling.

Christiania.
J. W. Cappelens Forlag.
1872.

J. Chr. Gundersens Bogtrykkeri.

Forord.

Første Samling af mine Bygdesagn, der udkom for to Aar siden, vandt saavel betydelig Udbredelse som velvillig Omtale herhjemme, og blev fordelagtig bedømt i begge Broderriger; i „Börsenblatt" bebudedes en tydsk Oversættelse deraf, der dog neppe er udkommen. Jeg fik saaledes Lyst til frembeles at samle lignende Smaatræk af Fortidens Almuesliv og udgiver nu paany en liden Række deraf, i hvilken, ligesom forrige Gang, de hendøde Traditioner, der hentes fra Haandskrifter eller fra afsides Egne af den trykte Literatur, ere optagne ved Siden af dem, der endnu leve i Bygderne.

Den Opfordring, som jeg i Forordene til første Samling udstedte til dem, der kjendte hidtil utrykte Sagn og Traditioner, om at meddele dem til Opbevaring paa Universitetsbibliotheket, er bleven eftersulgt af ikke Faa, og nogle af disse Meddelelser ere allerede benyttede ved nærværende Leilighed. Idet jeg bevidner samtlige Meddelere min forbindtligste Tak, udtaler jeg paany Ønsket om, at ret Mange frembeles ville forøge dette Materiale, der i ethvert Fald vil finde en sikker og naturlig Plads i Bibliothekets Manuscriptsamling og utvivlsomt i sin Tid paa en eller anden Maade komme til Nytte.

Christiania, i November 1872.

Indhold.

Norske Bygdesagn.

Anden Samling.

Ættesagn. Nisi-Ætten.

„Med et intresse, som nu synes alldeles försvunnit, fortgick från far till son minnet af slägtens hufvudmän, och om någon för hundra år sedan velat göra sig mödan at uppteckna dessa langfedgatal, skulle man kunnat uppvisa slägter i valmarsrock med ganska aktningsvärda anor."

(H. Hofberg, Nerikes gamla minnen, Ørebro 1868. S. 209).

Af alle Almuesagn have de Fortællinger, som man endnu enkelte Gange finder opbevarede om en eller anden Gaards Beboere i flere Led, den største Lighed med de gamle Sagaer. Denne Slags Traditioner kunne have stort culturhistorisk Værd, og selv om de enkelte Træk i disse Sagn i og for sig kunne synes ubetydelige, faa de ikke desto mindre Interesse, netop fordi de fremfor andre ere blevne bevarede i Aarhundreder. Men nuomstunder er Ættesagnene saare faa og vanskelige at overkomme. Selv paa Gaarde, om hvilke man af Ministerialbøger og gjennem andre sikre

Vidnesbyrd veed, at de i mange Slægtled have været eiede af en og samme Slægt, erindres som oftest Intet om Forfædrene. Og paa de faa Steder, hvor Sagnene endnu leve, skulle de sandsynligvis i en meget nær Fremtid forstumme. Thi den yngre i egne Tanker klogere Slægt har ikke længere Øre for Fædrenes Fortælling. Det er derfor en stærk Opfordring for alle Venner af vore folkelige Traditioner til itide at redde de Stumper af disse, som endnu ere ilive.

Som Exempel paa en liden Ættesaga kan det Følgende tjene:

I Granshered Sogn omtrent en halv Mil fra Bunden af Tindsøen, ligger Gaarden Nisi eller Nes, hvoraf det østre Brug i umindelig Tid har været i samme Slægts Eie. Den ældste Mand, som man ved at tale om paa Nisi, hedte Thorgrim Nes. Da han var tolv Aar gammel, gjætede han paa Fjeldene mellem Granshered og Tuddal, og traf der ofte sammen med en Pige, Helga Fingarsdatter fra Boen i Tuddal, som ligeledes gjetede paa Heien. De to syntes godt om hinanden og bleve ogsaa tilsidst Mand og Kone. Thorgrim eiede mange Gaarde og blev Lensmand baade i Hjertdal og i Tind paa engang. Paa vestre Nisi havde han sin Thingstue, og i den vare Stokkene tættede med Vadmel istedenfor med Mose. Endnu findes paa Gaarden hans svære Ølbolle med et udskaaret Skibsanker, Thorgrims Bomærke, og først i Sommeren 1872 blev hans Bidsel solgt til en dansk Reisende. Dette Bidsel var forsynet med Ringe, for at man kunde høre, naar Lensmanden nærmede sig, thi Kirketjenesten i Granshered Kirke maatte ikke begynde, før Præsten mærkede, at Thorgrim red over Nesbroen.

Da Thorgrim blev gammel og hans Helga var død, slog han sig ganske fra Verden og byggede sig en liden Hytte, hvis Tomt endnu vises ved Kvernebækken. Her døde han, syv Aar paa det syvende Snes, eller 127 Aar gammel.

Thorgrims Søn Thorold døde i sine bedste Aar, men Jon Thoroldssøn blev tre Maaneder over hundrede Aar. Han var en af de bedste Soldater, som Nogen har kjendt. Kapitainen roste ham offentlig paa Kirkebakken og sagde: Jeg er saa nødig for at see en ret Soldat, som for en nøgen H—, men jeg takker for Jon Thoroldssøn, det er Karl, som staar ved sit Gevær. Jon kom da ogsaa til at prøve Krigen, thi han laa ude og sloges i fremmede Lande i samfulde sytten Aar, men fik dog ikke i noget Slag saa meget som en saar Finger, og aldrig i sine Dage kjendte han saa meget af Sygdom som et Hæng. Men mangengang, mens han var ude, var Soldaterne saa forlegne for Mad, at de maatte dræbe Kreaturene, som de gik paa Marken, og vride Kjødet i Klude, thi det var ikke Tid til at koge det.

Jons Søn, Thorold Jonssøn, var Soldat som sin Fader, men kom ikke i Krig. Mens han var i Kongens Tjeneste, brød han Laarbenet i et Løb, men slap ikke for at exercere for det, men maatte lige godt staa ud sin Tid. Da han kom hjem, laa han syg, og kom ikke ud for Døren førend den fjortende Uge, og siden kjendte man hans Fodefar i Nysneen. Da Thorold døde, 82 Aar gammel, kom Gaarden til hans Søn Ole. I hans Tid blev der skjærpet en Kobbergrube paa Gaardens Grund, og i den Anledning skulde

Ole til Kongsberg at tale et Ord ved Overberghauptmanden, men udenfor hans Hus blev han bidt af en Hund, og den eneste Opreisning han fik, var at han slap Kongens Tjeneste. Han har ombygget Husene paa Østre Nisi 1792, der ere fulde af gammeldags Indskrifter, og hans Søn Ole Olsen lever endnu, 68 Aar gammel, og eier Østre Nisi.

Dette Sagn er fortalt mig ganske saaledes, som det her er meddelt af den sidstnævnte Ole Olsen selv, der ogsaa kjendte alle de nævnte Nisibønders Hustruer: Helga, Birgit, Synneve, Margit, Anne, Anne. Det var aabenbart Ole en Glæde at træffe en Mand, som vilde høre og opskrive, hvad han erindrede. Efter min Tilbagekomst til Christiania blev Sagnets Paalidelighed sat paa Prøve ved en Undersøgelse af de i Rigsarkivet bevarede gamle Skattemandtal. Og Sagnet udholdt denne Prøve. Arkivets Skattelister udviste ganske rigtig, at Thorgrim havde eiet den hele Gaard, og hans Navn forekom fra 1646 til 1680. Sandsynligvis har dog denne ældgamle Mand eiet Nisi længe førend 1646, men før den Tid har man ikke noget Skattemandtal for Bygden bevaret, og det kan altsaa ikke nærmere paavises. Derpaa forekom Tarald Thorgrimsen fra 1686 til 1699, men ved Siden af ham ogsaa en anden Opsidder, saa at Gaarden nu sees at være delt. Jon Taraldsen sees at have faaet Skjøde 1699; Tarald er altsaa ganske rigtig død ung. Men nu savnes Jon paa Listerne i en Aarrække, og det netop i de Aar, hvori hans langvarige Krigstjeneste maa falde, nemlig lige til 1721. Han har altsaa aabenbar været ude først mellem de dansk-norske Leietropper under den spanske Successionskrig, derefter i Tydskland, tilsidst kanske ogsaa i selve Norge mod Svensken. De

„sytten Aar" slaa saaledes vel til. I 1783 forekommer hans Enke Synneve, hvilket ligeledes beviser, at Jon har naaet en meget høi Alder. Man kan ikke frakjende alt dette en Slags videnskabelig Interesse. Det er et Vidnesbyrd, om at Bondetraditionen i det mindste kan være i høi Grad paalidelig, og bliver altsaa af Betydning endog for Sagaernes Kritik.

Ifølge N. Nicolaysens norske Fornlevninger, S. 213, fandtes paa Nisi indtil 1811 ogsaa et stort Drikkehorn med Messingbeslag og forgyldt Endeknop; paa Randen var udgravet en kronet Figur, udentvivl St. Olaf med Rigsæble i venstre og Hellebard i høire Haand samt med Inskrifter: Jaspar, Melchior, Balthasar (de hellige tre Konger) med smaa Bogstaver fra det femtende Aarhundrede. Hornet findes nu i Universitetets Samling af Oldsager.

Hallingdalske Ættesagn.

1. I Slutningen af det sextende Aarhundrede kom en Mand ved Navn Sander Sandersen fra Skotland over til Norge. Han var i Begyndelsen Skrædder, men, da (i 1591) faste Sorenskrivere bleve ansatte for at hjelpe Bønderne at dømme og i det Hele gaa dem tilhaande i Retssager, blev Sander kaldet til at blive første Sorenskriver i Hallingdal. Han boede da paa Stave-Haugen ved Aals Hovedkirke Om Vinteren holdt han Thing med Almuen ude paa Isen af et stort Vand ved Thorpemoen; derfor heder Vandet endnu Thingvolden. Paa Stave bevaredes længe Sanders Klædning, en Trøie, saa sid, at den naaede til Gulvet, graa Benklæder med Rynker og en tre-

snudet Hat med lav, rund Pul. Paa Larsgaard i Hol, hvorhen en af hans Døtre blev gift, findes endnu hans Belte, og paa Raaen (Røo) har man hans Stridshammer.

Paa denne sidstnævnte Gaard Raaen i Hol blomstrer hans Æt endnu den Dag idag. Hans Efterkommere i de tre nærmeste Led var Sander 2 (som døde i Sigdal 1634), Sander 3 (død paa Raaen 1677) og Knut, død 1711. Knut havde en Søn Jon, som var ulykkelig i Kjærlighed. Da han ikke fik Lov af Forældrene til at gifte sig med den, han vilde, rømte han til Christiania og lod sig hverve til Garnisonen paa Akershus. Derfra tog han Hjemlov og fortalte, at han skulde besøge sin Fader, men i dets Sted rømte han videre. Der blev sendt Folk efter ham paa alle Kanter, men Ingen kunde komme ham paa Spor. Nu gik Odelen til Raaen over paa Kvindfolksiden, til en Datter af Knut, som var gift til Hov i Aal. Hun fik da Gaarden, men blev Enke, da hendes Mand Asle Thomassen red sig ihjel i et Bryllup. Hendes Søn var Thomas Aslesen († 1765), derpaa kom Sander Thomassen, Thomas Sandersen, og tilsidst den nulevende Eier, Sander Thomassen. Denne Mand, der i yngre Aar har været Corporal, har et særdeles fortroligt Kjendskab til sin Hjembygds Historie og Traditioner og har anvendt megen Flid paa at indsamle Oldsager o. s. v. for Universitetets Samlinger.

Stamfaderen Sander Sandersens Æt, der udmærker sig ved en særegen Legemsbygning, kaldes endnu den Dag idag „Skotterne". De ere alle stærke Folk og vare fordum frygtede Modstandere i de jevnlige Bygdekampe. Villandsætten, med hvem „Skot-

terne" stundom prøvede Kræfter, pleiede at sige: „Det er ikke værdt at slaas med dem, de lade sig ikke piske."

Mundtlig fortalt mig af Sander Thomassen Raaen.

2. Paa søndre Helling i Øvre-Aal boede i det syttende Aarhundrede en ilde berygtet Slægt, Efterkommere af en Thorsten Engebretsen, som havde Gaarden 1638. Thorstens ældste Søn hedte Johannes. Han var en Tyv, kom i Arrest hos Lensmanden Sindre Sundre, men rømte til Nordland og blev der siden hængt. Den anden Søn, Engebret, gjorde meget ondt i Bygden og stak tilsidst Præstekonen, Mari Jacobsdatter, med Kniv; derfor kom han paa Bremerholm og gik der i Fængsel sin Livstid. Den tredie Søn Levord blev dræbt af en Harbrand Skrinde, den fjerde Halvor, blev dømt fredløs, blev tilsidst dræbt i Vas-Bygden og blev begraven uden Kirkegaard. Den femte Søn, Tollef, fik da tilsidst Gaarden efter sin Fader Thorsten, men Tollefs Sønner blev ikke bedre end Farbrødrene. Først var det Halvard „Vibi." Han begyndte at stjæle allerede som Barn, og var neppe bleven voxen, førend han blev hængt og hans Legeme opbrændt der paa Helling; Moderen byggede da et stort Stabur udenfor Huset, for at slippe for at se Galgen. Saa var det Asser Tollefsen, som blev rettet for Manddrab 1673, dernest Bjørn, som blev dræbt i Vas-Bygden. Nu var der ikke flere igjen af Halling-Ætten end Tollefs to yngste Sønner, Thorsten og Levord. De bleve skrevne til Soldater og maatte ned til Danmark, men kom aldrig mere igjen. „Saa blev Enden paa det onde Folk. De vare Guds Bespottere og Guds Ords Foragtere og hele Almuen til

Besværing, idet de sad ofte i Fængsel, den ene efter den anden, og Almuen maatte holde Vagt over dem."

Efter „En gammel Skoleholders Optegnelse for Aaret 1827 om forskjellige Hændelser i Aals Præstegjeld" (B. Moes Tidskr. f. Personalhistorie I, 529 flg.) samt mundtlig Beretning af Sander Raaen.

3. En tredie Æt var Viskeslægten i Aal. Til den hørte Sæhvat Engebretsen, som var en af Holstekarlene, det vil sige, en af de mange Nordmænd, som i sin Tid maatte tilbringe flere Aar i Holsten, dengang der ventedes Krig med Rusland.*) Men da Sæhvat kom hjem fra Holsten, var han bleven en udlært Skøier og indlod sig paa mange fortvivlede Streger. Der boede dengang nogle Folk i Nordre Vas, som man kaldte Bankokarlene, fordi de gjorde falske Sedler. Sæhvat gav sig i Lag med Bankokarlene og reiste med dem til Bragernæs Marked, hvor de skulde forsøge paa at faa Sedlerne ud. Det var ikke saa let en Sag, og dertil meget farligt, men Sæhvat fandt paa Raad. En Aftenstund gik han ud paa Isen paa Dramselven, kastede sig i en aaben Vaag og begyndte saa at hvie og skraale paa Hjelp af alle Kræfter. Omsider kom to Vægtere og drog ham op. Nu tog han op sin Tegnebog, saa efter sine Penge, og anstillede sig yderst forskrækket, over at alle hans Dalersedler vare rent opbløbte. Man gav ham da det Raad at gaa op paa „Vexelhuset" og forsøge at faa dem byttede, og det lykkedes ham da at faa ordentlige Penge for Bankokarlenes falske. Da han saa

*) Et Sagn fra denne Tid er fortalt i første Samling S. 83—84.

kom hjem, kjøbte han to Gaarde, begge Thomgaardene, og drev siden paa meget lange Handelsreiser. Paa dem havde han mange Eventyr med Gudbrandsdøler og andre Udbygdinger. En Søn af Sæhvat deltog i Halvor Hoels Opløb i 1818, og kom siden paa Slaveriet, fordi han havde dræbt sin Søstersøn.

4. I Hols Annex ligger Gaarden Søndre Villand, om hvis Beboere der haves mange Fortællinger, som ikke alene kjendes i Hallingdal, men ogsaa i Nabodalene.

Der stod fordum en Bygning der paa Gaarden, som kaldtes Høiloftet, og som maa have været et gammelt Gildehus. Endnu viser man Loftstenene af det Hus. Det bestod af tre Etager eller Høider, først en Bod, hvor man gjemte alle drikkende Varer, saa et Rum ovenfor, hvor Ungdommen dansede, og endelig øverst en Sal, hvor de bedste Folk samlede sig og talte sammen. Thi Huset tilhørte ikke nogen enkelt Mand, men hele Almuen rundt om*). Især holdt Ungdommen sig gjerne lystig i det Hus; Gutterne gjorde da i Forveien Sammenskud til Malt og Humle og leiede en Pige til at brygge Øl. Naar de da kom sammen, blev der først drukket og saa danset. Traf nu Folk, som var Uvenner, sammen i sligt Lag, da blev det gjerne til Slagsmaal, og forbetmeste med Beltesætning. Dette bestod deri, at de bandt hinandens Belter fast sammen og saa tog til at bruge Knivene. Af dem havde de to i hver Slir. I den Tid, da denne Bygning var i Brug, var ellers Mændenes Klædebragt helt anderledes end nu. De gik i fodsid Kjole

*) Sammenlign „Gildestuen i Kinservik", 1 Saml. S. 52—54.

og rød Undertrøie, begge prydede med Silketraad af forskjellig Farve. Brystdugen var gjerne grøn og ikke gjenknappet længere end til Midtlivs, saa at der viste sig en lang Rad af Sølvknapper midt efter Brystet, de største øverst og de mindste nedenfor. Dertil kom Knæbuxer med Knæspænder og Knæremspænder. Paa Skoene vare store Sølvspænder. Paa Hovedet bar Hallingen tresnudet Hat og om Livet en Gjord eller Belte af gult Elgeskind med Sølvspænder og dobbelt Knivslir. Haaret lod man voxe saa langt det vilde, og det naaede ofte ned over hele Ryggen. Gult og lokket Haar blev holdt for det smukkeste.

For næsten to hundrede Aar siden var der en Mand paa Myre i Hol, som hedte Ole Tollessen. Han var bekjendt i vid Omkreds som Hestehandler og reiste fordetmeste over Fjeldet til Sogn med sine Drifter. Han bar altid ualmindelig mange Sølvspænder, Knapper og Søljer, og derfor kaldtes han gjerne Blank-Ola. Som han engang reiste omkring med alle sine Heste i Sogndal, mødte han en Slaaskjæmpe, som vilde give sig i Kast med ham. Men Enden blev, at Blank-Ola slog Kjæmpen ihjel. Han blev da sat fast, og der blev lagt Beslag paa Hestedriften hans ogsaa. Tilsidst fik han sin Dom, at han skulde bøde de tre „Tjaug" eller Snes Lod Sølv, og Fogden, som skulde tage imod Pengene, sagde: „Nu skal vi da faa Søljerne af Bringen og Spænderne af Skoene til Blank-Ola." Men Ole havde saa mange Penge hos sig, at han ikke behøvede at sælge sin Stads og lagde de sexti Lod paa Bordet med een Gang. Derpaa spurgte han Fogden, hvad det kostede at slaa til en Mand med Næven. „Ti Daler", sagde Fogden. Ole spurgte igjen, om han maatte slaa, hvem han

lystede, og den Anden sagde ja. Dermed slog han strax til Fogden, saa denne faldt omkuld under Thingbordet og gjorde saa ek Hallingkast paa Gulvet med de Ord: „Endnu dandser Blank-Ola med sine Sølvsyljor i Bringen og sine Spænder i Skoene.“ Disse Ord blev til et Ordsprog og er det endnu mellem Hallinger og Numedøler. Saa reiste Ole hjem igjen til Hallingdal med sine Heste og solgte dem. Paa en Sten ovenfor en Støl ved Myre sad han og tog imod Pengene, og tjente ikke mindre end sytti Daler paa sin Handel.

Ole, som hidtil foruden Blank-Ola ogsaa var bleven kaldt Myregutten efter den Gaard, hvor han var født, tænkte nu ogsaa paa at gifte sig. Han friede til Ragnhild, ældste Datter af Elling, Bonden paa søndre Villand.*) Ragnhild var en usædvanlig velvoxen og vakker Pige; hendes Hoved ragede op over alle andre Kvindfolks, naar hun kom til Kirke. Da Elling var uden Sønner, havde Ragnhild Odelen til Villand, og Blank-Ola fik derfor ogsaa Gaarden med hende. De fik fem Børn Tollef, Elling, Torkel, Nils og Margit, men om nogle Aar døde Blank-Ola og Ragnhild giftede sig paany med en Ole Larsen Fossgaard og fik med ham endnu fire Sønner, Lars, Ole, Svein og Knut. Alle disse otte Sønner blev store og stærke Karle, de fleste af dem drev ogsaa paa Hestehandel. De kom saaledes vidt omkring i Bygderne, men hvor de kom bleve de

*) I et Skattemandtal i Rigsarkivet nævnes Elling som Eier af Gaarden Villand bl. A. i Aaret 1689, og man har heri et Udgangspunkt for disse Ættesagns Tidsregning. Blank-Olas Manddrab maa være foregaaet nogle Aar tidligere, nemlig inden Christian den femtes Lov afskaffede Mandeboden.

berygtede som vilde og raa Slaaskjæmper. Tollef var den stærkeste og efter ham Svein.

Ragnhilds Sønner af det første Kuld viste allerede, medens de var unge, hvad Art der var i dem. De havde en Slægtning paa en Gaard, som hedte Rikansrud, en gammel rig og mægtig Ungkarl eller Busete, som det kaldes i Hallingdalen. Til Rikansruden kom engang reisende nogle ustyrlige Brødre. De drak Manden fuld og fik derpaa fat i en Kapellan og bad denne at trolove ham med hans Tjenestepige, som var deres egen Søster*). Men da Buseten blev ædru igjen, angrede han paa, hvad han havde gjort og sendte Bud til Villand efter de fire ældste af Ragnhildssønnerne for at de skulde skille ham af med hans Brud, og bad dem tage med sig sin Søster Margit, som da var atten Aar gammel. De kom, men Busetens Fæstepige havde af Frygt gjemt sig i Fjøset. Villandsgutterne ledte hende dog op og tog

*) Indtil 1797 var som bekjendt Trolovelse en i Loven paabuden geistlig Ceremoni, der gjerne ledsagedes af et Gilde, det saakaldte Fæsterøl. I min Barndom sang man endnu i Lyngdal og Kvinesdal en Vise om et saadant Gilde, der skulde have staaet paa Gaarden Tjomsland i Aa Sogn, og hvor Bevertningen havde været noget knap. En af Gjesterne indbildte da midt om Natten Selskabet, at nogle Smaavand eller Tjern ved Gaarden vare forvandlede til Myse, og Alle styrtede da affted for at se om dette var sandt og for at nyde af den paa en saa vidunderlig Maade tilveiebragte Drik:

Det va' inkje ret, som de burde vera,
Aa Festepigen sprang føre te Døra
Aa under Bua i de nera Smoje,
Aa Gudan sprang ette i sama Foje,
Aa heila Folkje dei te aa gløsa,
Tru Tjomslands Vatnan e blein te Møsa?

hende og satte hende paa en Slæde tilligemed hendes Kiste. Derpaa spændte de for og kjørte hende ned til Gaarden Haga, hvor hun hørte hjemme og væltede saa uden videre baade Pige og Kiste af Sleden midt paa Tunet. Pigens Brødre, Hagakjæmperne, mødte Villandskjæmperne med ladte Bøsser, men fandt det snart raadeligt at skynde sig ind i Stuen og gjemme sig under Sengen. Da nu Busetem paa Rikansrud paa den Maade var bleven sin Festemø kvit, delte han sine Gaarde og sit Gods mellem sine Skyldfolk, Blank-Olas Børn. Margit fik selve Rikansrud, Elling fik Tane, Torkel fik Nyhus og Nils Nøs. Tollef, som var Odelsmand til søndre Villand, fik vel derfor ingen af Gaardene. Man troede, at denne gamle Busete i sin Tid havde fundet et nedgravet Pengeskrin, og at det var den første Oprindelse til hans store Rigdom.

Tollef, den ældste Broder af Ragnhildssønnerne, slægtede Moderen paa i Høiden og blev en Karl paa tre Alen og to Tommer. Hvor han kom, var han Mester i Slagsmaal, især naturligvis paa Kongsberg Marked. Her var nemlig i gamle Dage det berømteste Samlingssted for alle Kjæmper i lang Omkreds, især fra Numedal, Hallingdal og Thelemarken, og at være Frikarl, som det hedte, paa et Marked her, den største Udmærkelse, som Nogen kunde naa*). Tollef overvandt endog en Mand paa hint Marked som havde været dets Frikarl i syv Aar. Men sin Fader Blank-Ola kunde han dog ikke naa i Kræfter, og skjønt Folk var ræd for Tollef, hvor han kom, havde de været endnu mere rædde for hans Fader. Thi naar Blank-

*) Sammenlign „Et Træk af Møllerguttens Liv", af M. J. Monrad, (For Hjemmet, B. 3, S. 1).

Ola paa sine Reiser hvilede sig og tog sig et Rus paa Aurlandsvangen i Sogn, da turde ingen Karl være hjemme i en halv Mils Omkreds. Tollef nøiede sig med at rydde Stuen, men Blank-Ola ryddede hele Reppen.

Værst gik det til, naar Tollef tog til at slaas med sin egen Slægt. Især levede han i Ufred med sin Halvbroder Ole. Engang var han saa rasende, at det saa ud, til at han vilde dræbe Ole, men Moderen, den gamle Ragnhild Villand, lagde sig imellem og sagde: „Vil du dræbe din Broder, faar du først dræbe mig, jeg har lidt det samme for jer begge to.“ Tollef huggede sin Øxe fast i Hurden, men stødte derpaa saa voldsomt til Ragnhild, at hun faldt baglænds ned ad Hellen udenfor Døren og hendes Hofter kom af Led. Derpaa begyndte han ogsaa at prygle sin Stiffader Ole Larsen. Dette blev dog meldt for Øvrigheden, og Tollef blev dømt til Fæstningen paa Levetiden. Men nu gjaldt det at faa fat paa ham og faa ham ført afsted. Lensmanden var en liden Mand, og havde ikke stort Mod paa at give sig i Kast med Tollef Villand, førend dennes syv Brødre, som holdt med Forældrene, lovede at hjelpe ham. Lensmanden listede sig da hen til Villand, mens Tollef sad og skavede Kubber. Alle Brødrene var allerede komne og sad rundt Huset. Da de saa fik se Lensmanden, sprang Svein først frem til Tollef og sagde: „Jeg kan hjelpe dig lidt med at skave.“ Før den anden vidste Ordet af, slog nu Svein saaledes til ham med en Kubbe, at Kniven fløi ham af Haanden, og strax kastede allesammen sig over ham, kastede ham til Gulvet, greb hans Arme og bagbandt ham, hvorpaa Lensmanden førte ham bort som en vild Oxe. Saa kom da Tollef af-

sted til Akershus, men efter nogle Aars Forløb satte Generalen paa Fæstningen ham paa fri Fod igjen, thi Tollef kunde opføre sig godt, naar han vilde og havde forstaaet at komme paa god Fod med Kommandanten. Før han slap ud, maatte han dog love at holde sig stille og rolig paa sin Gaard, naar han var kommen hjem. Saa skulde han da tage paa Hjemveien og gik afsted i en gammel Soldateruniform, som de havde givet ham paa Akershus, hvorfor alle Folk troede, at han var en Gevorben, som havde faaet Orlov. Da han var kommen saa langt som op i Flaa Sogn i den nedre Del af Hallingdal, gik han ind paa et Hvilested, heder Slabænken, hvor han traf nogle drukne Kortspillere. En af dem, som sad oppe paa Bordet lige ved Væggen, kaldte ham en Slamp af en Gevorben, hvorpaa Tollef gik frem paa Gulvet og bød ham en Krogfinger, den anden gav ham sin Finger igjen, hvorpaa Tollef trak ikke alene ham, men endog hele Bordet bort og vred derpaa Fingeren helt af ham. Derpaa ranglede han videre afsted, indtil han paa et andet Hvilested traf et nyt Kortspillerlag, hvor der blev spillet om Brændevin. Der bade de ham spille med, og endelig lod han sig overtale, men var uheldig, tabte i et væk og kunde ikke betale. De vilde nu naturligvis ikke spare ham, men fik da snart føle, med hvem de havde at gjøre; Tollef jog dem ud af Stuen allesammen, drak op alt Brændevinet og gik videre nordover paa Isen. Endnu mange flere Fortællinger kjendes om hans Styrke og Vildskab. Hans Søn Ole, som hedte efter Blank-Ola, blev ogsaa Slagsbroder.

Næst efter Tollef i Kræfter kom Halvbroderen Svein, en overmaade velbygget Karl, med vakkert

Ansigt og fodrap, men ikke meget høi. Han var ligesaa ustyrlig som Tollef og holdt just heller ikke altid Fred med sine egne Brødre. Engang dræbte han i Raseri en af sine Sambygdinger og blev derfor ført til Sundre til Lensmanden. Nu var det hans egen Broder Torkel, som var bleven Lensmand, og hos ham sad han et helt Aar fast. Den ene Dom faldt efter den anden, men tilsidst blev han dømt af med Livet ogsaa af den høieste Ret. Men hans Broder Torkel var klogere end de andre Brødre, og han var heller ikke saa raa en Slagsbroder, som de, men havde i dets Sted lagt sig efter Loven og var endog saa vel lært, at han kunde føre en Sag paa Thinget, om det gjaldt. En Aften kom nu Mestermanden*) og hans Knegt kjørende til Lensmandsgaarden, og Svein skulde

*) „Mestermanden" spiller naturligvis en stor Rolle i Almuesagnene. Saaledes fortælles i Hurdalen, om at Mestermanden engang i sin Forretning var kommen ind paa en Gaard der i Sognet og havde lagt fra sig sit Sværd paa Bordet. En vakker Pige kom just ind i Stuen og hørte, at det „sang" i Sværdet og lod falde et Ord, om hvor stygt det var. „Du kommer engang under mine Hænder, men endda kan jeg frie dig, om jeg maa faa Lov til at tage tre Haar af dit Hoved", sagde Mestermanden. Nei, Pigen var stolt og vilde ikke. Men siden blev hun med Barn, dræbte det og blev rettet. Paa den gamle Velstandsgaard Skjønne i Nore i Numedal sees en Mestermand afmalet i en af Stuerne med sit Sværd i Haanden. Mestermanden nød i sin Tid ogsaa Told af Almuen. Bønderne i det da endnu Norge tilhørende Jemteland bevilgede den 1 Febr. 1623 en Skilling af hver Mand aarlig til Skarpretteren i Throndhjem, som desuden, naar han havde havt en Forretning i Jemteland skulde have fri Skyds paa Hjemveien til Stene i Spogn. (Hagstrøm, Jemtelands økonomiske Beskrifning S. 117).

rettes Morgenen efter. Torkel spurgte da Folk, om Mestermandens Hoved sad lige, medens han kjørte. De svarede ja, det sidder lige. „Da", sagde Torkel med en drøi Ed, „skal Skallen nok faa sidde paa min Broder Svein ogsaa." Derpaa gik han strax ned i Arresten til Svein og sagde: „Nu skal du faa leve, Bror." „Aldrig bliver jeg saa beredt til Døden mere, som jeg er nu", sagde Morderen. Han slap da ud, og Hallingerne mente, det var Torkel, som ved sine Kunster havde faaet Dommen formildet til Fredløshed. Siden levede Svein som en fredløs Eneboer oppe i en Støl og døde tilsidst i et Ildhus paa Mørk i Hol. Men i Rollag i Numedal fortælles paa en anden Maade om hans Død. Der heder det, at han virkelig blev rettet, og man ved endnu at tale om, hvad han svarede Præsten, som skulde berede ham til Døden. Da nemlig Præsten bad ham betænke sine Synder, bad Svein først om en Kvannerod at tygge paa, fordi han havde Nag for Bringen. Præsten bad ham atter om at omvende sig; da skulde han endnu samme Dag faa sidde tilbords med Abraham, Isak og Jakob. Svein sagde: „Vil du idag gaa i mit Sted, skal jeg unde dig det Maaltid."

Den yngste af alle otte Ragnhildssønnerne var Knut, som almindeligvis efter Gaarden, han eiede, kaldtes Ansindseten. Han var kanske ogsaa den slemmeste af dem allesammen og kunde ikke komme nogetsteds, uden at han forsøgte at vælte sig ind paa Folk for at komme til at slaas. Han var ondskabsfuld og grusom og pinte og mishandlede endog Kvindfolk. Engang havde han Penge tilgode af en Fattigkjærring paa en Husmandsplads og vilde derfor have hende til at skjære Korn for sig en Dag. Da nu Konen svarede at hun

ikke kunde komme før imorgen, om han saa tog Livet af hende, blev Knut saa rasende, at han greb hende og bandt hende fast med et Reb til Halen af sin Hest, og satte sig saa op og slog paa Hesten med en drabelig Pidsk, saa den løb afsted over Stok og Sten, og Konen maatte følge efter, snart paa Fødderne og snart paa Hovedet, thi Rebet var sat som en Rendesnor over Halsen. Ligedan gjorde han med flere Mennesker, baade Kvinder og Mænd, naar han blev vred. Engang hændte det da, at selv hans Halvbroder Elling, som ellers ikke var stort bedre end Knut, blev rent forfærdet ved at se et sligt Syn og derfor listede sig til at skjære Rebet af og løse det stakkels Menneske, som dennegang var fastbundet til Hestehalen.

Om denne Knut Anfindsets Død fortælles et helt Eventyr, som bedst viser, hvilket skrækkeligt Menneske han gjaldt for at være. En Høst, siges der, havde Knut i Følge med nogle andre Handelskarle været afsted til Kongsberg med Heste og Kreaturer, og da de havde solgt, hvad de havde, gave de sig paa Hjemveien. Samme Dag, de toge ud, blev Anfindseten syg, men de Andre fik ham dog med sig hjem til Sigdal. En Aften kom de til en Gaard i Sigdal, heder Grasvik. Det var senhøstes, og Folkene paa Gaarden blev rent bange, da de saa, at der kom saa fuldt af Hallinger, og ikke havde de Sengerum til dem alle heller. De Fremmede maatte da ligge i Bænke og paa Krakker i selve Stuen. Anfindsseten blev uslere og uslere; Kammeraterne hans fik ham da til at lægge sig i en Bænk mellem Sengen og Peisen, og en af dem lagde en Skræppe som Pude under hans Hoved. Medens nu de andre sad og snakkede sammen, blev de pludselig var, at Knut blev greben som af

en usynlig Aand og lagt lige*i Ildstedet, saa at han vendte Ryggen af sin hvide Trøie midt ind i Peisen, hvor det brandt saa, at Ilden gik rundt omkring ham. De greb ham da fat, lagde ham i Bænken igjen og sagde: „Vi mener, du er gal, vil du rent brænde dig op?“ Han svarede ikke, og det saa ud, som han fik sove. Men ikke vidste Hallingerne Ordet af, før Knut igjen sad inde i Ilden. En af Kammeraterne greb ham endnu en Gang, og sagde: „Vær du dig saaledes ad, saa vil vi alle reise og saa kan du ligge igjen som et Krøtur.“ Knut svarede: „Hvorfor tog du mig bort igjen fra Varmen, jeg skal saa brænde, hvad som er, og det er det samme, naar det tager paa.“ Kammeraten satte sig nu ved Siden af Knut ved Bænken og holdt ham fast, indtil han opgav sin Aand. Derpaa tog Hallingerne Liget og bar det hen paa Loven, hvor de lagde det paa en Krak i fulde Klæder. Da de kom ind igjen, vare de ikke i Stand til at sove, men bleve siddende oppe og tale sammen. Ud paa Natten kom der da en Fattigmand ind i Stuen og bad om Hus over Hovedet, men Konen paa Gaarden svarede: „Jeg har nok med dem, som alt er her, de tage bort baade Bænker og Krakker i Huset.“ Fattigmanden sagde, at naar han bare maatte faa være under Tag, skulde han gjerne finde sig i at ligge paa Loven. „Ja det kan du gjerne“, sagde da Konen, „men der staar et Lig paa Lovegulvet, og saa vil du nu vel ikke være der.“ „Liget gjør mig da vel Ingenting“, sagde Manden, gik saa afsted og fandt sig lidt Hø i en Krog paa Loven, hvor han da lagde sig. Men da han havde ligget der en Stund, tog det til at lysne saaledes paa Loven, at Manden kunde tælle hver Træski i Taget. Mens han laa og undredes paa dette, kom

der ind et Lignelse til én Mand gjennem Døren, som nærmede sig hen til Krakken, hvor Anfindsetens Lig laa, og tog det i Skuldrene og rykkede det frem paa Gulvet. Der tog de til at slaas. Snart laa Liget og snart dette Lignelse af en Mand paa Knæerne, og saaledes gik det frem og tilbage over Gulvet. Den fremmede Mand borte i Krogen vilde gjerne have sluppet ud, men kunde ikke, thi hvor han vendte sig, havde han de to, som sloges, lige foran sig. Endelig saa det ud til, at begge to vare saa trætte, at de ikke orkede mer. Da drog de sig bort til Krakken igjen og den Onde (som Manden nu skjønnede, at det maatte være) hjalp Liget igjen op paa Krakken. Liget prøvede ogsaa paa at vende sig selv, men kunde det ikke, da saa Manden skjelligt, at den Onde lagde det tilrette baade med Hænder og Fødder, som det havde ligget før. Nu først slap Manden ud af Loven og kom ind i Stuen. Husfolket og Hallingerne undredes da paa, om han havde seet Noget paa Loven, for de troede allesammen sikkert, at den Onde om Aftenen havde taget hans Legeme, ligesaa vist som, at han havde taget Sjelen. De spurgte da Manden ad, men han var næsten ikke god for at svare og var saa rent elendig og usel udaf Forskrækkelse. Da han var kommen sig lidt af sin Angst, fik de vide, hvorledes det var gaaet for sig paa Loven. Hallingerne fik nu tænke paa at faa Anfindssseten i Jorden. De tog Liget med sig og standsede med det ved den første Kirkegaard, de kom til. Saa gik de til Præsten og spurgte, om han vilde kaste Jord paa det, men da han svarede nei, grov de det selv ned og reiste videre. Kort efter hændte det, at en gammel Kone kom ind paa en Plads, og der traf Konen siden ogsaa Aagot Anfindsset, Knuts Kone.

Aagot og Konen der i Huset blev Uvenner, og Aagot sagde da, at naar Knut, Manden hendes, kom hjem igjen skulde hun nok faa med ham at bestille. Den gamle Kjærring, som først var indkommen, havde længe siddet stille og tygget paa sin Tobaksbus, men nu blev hun vred paa Aagot for dette og sagde til hende: „Du behøver ikke at sidde slig og snakke, Aagot, nylig en af Dagene tog den Onde Knut ude paa Grasvik i Sigdal." Aagot blev ikke glad, da hun hørte de Ord, men vilde dog ikke tro det heller. Men da Handelskarlene kom tilbage, fik hun vide, hvordan det var tilgaaet.

Villands-Ætten blev sig selv lig ogsaa i de følgende Led, men vi vil her ikke opregne alle de stygge Ting, som fortælles om den, og det baade om Mænd og Kvinder. Kun et Træk endnu skal medtages, det er en liden Historie, som gik for sig 1822, altsaa for ikke mere end halvhundrede Aar siden. Det hændte sig, at en Gut oppe i Hallingdal, som hedte Vebjørn, friede til en Pige. Hun syntes godt om ham, men Forældrene vilde ikke have Vebjørn til Maag. Imidlertid fik de to et Barn. En Dag kom Frieren til Gaarden, hvor Pigen boede, og havde med sig nogle af de værste Kjemper i Dalen. De gik ind, tog først Barnet bort fra Peisen, hvor det laa i Vugge, og saa fulgte Moderen godvillig med sin Kjæreste. Den gamle Mand paa Gaarden bad sin Datter saa vakkert om at blive, han vilde føde baade hende og hendes Barn, men Pigen sagde nei. Konen i Huset, Astrid, var haardere, hun, men det var ogsaa Villands-Blod i hende. „Kom hid du, sagde hun til Frieren, jeg faar da vel Lov at snakke et Ord med dig, før du reiser." Han kom da hen til hende. „Du har kys-

set Datter min saamange Gange paa den nye Maaden du, Karl, men nu skal jeg kysse dig paa den gamle", og dermed drog hun op Loftsnøglen, som hun havde gjemt i Barmen, op og slog til Vebjørn, saa Blodet sprudede baade af Næse og Mund. Pigen og Barnet reiste da med ham. Dagen efter gik gamle Astrid paa en Vei mellem to Gaarde i Nærheden. En Mand, som mødte hende, blev forfærdet ved at see, hvor bedrøvet hun saa ud og sagde til hende: „Hvad feiler dig Astrid, du seer saa forandret ud?" „Aa ikke Stort", sagde Astrid, „der var Graabener hos os igaar og tog en Unggeд og Killingen med, det var Skam Nogen skulde se Noget paa mig efter det." De Unge blev gifte, men Vebjørn var ond imod hende, og da hun saa vilde hjem til Forældrene, vilde de ikke have noget med hende at gjøre, og hun døde ogsaa snart efter.

Sagnene om Villands-Ætten, der give et særdeles anskueligt Billede af Fortidens Raahed, ere for største Del allerede meddelte i (en stærkt archaiserende) hallingdalsk Dialekt af J. E. Nielsen. (Hamiltons Nord. Tidsskrift, Aargangen 1868, og senere i „Søgnir fra Hallingdal", Chra. 1868). Ved mundlige Fortællinger dels af Sander Raaen, dels af Numedøler har jeg selv indsamlet adskillige Tillæg og Varianter til disse Sagn, men jeg har ikke troet at burde optage mer end et Udvalg af dem i min Samling, da deslige Fortællinger om Slagsmaal, Mord, Drab og frygtelige Hændelser kun da have nogen Interesse, naar der i dem forekommer kulturhistoriske Momenter Hvor stor Vildskaben har været i Hallingdal, derom faar man ogsaa et Begreb, naar man hører, at den ovenfor nævnte Skolelærer i Aal kunde erindre tredive Mord alene i dette Præstegjeld.

Gudbrand Gudbrandsøn paa Vik.

Om den høifornemme Æt, som gjennem flere Aarhundreder, beboede Gidske paa Søndmør, haves faa eller ingen Sagn. Naar paa engang man træffer flere velvoxne Karle i Veien, pleier dog Almuen at sige: „Der kommer Gidskegutterne.“ Og naar man har havt Sager til Things, men faaet en uheldig Dom, „eller Øvrigheden faar sat Noget igjennem, som behager Bønderne ilde“, skal det ogsaa kunne hænde, at man siger: „Havde Gidskegutterne levet endnu, skulde det have gaaet bedre.“

I forrige Aarhundrede levede endnu en Fortælling om en rig Mand, Gudbrand Gudbrandssøn, som skal have været Foged over det store Gidskegods. Han boede paa den store Gaard Vik i Søkelvens Annex til Ørskoug og tilhørte en mægtig Æt. To af hans Brødre, hver ligesaa rig som Gudbrand, boede den ene paa Egsund i Rødve Sogn, den anden paa Ringstad i Strands Sogn. En Sten ved Flaaskjærsvarpet skulde have været Grændseskjel mellem Gudbrand og en af hans Brødre. Gudbrand opførte store og prægtige Huse paa Vik, Tømmeret tog han paa Jarnæs, og et Berg, hvor dette Tømmer var blevet oplagt i en Flaade, fik Navn af Kliningsberget, fordi hans Tømmerhuggere der havde fortæret en halv Tønde Smør. Endnu i forrige Aarhundrede saaes Levninger af Huset, hvis Stokke vare tilhuggede paa en egen, nu forglemt Maade, nemlig med „Glip-Hug“, der kaldtes saa, fordi man lod Øxen glippe eller glide ud ved hvert Hug, hvorved Spaanene bleve rundagtige og Tømmeret selv udhulet og afdelt i visse Ruder.

Fra Vik førte ogsaa en brolagt Vei over nogle Myrer til Kirken. I Elven ved Vik var ogsaa i den Tid, da Trælasthandelen med Skotterne blomstrede, ikke mindre end fem Sagbrug, og man paaviste længe det Sted, hvor de skotske Skibe lagde til, naar de hentede Lasten. Man kunde ogsaa mindes et Vers, som Gudbrand skulde have gjort om nogle af sine Gaarde, og hvori det hedte:

Vik, Velle-Sætre i Aarebygd
Vær stor Frygd.
Grebstad liden, ligger mig nær,
Det holder jeg meget kjær.

Engang fik Gudbrand et Besøg af Præsten i Ørskoug og bevertede ham med en Ret Lax, som smagte Præsten saare vel. Gudbrand skjænkede da Ulleviks Laxevarp til Ørskougs Præstebord paa det Vilkaar, at, naar han var død, skulde hans Skaal hvert Aar blive drukken paa Oure Kirkebakke, det vil sige paa en Houg ved Gaarden Oure, hvor Søkelvens Kirke staar. I lange Tider blev ogsaa hvert Aar paa Sognepræstens Bekostning kjøbt en Tønde Øl og tømt til Gudbrands Minde.

De i Begyndelsen meddelte Træk om „Gidskegutterne" ere mig velvilligen meddelte af P. Fylling; Sagnet om Gudbrand er hentet dels fra Strøms Søndmørs Beskrivelse, 2, S. 191—192, dels fra denne Forfatters haandskrevne Optegnelser paa Universitets-Bibliotheket. (Mscr. No. 61. 8).

Det er aabenbart, at man i Kirken har holdt Gudbrands Aartid (Keyser, den norske Kirkes Hist. I, S. 194), og at dermed, som vist ingenlunde usædvanligt, har været et Gilde forbundet. Paa samme Maade bør vistnok ogsaa det mærkelige i første Samling af mine Bygdesagn S. 1—2 fortalte Sagn om Tollef Sal forklares. At Gudbrands Levetid falder i den katholske Tid, er givet nok; hans Navn nævnes i et Dokument af 1544,

et Thingsvidne, hvorved bevidnes, at han i sin Tid har skjænket Præsteborbet det omtalte Laxevarp. Sagnet har ogsaa vidst at angive Navnet paa den Præst, i hvis Tid Gudbrand levede, nemlig „Hr. Ebbe", men dette er vistnok en Anachronisme, thi Hr. Ebbe Madssøn, den eneste af dette Navn i Ørstoug, var en luthersk Præst, kaldet af Almuen 1590 og død omtrent 1629. (Hatlings utrykte Præstehistorie).

Endelig kan her om Sidske Gaards Kirke tilføies, at der paa dennes gamle Prædikestol fandtes anført, „at den var oprettet den Dag, da Kong Christian den anden blev kronet i Oslo", altsaa i Juli (29de ?) 1514. (Strøms haandskrevne Optegnelser). Sandsynligvis har altsaa den daværende Eier af Gaarden og Godset, den bekjendte Karl Knutssøn af Familien Tre Roser, Søn af den 1502 dræbte Hr. Knut Alfssøn, paa denne Maade villet ogsaa paa sin Gaard forherlige sin Konges Kroning.

Thrond Hoskoldssøn paa Kvinlog.

Det nuværende Fjotlands Sogn, som udgjør den øvre Del af Kvinesdalen, fik først i 1670 egen Kirke og sognede indtil den Tid til Liknes Kirke nederst i Dalen. Om den første Mand, som blev begravet ved den nye Kirke, ved man endnu meget at fortælle, ikke alene der i Bygden, men ogsaa i Nabobygderne i en vid Omkreds. Han hed Thrond Hoskoldssøn og boede paa nedre Kvinlog ved Kvineselven.

I den Tid og længe efter gaves der ikke saa faa paa sin Vis velstaaende Folk i disse nu jevnt fattige Fjeldbygder. Det var ikke Jordbruget, som berigede dem, thi hermed var det endnu mere smaat end nu, men de samlede sig Penge ved Handelsreiser. I de nordligere Bygder, som paa Stavangerkanten og i

Hardanger, opkjøbte de Uld og strikkede Trøier og Vanter („Spød"), som de igjen reiste østover med og solgte. Endnu vigtigere var Hestehandelen.

Thrond Hoskoldssøn og flere Fjotlændinger hørte til det samme Slags Folk som Blank-Ola i Hallingdalen. Naar de vare hjemme, toge de sig for det meste Ingenting for, men ude vare de desto mere driftige. Og var de stundom Uvenner hjemme, holdt de sammen, naar de vare borte. Ved Thingstevner og Markeder, f. Ex. ved Thinget og Hestemarkedet paa Hordnes i Evje ved Otteraaen, ved Stavanger Marked, Røldals Marked osv. vare de vel kjendte og det ikke mindre som Slaaskjemper, end som Handelskarle.

Engang var Thrond reist nord til Hæskestad i Dalerne, hvor Bønderne efter Nabobygdernes Sagn skulle nedstamme fra bortrømte Trælle. Han kjøbte her Heste først af en Mand, som hed Gudmund, derpaa ogsaa af Andre. Aftalen var, at de Andre skulde faa Betaling, naar Gudmund fik. Dog det gik Aar og Dag hen, inden Gudmund fik sit, end sige de øvrige. De bleve da enige om allesammen at reise over Fjeldene til Kvinlog og kræve Betaling af Thrond. Men, da de nu kom saa langt, at de saa hans Huse nede i Dalen, gjemte de andre sig oppe i Kleven, og Gudmund var den eneste, som vovede sig frem, skjønt ogsaa han var bange. Da han kom ind, stod Thrond paa Stuegulvet og brynede paa en Kniv. Gudmund rømte da afsted i Forskrækkelse, men Thrond løb efter, tog ham igjen og bar ham ind i Stuen. Her blev han godt trakteret med Mad og Drikke og fik ogsaa strax sine Penge. Men da Thrond hørte, at de øvrige var med i Følge, befalede han Gudmund at løbe afsted, men ikke at være bange, om han skjød efter ham,

thi det skulde blot være med løst Krudt. Da nu Gudmunds Kammerater saa ham rende afsted, forfulgt med Bøsseskud af Thrond, skyndte de sig afsted igjen til Hæskestad det forteste de kunde. Men Thrond sendte dem dog siden deres Penge.

Hvergang Julen kom, havde Thrond for Skik at reise bort alene, og Folk mente, at han turede Jul i Aaseral eller Sætersdalen. Paa en af disse Reiser hændte det ham, da han sent om Aftenen red forbi Tilhaugen i Aaseral, at han fik se et prægtigt og oplyst Hus der, hvor han vel vidste, at det kun var vilde Heien. Det gik da med ham, som det saa ofte skal være gaaet mange Andre. Han blev buden ind, undskyldte sig, skulde saa drikke af et Horn, beholdt Hornet, men slog Drikken ud over Hesteryggen, hvis Haar bleve afsvedne osv. Hornet er endnu til i Fjotland; det er smukt udskaaret, sølvbeslaaet og tager sine tre Pæle. Throndს Kone fik aldrig Lov til at være med ham paa disse Julereiser. Men engang, da han havde sadlet sin Hest, sprang hun op og satte sig bagpaa. Han lod længe, som han Ingenting mærkede, men da de vare komne til Aane-Broen, som fører over en Vielv til Kvineselven, stod han af og sagde til Konen, at han vilde dræbe hende. Flere Gange dukkede han hende i Elven, men hun bad saalænge og saa bønlig for sig, og lovede, at naar han blot vilde spare hendes Liv, skulde han aldrig faa se hende mere for sine Øine. Saa slap han hende, og de skiltes. Mange Aar efter kom Thrond østover til Raulandsstranden i Thelemarken for at sælge Spød. Sent paa mørke Aftenen bad han om Husly paa en Gaard og fik det. Først da han kom ind til Ilden, saa han ret paa Folkene og gjenkjendte da strax i Konen sin

egen forbums Hustru. Ingen af de to talte et Ord til hinanden, men begge vare de bange for sit Liv, og Ingen af dem lukkede et Øie om Natten. Men om Morgenen, da Thrond skulde bede Farvel og gaa videre, trykkede Konen ham en blank Femmarksdaler i Haanden, og sin Skræppe fandt han vel forsynet med rigelig Niste. Men dette gjorde ham altid siden ondt at tænke paa, fortalte han.

Engang reiste Thrond nedover Dalen til Flekkefjord, hvor der allerede da var en liden Handelsplads. Han var forlegen for Korn, men havde for Tiden ikke Penge eller noget Andet „at vende for sig". Han gik da raadvild paa Bryggen og saa der en Jydeskipper, som havde fuld Kornladning. Med ham gav han sig i Samtale, og tilsidst væddede han med ham om fem Tønder Korn, at han skulde fra et langtbortliggende Sted skyde Hul i Fløien. Det syntes umuligt, men Thrond havde hver Dag et Friskud og kunde ramme, hvor han vilde. Han vandt da sine fem Tønder, men Jyden væddede igjen, at han ikke skulde kunne gjøre et saadant Skud om igjen. Thrond kunde ikke heller, men han narrede dog Jyden ved at skyde med løst Krud og indbildte ham, at han havde skudt Hul i Hul i Fløien. — Den nærmeste Gaard ved Kvinlog var i Thronds Tid Røinestad, som ligger en hel Mil nedenfor, men Dalen var ikke tættere bebygget dengang. Paa Røinestad boede en Mand, som hed Knut. Han havde ogsaa nylig været paa Byreise, og bragt hjem med sig en prægtig Hat, som der gik stort Ord af. Thrond maatte afsted og se den Hat, og den syntes ham saa gild, at han bød Knut mange Penge for den, men denne svarede nei. Thrond bød mere, men forgjæves. Tilsidst sagde da Knut, „sælge dig den vil

jeg ikke, men jeg vil give dig den." „Det skal du ikke have gjort for Ingenting", sagde Thrond og forærede ham en stor Ø i Kvineselven, Riberspen. Der var saa megen Skov paa den Ø, at Knut fik Tømmer nok til at bygge sig nye Huse. Endnu leve Folk, som kunne mindes at have seet disse nu nedrevne Bygninger.

Tre Gange var Thrond fredløs for Drab og maatte tre Gange „løse Freden." Man paaviser endnu de Steder oppe i Fjeldnuterne ovenfor Kvinlog, hvor han for Sikkerheds Skyld opholdt sig, medens han havde sine Sendebud ude for at løse Fred. Den sidste Gang, dette hændte for ham, havde han aftalt med sin Sendemand, at han ved Hjemkomsten skulde skyde tre Bøsseskud, om hans Ærinde var gaaet efter Ønske. Manden skjød nu strax de to Skud, men ventede med det tredie, indtil han var kommen i Forstuedøren. Thrond havde alt begyndt at tage Flugten ind over Heien, men kom nu strax ned, da han hørte det tredie Skud. Men tilsidst blev Thrond selv, om just ikke dræbt, saa dog ordentlig mærket af sin egen Broder. Denne Broder boede paa Helle, paa den anden Side af Elven og havde et Friskud om Dagen, han ogsaa, ligesom Thrond. En Vaar traf det sig, at Thrond ikke havde Hø nok, og han fik da en liden Lade overladt af Broderen. Men da han skulde kjøre Høet hjem, blev det Hele ikke mere end et lidet Læs, og Thrond tog da selve Laden og lagde ovenpaa Høet. Broderen taalte ikke slig Spot og skjød Laarbenet af Thrond.

Thrond havde en eneste Søn, som hed Aslak. Denne var engang reist over Heien til et Gjestebud paa Haddeland i Egebygd. Thrond blev hjemme og

sad den hele Aften stille og stirrede paa Lyset, der stod paa Bordet. Saa sagde han med Et: „Nu gik det galt, enten fik nu Aslak Skade, eller gjorde han Skade.“ Og ganske rigtig, Sønnen var kommen i Slagsmaal paa Hadbeland og fik der sit Banehug af en Øxe. Han faldt over en liden Kiste, som endnu for ikke saa længe siden var i Behold og bar Blodpletter og Spor af Øxehug.

Husene paa Kvinlog i Thronds Tid vare store og mægtige. Laden var fjorten Favne lang og hvilede paa atten store Egestolper, den blev først nedreven for et Snes Aar siden, og Tømmeret var enda saa, at man byggede et godt Hus deraf. Stolpeboden var høvlet baade udvendig og indvendig, og istedetfor Mose mellem Stokkene laa der rødt Klæde og det saa rigeligt, at der hang to Fingerbredder ud paa hver Side. Denne Stolpebod blev siden flyttet over Elven og blev Hovedbygning paa Helle. Thronds Bord staar endnu paa Kvinlog. Det holdt oprindelig ti Alen i Længde og er halvanden Alen bredt og gjort af en eneste Planke; siden synes man det blev for langt, men man nænnede længe ikke at forandre Thrond Hofkoldssøns Bord og nøiede sig med at sætte en Seng ovenpaa det i den ene Ende. Bordet bærer kjendelige Spor efter Øxehug.

Det var spaaet Thrond, at der skulde voxe Bringebærris paa hans Grav, og den Spaadom gik ogsaa i Opfyldelse, da han som første Mand blev begravet paa Fjotlands Kirkegaard, hvor man lige til vor Tid har kjendt hans Hvilested. Efter Aslaks Død havde han to Døtre igjen, men ingen af dem fik Kvinlog efter ham, saa at det formodentlig maa være gaaet ud med ham paa hans Alderdom. En Datter

kom til Risøen, som nu blev ryddet til Gaard, men før kun havde været Støl under Kvinlog, den anden, Kari, kom til Spikeland, ogsaa en af Throndš Støle. Paa Spikeland har Slægten holdt sig lige til Nutiden, og Navnene Thrond, Aslak og Kari bevaredes bestandig. Først den sidste Thrond, som endnu lever, lod sin Søn døbe Andreas istedenfor Aslak, thi, naar blot det første Bogstav bevares, er Opkaldelsen jo lige god. Men den gamle Aslak syntes ikke om dette og sagde: „Nu bliver det galt paa Spikeland, siden man vender Navnet." Familien har ogsaa siden maattet sælge Gaarden.

Meddelelsen af dette Sagn skylder jeg især Student P. Giesland fra Fjotland. Det Træk om, at der voxte Bringebærris paa Throndš Grav kan jevnføres med et lignende hos Asbjørnsen (norske Huldreeventyr og Folkesagn, 2den Saml., S. 265, 2 Udg.) hvor det heder om „gamle Lensmanden paa Dalsøren", at der paa hans Gravsted „voxte op alle Slags Ris med Naale paa, som ingen havde seet før." At Thrond har levet netop paa den Tid, som Sagnet fortæller, fremgaar af Rigsarkivets Skattemandtal, hvor han opføres som eneste Eier af nedre Kvinlog i Aaret 1651.

Fredløse og Romningsmænd.

At Manddrab endnu for et Par hundrede Aar siden vare alt andet end sjeldne i vore Bygder er noksom bekjendt. Det er heller ikke Noget, hvorom Erindringen i den Grad er bevaret i Bygderne, som om deslige Begivenheder. Selv Præsterne vare hverken fri for at have Manddrabere i sin Midte eller sikre for at finde en voldsom Død. Nogle Aar efter

Reformationens Indførelse forespurgte man sig endog hos Christian den tredie, om de „mange" Præster i Oslos og Hamars Stifter, der havde begaaet Mandsdrab, skulde afsættes eller ikke, og idetmindste i et Tilfælde blev en saadan Præst ikke straffet anderledes end med at forflyttes til et andet Stift. Peder Claussøns Vidnesbyrd om den Thelebonde, som havde ihjelslaaet sex Præster, kjendes af Alle.*) I visse Fjeldbygder, som Thelemarken, Valders og Hallingdal, (heder det i en gammel Optegnelse fra 1760) havde man fordum den Overtro, at „Ingen havde Lykke til at samle Rigdom, førend han havde dræbt to Mennesker og derfor bødet til Arvingerne og Kongen." I Tind i Thelemarken hedte det, at den, som kom til at tage begge Hoser paa et Ben, skulde komme til at slaa en Mand ihjel, inden Sol gik ned. Naar Mordet var begaaet, da gjaldt det, om man kunde faa kjøbt sig sin Fred, eller om man skulde blive fredløs. Ogsaa her gjorde Overtroen sig gjeldende. Sommesteds troede man, at Manddraberen, naar han rømte, paa den første Gaard, hvor han turde gaa ind til Folk, skulde bede om en Skaal Øl eller andet Drikke, sluge Drikken saa hurtig, han kunde, og saa kaste Skaalen baglænds over Hovedet mod Taget af al sin

*) Til de Sagn, som hos Faye findes samlede om Præste-Drab kan føies et par nye Smaafortællinger. I Sandshverv ved Kongsberg, skal saaledes en rig Bonde, Nils Grosvold, af hvem Efterkommere endnu leve, have skudt Præsten, medens han stod paa Prækestolen. Nedenfor Gaarden Kile i Hægeland, Annex til Øvrebø i Christiansands Stift, findes endnu et Sted ved Navn Præstefaldet. Her skal en Tjenestegut have stukket sin Præst, fordi han blev vred, da denne paastod, at Gutten havde det bedre hos ham, end nogen anden Gut i Sognet.

Magt. Blev nu Skaalen uskadt, kunde han haabe, at faa kjøbt sin Fred igjen, men gik den istykker, gjaldt det at søge sig et Skjulested i Skoven, thi da var der ingen gode Udsigter. Paa andre Steder heder det, at man kunde vinde sin Fred igjen, hvis man kunde passe paa, naar den Dræbtes Ligkiste førtes til Kirke, og smutte useet ind under den paa Veien. I Aamli i Robygdelaget findes paa en Hei, Trotsheien, en stor Heller (Hule) lige ved Veien, hvor Drabsmanden Aslak engang gjemte sig, indtil Ligfølget kom, sprang til i rette Øieblik og reddede Livet paa den Maade. Det skede i det Hele en sand Omvæltning i vore Bygder, dengang da Christian den femtes Lov (1687) indførte Dødsstraf istedenfor Mandebod. Bønderne havde hidtil anseet den Slags Drab, som ikke vare begaaede med Overlæg, men som skedte under Styrkeprøver eller i Drukkenskab, for at høre til det, der „kan hændes den bedste." Hvor saadanne Begivenheder indtraf, satte man gjerne et Mindesmærke derom, man anbragte enten et Trækors eller, hvor Leilighed gaves, hug man Mærker i Fjeldet til Amindelse derom. Saaledes ser man endnu i et Berg lige ved Veien ved Gaarden Vik i Granshered i Thelemarken to Kors indhugne. Det er til Amindelse om to Karle, som fulgtes hjem fra et Gjestebud i Numedal og her fandt paa at spænde Belte, men endte med at dræbe hinanden indbyrdes, hvorefter man fandt dem begge her. Ogsaa i Rollag i Numedal sees ved Bekkjursmoen et Minde om faldne Beltespændere, hvis Navnebogstaver her ere hugne ind i Fjeldet.

Naar nu saadanne Forbrydere enten ikke havde Penge til at betale Mandeboden med, eller Øvrighed og Slægtninge ikke vilde lade dem faa kjøbt sin Fred,

bleve de fredløse, og rømte da tilfjelds eller tilskovs, undertiden ogsaa ud af Landet. Ogsaa efter Dødsstraffens Indførelse var det Mange, som man ikke fik fat paa, eller som brøde ud af Arresten. Om flere saadanne Skoggangsmænd haves Sagn bevarede. Af og til bleve de ogsaa besungne i Almuens Viser, f. Ex. i den ret interessante Vise om Aanund Gaangsøy, en Slagskjæmpe fra Gjævedal i Aamlid der havde begaaet to Manddrab, men endelig efter flere Aars Omstreifninger blev greben og henrettet. Den findes hos Landstad S. 687—693.

1. For halvandet eller to hundrede Aar siden boede der paa Vigen i Valle i Sætersdalen en Mand, som hedte Orm, hvis Slægt endnu kjendes. Han dræbte en Mand paa Loftet i et Hus, som fremdeles staar der, og tog strax Flugten. Sine Forfølgere undgik han ved at springe ned i en Bæk og gjemme sig under en Stenbro tæt ved Gaarden. Saa kom han tilfjelds og holdt sig da længe i den øde Dal Findalen, som ligger mellem Sætersdalen og Fyrisdalen i Øvre Thelemarken, en Dal, hvorom flere Sagn ere bevarede. En Stund havde han sin Hytte paa en Holme i et Vand der i Findalen, hvor Murene af et lidet Hus endnu sees, og undertiden boede han ogsaa i en Heller, som fremdeles heder Ormshelleren til Amindelse om ham. Endnu i Mandsminde laa der i den Heller Levninger af Løvknipper, som Orm havde hvilet paa. Tilsidst vovede han sig nærmere til sit Hjem og holdt sig paa en Støl, han selv eiede, og som kaldes Fossevand. Han levede mest af at fiske Ørret, men af og til fik han ogsaa lidt til Hjelp af Skyldfolk og Venner, som kjendte til, hvor han holdt sig. Imidlertid blev der holdt Forhør over hans

Udaad paa Gaarden Rige, som i den Tid var Thingstedet, og Sagen varede længe, da man ikke kunde faa Manden fat. Orm fik da selv Lyst til at høre paa Sagen, listede sig til Rige og gjemte sig i en Loftssval over Thingstuen, hvor han laa og lyttede. Endelig faldt der Dom, og Orm blev frikjendt. Da hoppede han til Thingalmuens Forundring og Forskrækkelse fra Loftssvalen paa Tunet ned blandt Bønderne.

Meddelt af Sætersbølen, Kirkesanger O. Evensen i Øiestad.

2. Paa Fjeldet mellem Hol i Hallingdalen og Lærdal ligger Eivindsbotten, som heder saa efter en Eivind, som havde begaaet et Vaadesdrab og var bleven fredløs. Men da Eivind igrunden var en godmodig og afholdt Mand, var der Ingen, som vilde gjøre ham noget, han fik Lov at leve paa Fjeldet af Rensdyr og Ryper, ja kunde endog liste sig ned i Bygden en Gang imellem for at hente Salt, Mel og lidt Brød. Saaledes gik det i mange Aar, og Eivind havde det noksaa godt i sin Hytte, hvor mangen Reisende blev godt trakteret og gjestfrit behandlet. Men engang fik han Besøg af et Umenneske fra Lærdal, som gik under Navn af Bøen. Denne Karl og hans Tjenestegut kom en Kveld, hver med sin Børse, thi de vare paa Rensdyrjagt, vandrende til Eivindsbotten, fik ligge der om Natten og bleve bevertede baade med Mad og Andet. Om Morgenen reiste de da, og Eivind fulgte dem og blev siden siddende paa en Sten og „saa ind i sin Barm.“ Da sagde Bøen til Tjenestegutten: „Skyd til ham, du.“ „Nei“, sagde Gutten, „det kunde klikke for mig.“ „Ja klikker det for dig,

skal det ikke klikke for mig", sagde Bøen og skjød til Eivind, saa han faldt død om. Dervaa tog de Alt, hvad der fandtes i Fjeldboden og drog videre. Bøen var endog fræk nok til at rose sig baade i Hallingdal og i Lærdal af, at han havde skudt ihjel den fredløse Mand paa Fjeldet. Nogle Aar efter kom da Bøen en Gang til Havardsgaard i Vass i Hallingdalen og blev der om Natten. Manden stelte vel med ham og kom endog til ham med Øl og Brændevin paa Sengen om Morgenen. Mens nu Bøen drak, spurgte Havardsgaarden ham, om han havde skudt Eivind i Botten. Jo, det havde ham rigtignok, og han grummede sig til deraf. „Ja saa", sagde Havardsgaarden, „saa du tykkes det var grumt, at du turde skyde paa Eivind, Sødskendbarnet mit!" og dermed tog han Bøen ud af Sengen og rullede ham sammen som en Bold, saa han spyttede Blod. „Du lyt' ha' en Kjending af det, du dræbte Sødskendbarnet mit." Siden havde Bøen ikke mere nogen Helsedag.

Mundtlig Fortælling af Sander Raaen, der endnu i sin Ungdom hørte gamle Folk omtale Eivind, hvis Levetid dog maa ligge langt tilbage, med Beklagelse og Medynk.

3. Paa Gaarden Helle i Konnismo Sogn i nordre Undal findes et Fjeld, som kaldes Stiknollen. I gamle Dage skal her have holdt sig en fredløs Kobbersmed, som derfor i Sagnet kaldes Vildsmeden. Han havde sit Værksted i en næsten utilgjængelig Stenurd eller Skaar høit oppe i Fjeldvæggen, og den Skaar heder den Dag idag Smedeskaaren og Smedeslag skal findes der fremdeles. Her smedede han da Kobber, ja undertiden Guld og Sølv. Konnismo gamle Kirkeklokker, som for nogle Aar siden gik itu, skal være

Vildsmedens Værk, ligesaa to prægtige Kobberkjedler, som overalt vare behængte med Dubber af forskjellige Metaller. Disse to Kjedler forærede Vildsmeden til Manden paa Helle, Stigan, fordi denne tog sig af ham, gav ham Mad og undertiden lod ham sove i sin Stolpebodsval. Men tilsidst faldt Vildsmeden ned fra Skaaren og slog sig ihjel, idet han vilde gribe efter sin Loddebolt, som var gleden ud over Styrtningen.

Den Stigan Helle, som var Vildsmedens Beskytter, var en stor Kjæmpe, hvis Mod og Styrke var spurgt vidt omkring i Bygderne. En anden Kjæmpe paa Roland i Bjellandssogn, som altid pleiede at vinde i alle Slagsmaal, fik Lyst til ogsaa at prøve Styrke med Helleskjæmpen. Han drog da afsted til Hest og tog med sig sin store Spundsebile. Det Huus paa Helle, hvor Stigan boede, laa paa Vestsiden af Hudalselven, saa at altsaa den, der kom fra Bjelland først maatte over Aaen. Da nu Stigan og hans gamle Fader, som var hos ham, fik se den velrustede Kjempe paa hin Side, forstod de strax, hvad han vilde. Stigan var vel stærk, men dog ikke af dem, som egentlig havde Lyst paa Slagsmaal; han befalede derfor, at man skulde hilse den fremmede Kjæmpe, at han ikke var hjemme, og gik op paa et Loft og satte sig der. Rolandsmanden kom da snart efter ind og spurgte efter Stigan. Faderen svarede, han var ei hjemme, men Rolandsmanden blev herover saa rasende, at han greb den Gamle i Skjægget og rystede ham haardt. Han var for gammel og affældig til at tage igjen, men Stigan hørte det, og nu skyndte han sig ned. Ogsaa han tog nu sin Spundsebile, og de gik ud paa Tunet for at prøve sig med hinanden. Den Fremmede

vilde rykke Stigan nærmere og nærmere, men denne trak sig derimod mere og mere baglænds, indtil han endelig rettede et raskt Hug mod sin Modstander, saa at hele dennes Hovedisse blev hugget af ham, og han faldt overvunden til Jorden. „Dette var i August Maaned." Rolandskjæmpen levede endnu en Stund efter, men døde dog ud paa Høsten. I Mandebod maatte Stigan nu give den ene af Vildsmedens Kobberkjedler. Stigan var ogsaa bekjendt af sin prægtige Hest Blakken, hvis Mage ikke kjendtes. Naar han var til Konnismo Kirke, bandt han Blakken ved et Vad i en Bæk, som derfor endnu heder Blakkestadvadet. Men en Søndag hændte det, at Blakken rev sig løs og gav sig paa Hjemveien, men underveis mishandlede den en Pige, som mødte den, saaledes at hun døde. Da samlede alle Mænd i Bygden sig for at hævne dette paa Blakken, drog den hen til Stedet, hvor den havde spændt Pigen ihjel, lagde Sten paa en Slæde, saalænge det var den muligt at trække og slog derpaa allesammen paa den med sine Stokke. Da den nu endelig blev sprængt, slog de den ihjel og væltede al Stenen over den. Stenhaugen ligger der endnu og heder Blakstad-Læsset.

Meddelelse fra Hr. Lærer J. T. Storaker i Søgne, en flittig og skjønsom Samler af vor Almues overtroiske Forestillinger, et Arbeide, hvorpaa han har givet flere interessante Prøver. Sammenlign Hist. Tidsskr. 1, 481. Med Hensyn til Vildsmedens Dødsmaade, da have vi her et Vandringssagn for os. Meget hyppig (f. Ex. i Fède i Kvinesdal) fortælles dette saaledes, at det er en dødsdømt Skomager, der skal redde sit Liv ved at sidde paa en spids Fjeldtop og sy et Par Sko, men idet han skal gribe efter sin Hammer falder den fra ham just som han skal slaa i den sidste Pinde eller Sylen, just som han skal gjøre det sidste Sting, og han selv falder efter og slaar sig ihjel, idet

han skal gribe efter den. I flere Bygder bære derfor den spidseste Fjeldtop Navnet Skomagerknibben. Et Sted ved Navn Smedeskaaren eller Smidjeskaaren findes ogsaa paa Kvinesdals Præstegaard.

Sagn om Sørøvere.

1. Paa Gaarden Vestre Skogsfjord i Halsaa Sogn ved Mandal boede engang en Mand, som hed Reier. Han var saa slem og ilde omtykt, at man kaldte ham Rade-Reier. Engang roede han ud paa Bankefjorden, eller Fjorden ved Risørbanken ved Mandal og havde med sig en yngre Broder, som ogsaa hedte Reier og dengang var en liden Gut. Der laa just et Sørøverskib fra Lybek, og Rade-Reier gav sig i Snak med Røverne. Saa blev han forligt med dem om at sælge dem Lille-Reier for en Tønde Salt, og de seilede da afsted med Gutten. Han tjente dem længe, men endelig slap han fri, og det gik ham nu saa godt, at han omsider blev en rig Mand. Saa længtes han hjem igjen, og drog afsted til Norge og kom ogsaa lykkelig og vel iland ved Risørbanken. Som han nu gik videre hen imod sit Fødested igjennem den tætte Skov, som dengang voxte langs med Søen, og var kommen til et Sted, som heder Pustebakken, fik han see en Mand, som strax vilde skjule sig mellem Træerne. Men Lille-Reier fik dog fat i ham, og spurgte ham, hvem han var, og hvorfor han vilde gjemme sig for ham. Manden tilstod nu, at han havde dræbt en Mand og ikke kunde betale Mandebod, saa at han nu var fredløs. Lille-Reier spurgte, hvem

det var, han havde slaaet ihjel. Den anden sagde: Rade-Reier paa Skogsfjord. Lille-Reier blev ikke bedrøvet, da han hørte dette, men lod sig ikke mærke med noget og sagde blot: Kom igjen her imorgen, skal vi tales mere ved. Derpaa gik han videre afsted til Gaarden. Dagen efter fandtes de atter, og Lille-Reier fortalte den Fredløse, at det var hans Broder, som han havde dræbt, men bad ham ikke være bange og gav ham de sexti Lod Sølv til at løse Freden.

Mundtlig fortalt mig af Hr. Th. Reymert i Mandal. At Sørøvere hyppig have huseret netop ved Mandalskysten, er bekjendt nok og erfares bl. A. af de Efterretninger om Røveren Martin Pechlin, som jeg har meddelt i Historisk Tidsskrift, B. 1, S. 485—497.

2. For nogle hundrede Aar siden kom tre til fire svenske Krigsskibe ind af Stathavet og beskjøde Selje Kloster, saaledes at det blev aldeles ødelagt. I sin Forskrækkelse søgte Munkene at redde sine kostbareste Eiendele, saagodt de kunde. De havde en Kjedel, som de pleiede at bruge, naar de holdt Julegjestebud for de bedste Bønder paa det faste Land, og som derfor ogsaa kaldtes Gildekjedelen. I denne Kjedel lagde de nu sit Guld og Sølv og sænkede den derpaa ned i Søen med Reb, men da Fienden vel var borte, og man skulde hale Kjedelen op, brast Rebet, og Skatten blev liggende i Søen. Ligeledes gik det med den store Klokke i Klosterkirken.

Hvis dette Sagn, som er nedskrevet i Selje Kaldsbog, indeholder nogen Sandhed, maa det vel henføres til Syvaarskrigen, da man veed, at Svensken efter Thrøndelagens Erobring sendte nogle Skibe sydover for at angribe Bergen. (Se mit iaar udgivne Leilighedsskrift „Krigen nordenfjelds 1564.“) Lange (Norske Klostres Historie, 2 Udg. S. 348) mener, at Ødelæggelsen kunde være

afstedkommet ved de franske Sørøvere, som (ligeledes i 1564) viste sig under Norges Kyst, og mod hvilke Erik Rosenkrands i Bergen udsendte et Skib. I ethvert Fald er det mindre rimeligt, at Munke endnu dengang fandtes paa Selje, skjønt dog heller ikke ganske utænkeligt, da man ved, at de i et andet norsk Kloster (Dragsmark) endnu ikke vare ganske uddøde i 1562. I Selje Kaldsbog er tilføiet en Fortælling, som dog senere sammesteds er erklæret urigtig, om at en Amund Lote fra Gloppen i Nordfjord skulde være kommen til ved Klosterets Ødelæggelse, og have udmærket sig ved tapper Modstand mod Svensken. Bønderne paa Gaarden Lote skulde formedelst Amunds Tapperhed have faaet Navnet Lote-Kjæmperne. Om disse Folk paa Lote i Gloppen haves ellers ogsaa forskjellige andre Sagn, blandt andet om en Thore Lote, der paa en vidunderlig Maade skulde have opført en stor og prægtig Bygning paa Gaarden, og i hvis Historie der findes Træk, øiensynlig laante fra Fortællingerne om Holger Danske. I 1626 hængte ogsaa et Par Skjolde i Gloppens Kirke, hvoraf det ene skulde have tilhørt „en Ridder" paa Lote. (Nicolaysens Fornlevninger Side 493, Suhms Saml. til Danm. Hist. II, 3, 41 samt Meddelelse af P. Fylling).

3. Da Hollændernes Frihedskamp mod Spanien paany udbrød under Trediveaarskrigen, udrustedes fra de spanske Nederlande Kapere i stort Antal for at skade den hollandske Søfart. De allerfleste af disse Kapere vare fra Staden Dünkerken. Som sædvanlig nøiede de sig ikke med at optage en enkelt Nations Skibe, men benyttede som oftest ogsaa Leiligheden til at gjøre ogsaa andre til Prise. Ikke mindst gik det ud over Nordmændene, især da man her i Landet dengang hyppig kjøbte Skibe fra Holland, hvis Bygningsmaade fristede Kaperne til at ansee dem for fremdeles hjemmehørende der. Det var ogsaa i denne Tid, at Tyrkerne fra Algier begyndte at udstrække sine Røverier længer og længer mod Nord. De vare værre end de christne Røvere, thi de røvede ikke alene Skib

og Ladning, men ogsaa Folk, for enten at sælge dem som Slaver, eller ogsaa lade dem udløse mod høie Løsepenge. I det syttende Aarhundrede gik ikke smaa Summer ud af Landet i denne Hensigt, især af Kirkernes Kassser og Beholdninger. En Skipper fra Bergen skulde saaledes 1636 udløses for 600 Stück von Acht, eller omtrent ligesaa mange Spdlr. og hans Søn for 400 St. v. A., altsaa særdeles mange Penge paa den Tid.*) Dog har man intet Spor til at Tyrkerne gjorde Landgang paa selve Norges Kyst, saaledes som de 1627 gjorde paa Island, hvorfra de bort førte flere hundrede Mennesker i Fangenskab.**)

Sørøverne fra Dünkerken foruroligede derimod ogsaa Norges Kyster, f. Ex. paa Søndmør, hvor Almuen endnu i forrige Aarhundrede vidste meget at tale om dem. Saaledes er der paa Svinøen en dyb Bugt, hvis Indgang er ganske smal og tillukket af Fjelde, saa at man kan seile og ro Øen mange Gange forbi uden at mærke Noget til Indløbet. I denne Vaag havde Jægter og Fiskerbaade et stadigt Tilflugtssted for Kaperne, som her ikke kunde finde dem igjen. I Nærheden ligger en anden Ø, Skorven eller Skorpøen. Det hændte sig en Søndag, at et Dünkerkerskib, som laa et godt Stykke tilhavs, sendte nogle Folk ind mod Land i en Baad. De gik i Land paa Skorpøen, hvor alle Mandsfolk vare i Kirken, og gav sig til at plyndre. Kun en gammel Kone var hjemme, men hun var forslagen nok til at faa fat i Baaden og ro bort med den. Røverne kunde da ikke komme

*) Se om disse Forhold Jens Bjelke til Østraat af Y. Nielsen, S. 276 flg.

**) Om denne Begivenhed haves et særskilt Skrift af O. Eigilssen, flere Gange oplagt. Samlgn. Stange, Chr. 4's Hist. S. 490.

til Skibet igjen, og deres Kammerater kunde ikke finde dem saa at de alle satte Livet til.

H. Strøms haandskrevne Optegnelser. Endnu i 1689 (den 9de Juni) hændte det, at Fogden paa Søndmør Andreas Møller fik Efterretning om, at der var kommen nogle Sørøverskibe ind under Valderhaug og i Bredsund i Borgunds Præstegjeld. Fogden gav strax Befaling til Lensmanden Jens Larsen, om at hver Mand i Borgunds Skibrede skulde møde paa Fogedgaarden med Bøsse og 3 til 4 Skud Krudt saavelsom med de Hellebarder o. s. v., „som enhver for sin Gaard skreven var." (Efter P. Fyllings Meddelelser). Dette har altsaa været under den Krig mellem Frankrige, England, Holland og Keiseren, som endtes ved Freden i Ryswick 1697. Ogsaa Anlægget af en Befæstning ved det daværende Strandsted Aalesund staar i Forbindelse med Kaperierne langs Kysten. Engang skulle nemlig tre hollandske Ostindiefarere være indkomne, den ene under Godø, den anden ved Valderhoug og en tredie ved Aalesund. En fransk Kaper var paa Jagt efter dem, og Skibet, som kom til Aalesund, anraabte Capitain Nils Knag, som boede paa Gaarden Sliningen, om Bistand. Han opkastede da et Batteri ved Aalesund hvis Tomt længe efter benævntes Skandsen (Kraft 5, S. 55), og anbragte her Hollænderens Kanoner. Da nu Kaperen viste sig, fik han saadan Medfart fra Batteriet, at han strax søgte Søen igjen, og Hollænderen var reddet. (Strøms haandskrevne Optegnelser). Denne Nils Knag, hvis Dattersøn, der egentlig hedte Castberg, optog hans Navn og i 1721 blev adlet under Navn af Knagenhjelm, var ellers neppe Capitain, men snarere Foged paa Søndmør.

Et Skib fra Drammen seirer over Barbareskerne 1713.

Fra Drammen var i 1713 udrustet et stort Skib, som skulde seile paa Spanien og førtes af en Skipper

Oluf Erikſen. Dette var forſynet med atten Stykker grovt Skyds og havde fire og femti Mand ombord. Den femte April 1713 fik Drammenſerne et Brev fra Spaniefareren, ſom var ſkrevet i Breſt den fire og tyvende Februar, og indeholdt mærkelige Tidender. Tretten Ugeſøs (Mile) fra Cadix havde Spaniefareren mødt et tyrkiſk Sørøverſkib med fire og firti Kanoner og bemandet med fem hundrede Mand. Tyrken lod det norſke Skib entre med omtrent hundrede Mand, og begge Fartøier laa Side om Side i hele fire Glas. Kampen blev altſaa alvorlig, men Nordmændene ſeirede, og tilſidſt var der ikke et Liv igjen af de hundrede, ſom havde entret. Da forlod Sørøveren det norſke Skib, men dette gav ham endnu det glatte Lag, ſaa at mange faldt, ja det ſaa ud til at være andre hundrede. Af Nordmændene faldt ikke mere end ſex Mand, og ſaaredes kun ni. Under Kampen var dog Drammenſerens hele Agterſkib blevet ſprængt, thi tolv Tyrker havde bemægtiget ſig Kahytten, ſom da Skipperen lod ſpringe i Luften baade med Tyrker og Altſammen.

Kjøbenhavns Poſtrytter 1713, S. 26—27. I Aaret 1687 opſtod ellers Frygt for Tyrkernes Beſøg i ſelve Drammen. En ſtor kjøbenhavnſk Skibsreder, Nikolai Arf, havde ved den Tid to Skibe liggende i Norge, et i Chriſtiania og et i Drammen, „men ſom det Rygte om Tyrkens Ankomſt i Kanalen og Veſterſøen udkom, rømte Baadsfolket fra det Skib „Kjøbenhavns Vaaben“, deſtineret til Nantes, udi Drammen, efterat det ſin Laſt af Deler havde indtaget, alligevel Rhederen dennem deres halve Hyre havde betalt.“ (For Ide og Virkelighed, 1869, S. 198). Det navnkundigſte Sammenſtød mellem Nordmænd og Barbareſker fandt dog Sted 1672, da to Defenſionsſkibe fra Bergen, „Gyldenløves Vaaben“ og „St. Franciscus“ førte af Skipperne Peder Mitzell og Frants Roſs, ved Cap Spichel i Portugal bleve overfaldne af en tyrkiſk Corſar og beſeirede ham fuldkom-

men efter otte Timers Kamp. Deres Fiende skal have været Viceadmiralen af Algier selv. I Lissabon holdt man Æresgjestebud for disse Nordmænd og de catholske Præster roste deres Daad, hvilken de dog tilskrev St. Franciscus's Navn, fra Prædikestolen. Rhederne i Bergen lod Bedriften stikke i Kobber. Se herom Meiers „Bergenske Borgerven" S. 177—224, Sagens og Foss's Beskr. over Bergen S. 167 flg. Meiers Beretning er for nogle Aar siden ogsaa særskilt optrykt i Bergen.

Nils Skogastøl.

Paa Pladsen Skogastøl i Steinsdalen i Vikør levede engang en Husmand, som hedte Nils. Han drev blandt Andet ogsaa paa at gjøre falske Papirpenge, og blev greben og sat fast. Men snart rømte han af Fangehullet, og Ingen fik Spor paa ham, saaledes at han om nogen Tid blev ganske glemt. Men efter mange Aars Forløb kom der en Aften sent en fremmed Mand til Skogastøl og bad om Husly Natten over. Konen paa Pladsen svarede, at hun var fattig og alene hjemme, og bad ham heller søge Hus andensteds. Nei, han vilde endelig blive der om Natten, og saa fik han da tilsidst Lov. Saa tilstod han da for Konen, at han var hendes forsvundne Mand Nils, og fortalte hende, hvad der var hændt ham i de mange Aar, siden han rømte fra Norge. Han havde listet sig ombord paa et Skib, som seilede langt sydover. Underveis var Skibet kommen i Kamp med tyrkiske Sørøvere, og hele Mandskabet var taget til Fanger og ført afsted til Tyrkernes Hjem. Der fik de surt Arbeide og maatte trælle under Pidskeslag. Efterat

dette havde staaet paa en Stund, blev de stængte inde hver i sit Rum, men fik udmærket god Mad, og det var tydeligt, at Tyrken vilde gjøde og fede sine Fanger, for siden at slagte og spise dem. Nils var derfor betænkt paa, hvorledes han skulde redde Livet. Heldigvis laa der inde i hans Rum opstablet en hel Hob af Silketørklæder, og af dem lavede han sig en Rebstige, hvormed han firede sig ud gjennem Vindueshullet. Saa slap han da ud og kom endelig ogsaa vel ud af Tyrkernes Land. Han drog nu nordover og kom omsider til Tydskland og tog Tjeneste der som Sauegjeter. Men paa den Tid var Tydskland fuldt af Hververe, som pressede Folk til Krigstjeneste og de fik ogsaa fat i Nils. Han havde liden Lyst til den haarde Tjeneste i en Garnison eller i Krigen og tænkte derfor strax paa at rømme. I Bunden af den Vogn, hvorpaa Hververne førte ham afsted, fik han gjort sig et Hul og mens hine havde forladt ham og troede ham vel forvaret, da de havde slaaet Skaaden vel for Vognen, smuttede han ud og skyndte sig afsted. Han havde nu saa stærk Hjemvee, sagde han, at han ikke kunde modstaa Lysten til at see Skogastøl igjen, men blive der længe turde han heller ikke, forbi han var bange for at blive kjendt og greben. Dette fortalte han altsaa sin Kone, og Morgenen efter gik han atter sin Vei, uden at Nogen siden fik høre det Ringeste om hans senere Skjebne. Men forinden han gik, forærede han sin Kone en Stump af den Silkestige, hvormed han havde firet sig ud af det tyrkiske Fangehul, og endnu den Dag idag gjemmes paa Skogastøl en gammel Fille af Silke, som fortælles at være dette Nils's Reb.

Efter nogle Meddelelser i Bergens Tidende 1872 No. 52. Der er Intet iveien for at dette Sagn kan indeholde nogen Virkelighed. At man i Steinsdalen fortæller, at Tyrken gjødede Mennesker for at æde dem, maa ikke forundre Nogen, naar man erindrer, at Almuen i selve Christiania og Omegn har troet Saadant og det ikke alene i 1813 (Pavels's Dagbøger, Bergen 1864, S. 112—113), men endog saa sent som i 1869 (see f. Ex. Morgenbladet for 17 Sept., Aftenposten 16 Sept. 1869 o. s. v.)

En Nordmand blandt Frederik Vilhelms Grenaderer.

En dansk Apotheker Claus Seidelin († 1782) gjorde i sin Ungdom Reiser i flere af Europas Lande, og kom i 1724 ogsaa til Potsdam. Han saa der det bekjendte Grenaderkorps af svære og høitvoxne Karle, som Frederik Vilhelm den Første havde samlet sig ved Hververe fra alle Kanter. Han fortæller herom i sine interessante Erindringer:

„Jeg fik Paraden ret godt at se, og maa tilstaa, at det var værdt og kosteligt at see, thi alle disse Folk var ligesom Kjæmper, deres Gevær var efter deres Størrelse indrettet, og de exercerede fortræffeligt. Efter Paraden besøgte jeg den største eller Fløimanden af disse Grenaderer, hvis Navn var Jonas, og som var en Nordmand, følgelig en Landsmand. Han viste mig sine Handsker, som vare saa store, at jeg kunde stikke min Haand i hver Finger og sine Sko, som vare mere end en halv Alen lange. Denne Jonas havde temmelig store Drenge i Potsdam ofte den Leg med, at de opreiste kunde løbe imellem hans Ben, men da han engang var kjed deraf, og en maadelig Dreng

endnu kom løbende, trykkede han Knæerne sammen og traf Drengen i Tindingerne, saa han strax faldt død ned, han men fik ingen Straf derfor. Jonas havde ellers havt krumme Ben og havde det endnu, hvorover Kongen raadførte sig med medicis og chirurgis, om ikke Benene kunde brydes og igjen forbindes, saa at de bleve lige, men om denne Operation blev foretagen med ham, eller om den ikke har villet lykkes, kan jeg ikke for vist sige."

„Apotheker Claus Seidelins af ham selv forfattede Levnetsbeskrivelse", meddelt i Uddrag af T. Hindenburg i (Dansk) Historisk Tidsskrift, 3 Række, B. 2. S. 305—306.

Lapper, anvendte til Morskab.

1. I September 1478 holdt Christian den Førstes Søn Hans, senere Konge over alle tre nordiske Riger, sit Bryllup i Kjøbenhavn med Christine, Datter af Churfyrst Ernst af Saxen og Søster til de to i Reformationens Historie noksom bekjendte Churfyrster, Frederik den Vise og Johan den Bestandige. Bruden ledsagedes til Danmark af sin Farbroder Hertug Albrecht, den senere Churfyrste Moritzs Stamfader, og mange Herrer og Prælater. Kong Christiern skjænkede alle disse fornemme Gjester kostbare Gaver, skjønne Hingste, Foderverk af Zobel, Gaupe, Hermelin, Maar osv. Men til Hertug Albrecht forærede han en ung levende Vildlap, som Fogden i Jæmteland i Norge havde fanget paa Fjeldet og sendt ned til Kjøbenhavn. Den unge Vilde var endnu iført sin Pels af Rens-

dyrskind og sine lange Træsko og havde sin Bue i Haanden.

Chronica der Lande zu Holstein, Stormarn, Ditmarschen u. Wagrien, Zeitbuch durch Herrn Johann Petersen, Frankfurt am Main 1557, Fol. CLX.

2. Engang i det syttende Aarhundrede kom en Hollænder til Throndhjem og blev der buden i Gjestebud hos en Kjøbmand. For at forlyste sine Gjester havde Verten faaet fat i en Lap, som var ingen ringere Mand end Sønnesøn af Kongen over alle Fjeldfinnerne i Snaasen.*) Lappeprindsen havde med sig sin Kone og desuden endnu en Lap. Disse Lapper spillede nu Komedie til de fremmedes Morskab; Prindsen forestillede selv en Jæger, hans Kone var en Bjørnebinne og Ledsageren en Hund. Bjørnen laa under Bordet og brølede, Hunden krøb om i Værelset, gjøende og støvende efter Dyret, Prindsen stod færdig med sit Spyd for at dræbe Vildtet. Bjørnen reiste sig paa sine Baglabber og lavede sig til Forsvar med Forlabberne, men „hvor fortræffeligt, udbryder Fortælleren, sprang ikke Hunden til og bed i den med sine Tænder!“ Bjørnen laa nu, som om den var død, medens Jægeren med sit Spyd stak den mellem Bagbenene for at undersøge, om der endnu var noget Liv igjen. „Kort sagt, Scenen udførtes glimrende“.

Atlas Major sive Cosmographia Blaviana, qua Solum, Salum, Coelum accuratissime describuntur. 1662. Fol., Norvegia, quae est Europae liber primus, p. 14.

*) „Omnium Finnorum Snaasensium regis nepos.“

Sagn fra Kampe med Russerne.

1. I gamle Dage var Makur i Finmarken langt mere beboet end senere. Foruden fjorten bosiddende og gifte Mænd var der atten „Selvfosterkarle.“ Sent en Thorlaksmesse-Aften, da Folket paa Makur sad sammen uden at ane, at der var nogen Fare paafærde, mærkede man pludselig, at et Menneske gik paa Taget paa en af Stedets Gammer og hørte, at det blev banket paa Ljoren. Det var en Lap, som bragte Ufredsbudskab. Russerne var i Nærheden, og Lappen havde selv maattet tjene dem som Veiviser, ingen Tid var at spilde, hvis Makurfolket ikke vilde lade sig hugge ned som Fæ. Lappen havde givet Russerne det Raad at dele sig i tre Hobe for at kunne overraske Nordmændene fra forskjellige Sider. Forinden havde de dog opslaaet sine Telte for at hvile ud og samle Kræfter til Striden og sendt Lappen afsted til Bygden som Speider. I Førstningen vilde Ingen rigtig fæste Lid til, hvad Lappen sagde, men da han vedblev at forsikre dem, at han talte sandt, begyndte de Norske endelig at lave sig til Forsvar. De vare Fiskere, og havde altsaa ikke stort Forraad paa Vaaben, derfor maatte nogle af dem ruste sig med store Stænger, Andre gjorde sig Spyd ved at stikke sine Tolleknive paa lange Stokke. Med disse Vaaben nærmede nu de Norske sig først den ene af Hobene. Lappen, som nu var vendt tilbage til Russerne, gjorde vel Anskrig og varede disse om, at Landsfolket var kommet dem imøde, men forinden havde han sørget for, at alle Vaabnene vare satte udenfor Teltet. Inden nu de søvnige Russer fik fat paa sine Vaaben,

bleve de allesammen huggede ned. Ligedan gik det de to andre Hobe. Kun en Russer undgik det almindelige Nederlag og maatte udstaa et pinligt Forhør, for at man kunde faa vide, om der kunde ventes endnu flere Fiender, men derefter blev ogsaa han dræbt. Hvor Russerne vare faldne, bleve de ogsaa begravede, og den Dag idag viser man deres Grave paa tre forskjellige Steder i Nærheden af Makur. Det ene af disse Steder kaldes endnu Russeskardet.

Meddelt mig af Provst Johan Fritzner, der har optegnet Sagnet, medens han var Sognepræst til Vadsø."

2. Engang hændte det sig en Søndags Formiddag, medens der var Gudstjeneste i Vardø Kirke, at Russerne kom seilende i stor Mængde og landede i Russeviken, en Bugt omkring Huken strax ved Vardøhus Fæstning. Ingen blev dem var uden en gammel Kone paa Fæstningen. Hun greb en rygende Brand og affyrede med den en Kanon. Strax kom naturligvis Folk løbende ud af Kirken, og Russerne trak sig tilbage, men Nordmændene satte efter dem og slog dem ihjel. De ligge begravne ved Russeviken, hvor endnu deres Ben findes, naar man graver i Jorden. Men for den stakkels Kone var det Sæt eller Stød, som Kanonen gav, for stærkt. Hun styrtede ud over Muren og slog sig ihjel i den Ref, som efter hende endnu kaldes Kjærringrefen. I denne Ref lande alle de Baade, som løbe lige ind til Fæstningen.

Bergensposten 1872. No. 198.

3. I Kjelvig i Finmarken findes en liden Ø, Kirkeholmen, hvorpaa en Kirke efter Sagnet har staaet. Den antages at have været den samme, der nævnes

under Navn af Honningvaags Kirke, og som skal være blevet ødelagt af Russerne. Det fortælles ogsaa her at der holdtes Gudstjeneste, da man mærkede, at Fiendens Skibe vare i Nærheden. Præsten begyndte da strax at holde Ligprædiken over sig selv og den hele Forsamling, i hvilken der den Dag var ikke mindre end syv Brudepar. Alle Mennesker i Kirken bleve Ofre for de mordlystende Russer, kun den ene af de syv Brudgomme reddede sig over til Fastlandet og bragte Tidende om de Øvriges Død. Efter et andet Sagn var samme Skjebne tiltænkt ogsaa Kjelvig Kirke, men der skrev Præsten tre Gange efter hverandre nogle Ord paa et Stykke Papir og kastede det i Søen, og da dette var gjort tredie Gang, reiste der sig en Storm af Vest, som kastede Skibene tilbage paa den bratte Klippestrand udenfor Sverholt: Mandskabet slyngedes af Stormen op i et Hul i Fjeldet, som endnu heder Russe-Helleren, og hvorfra de ikke vare istand til at komme nogensteds hen. De døde da der af Sult.

F. Rode, Optegnelse fra Finmarken, Skien 1842. 8. S. 264. Disse Sagn er et Vidnesbyrd, om hvorlænge Erindringen holdt sig i Landets nordligste Egne om de Herjinger af Russer og Kareler, som fandt Sted især i 14de og 15de Aarhundrede, men fortsattes i det Mindre meget længere ned i Tiden. Endnu i 1717 skriver Th. v. Westen, blev Hasvigs Kirke plyndret af russiske Røvere, der ved samme Leilighed brændte det da svenske Torneå o. s. v. og altsaa formodentlig have benyttet den Anledning, som Krigstilstanden gav dem til frit at røve paa Sverige, til med det samme ogsaa at gjeste Norge. For noget over en Menneskealder siden gaves endnu dem i Finmarken, som fortalte, at deres Forældre havde libt Overfald af Russerne. — Ogsaa i Nordland findes Sagn om russiske Indfald. I Ivar Aasens i det Throndhjemske Blad „Nordlyset (1847. No. 11) indførte Reiseberetning, fortælles f. Ex. at der engang kom Budskab til Vef-

sen om, at „Røssen" vilde trænge ind i Helgeland, og at Folket skulde væbne sig og samles ved Røsvandet. De begav sig ogsaa derhen, men Fienden havde imidlertid trukket sig tilbage.

En norsk Poesi om Svenskekrigene.

De følgende Linjer kunne staa her dels som en Prøve paa en Rimekunst i Bygdedialekt, hvoraf der er levnet flere gamle Prøver, end de fleste nu kjende til, dels som en Art Indledning til de følgende Sagn om Krigen med Svensken.

I Fægda ho Krabbens aa Hannebals mæ,
Aa Gyldenløvs Hetten du tru meg te dæ,
Weg vaago mi Trøye fær Bahuses Slot
Aa sparo kie Svenskien mæ Krù aa mæ Lot:
Ho Paal aa ho Falqvorsam førde kon an,
Weg var blant di Knichtan, dei kalde Snap-han,
Me fattas kie Weita, mæ va inchie spår,
Saa lengie en Uxe i Vigsia var.

(Nocklo lentuge Røddur aa Ystie-Qvæ, digta uti Kon'gs-Staen Kiøpenham aa frambaarin ut paa Kongs-Garen Østrop te Fødselsdagen aakons naaduge Kongies Kong Frerec den Fiores, daa han fylte dæ halftrea tiug aa eit Aar. Kbhvn. 1722. 4).

Præsten i Fergland.

I Fergland i Dalsland var der paa Hannibalskrigens Tid en Præst, Magister Lars Rolander. Han var ikke alene en lærd Mand, som havde studeret i syv Aar i Leiden i Holland, men ogsaa en kjæk Krigsmand, Da Nordmændene gjorde Indfald i Egnen, plyndrede de hans Præstegaard og borttog Alt, hvad han eiede, Da samlede Mester Lars sit Præstegjelds Bønder oppe paa Stigsfjeldet i Ødeborgs Sogn, og passede paa, da Nordmændene vilde drage hjemover igjen med sit Bytte. Ved det uventede Angreb blev ogsaa hele den norske Trop hugget ned, undtagen en Præst, som Mester Lars nøiede sig med at tage tilfange. Siden vovede Nordmændene sig ikke mere ind i Dalsland paa den Kant, men da kort efter Præstegaardens Huse brændte, fortaltes der, at det var de Norske, som hemmelig havde sendt en Mand afsted og sat Ild paa Gaarden. Siden oplystes, at dette ikke var sandt.

Hammarin, Carlståds Stifts Herdaminne, 3, 158—159.

Krigen 1658.

Da Throndhjems Stift var afstaaet til Sverige, 1658, skulde Grænserne bestemmes mellem Romsdalen, der nu skulde blive svensk, og Søndmøre, som fremdeles skulde høre til Norge. Paa Svenskens Side mødte da Guvernør Lorentz Creutz, og paa Norges Fogden i Søndmør Iver Andersen „Bondspill.“ De-

lingen foregik saaledes, at man tændte Ild paa høie Fjeldpynter og gav Agt paa, hvorledes Vinden drev Røgen. Men da der samme Aar igjen udbrød Krig, maatte Creutz trække sig tilbage med den Skat, han havde samlet i Romsdalen. Her var det Jørgen Knag der havde Anførselen paa norsk Side. Han skal have brugt det Krigspuds at opreise en Hoben Træstager og tænde Ild paa dem. De Svenske ansaa dem da for brændende Lunter og rømte sin Vei. Den Tid brugte man nemlig endnu ikke Hane og Flint paa sine Bøsser, men affyrede dem med Lunter. Svensken skal under sit kortvarige Herredømme i Romsdalen have udskrevet tre hundrede Soldater, hvoraf kun en eneste Mand siden kom hjem til sit.

Efter Strøms haandskrevne Optegnelser. Strøm hørte Sagnet paa Gaarden Fauske i Søkelvens Annex til Ørskoug. Manden, der fortalte det, Lars Fauske, havde hørt det af sin Moder, der just det Aar, 1658, var Jeterpige i Fjeldene. Der er i Sagnet Intet, som strider mod Historien (sammenlign fornemmelig Y. Nielsens Afhandling. „De Nordenfjeldske Begivenheder 1657—1660", Chr.a 1858), og det er vist nok, at de Svenske udskreve to tusinde Mand Soldater fra Throndhjems Stift til Krigstjeneste paa fjerne Valpladse, formodentlig mod Rusland og Polen.

Gyldenløvefeiden.

1. Medens Baahuslen eller Viken var norsk og i de første Menneskealdre, efter at det var kommet til Sverige, blomstrede i dette Landskab, en Præsteslægt

Sagn fra Kampe med Russerne.

1. I gamle Dage var Makur i Finmarken langt mere beboet end senere. Foruden fjorten bosiddende og gifte Mænd var der atten „Selvfosterkarle.“ Sent en Thorlaksmesse-Aften, da Folket paa Makur sad sammen uden at ane, at der var nogen Fare paafærde, mærkede man pludselig, at et Menneske gik paa Taget paa en af Stedets Gammer og hørte, at det blev banket paa Ljoren. Det var en Lap, som bragte Ufredsbudskab. Russerne var i Nærheden, og Lappen havde selv maattet tjene dem som Veiviser, ingen Tid var at spilde, hvis Makurfolket ikke vilde lade sig hugge ned som Fæ. Lappen havde givet Russerne det Raad at dele sig i tre Hobe for at kunne overraske Nordmændene fra forskjellige Sider. Forinden havde de dog opslaaet sine Telte for at hvile ud og samle Kræfter til Striden og sendt Lappen afsted til Bygden som Speider. I Førstningen vilde Ingen rigtig fæste Lid til, hvad Lappen sagde, men da han vedblev at forsikre dem, at han talte sandt, begyndte de Norske endelig at lave sig til Forsvar. De vare Fiskere, og havde altsaa ikke stort Forraad paa Vaaben, derfor maatte nogle af dem ruste sig med store Stænger, Andre gjorde sig Spyd ved at stikke sine Tolleknive paa lange Stokke. Med disse Vaaben nærmede nu de Norske sig først den ene af Hobene. Lappen, som nu var vendt tilbage til Russerne, gjorde vel Anskrig og varede disse om, at Landsfolket var kommet dem imøde, men forinden havde han sørget for, at alle Vaabnene vare satte udenfor Teltet. Inden nu de søvnige Russer fik fat paa sine Vaaben,

bleve de allesammen huggede ned. Ligedan gik det de to andre Hobe. Kun en Russer undgik det almindelige Nederlag og maatte udstaa et pinligt Forhør, for at man kunde faa vide, om der kunde ventes endnu flere Fiender, men derefter blev ogsaa han dræbt. Hvor Russerne vare faldne, bleve de ogsaa begravede, og den Dag idag viser man deres Grave paa tre forskjellige Steder i Nærheden af Makur. Det ene af disse Steder kaldes endnu Russeskardet.

Meddelt mig af Provst Johan Fritzner, der har optegnet Sagnet, medens han var Sognepræst til Vadsø."

2. Engang hændte det sig en Søndags Formiddag, medens der var Gudstjeneste i Vardø Kirke, at Russerne kom seilende i stor Mængde og landede i Russeviken, en Bugt omkring Huken strax ved Vardøhus Fæstning. Ingen blev dem var uden en gammel Kone paa Fæstningen. Hun greb en rygende Brand og affyrede med den en Kanon. Strax kom naturligvis Folk løbende ud af Kirken, og Russerne trak sig tilbage, men Nordmændene satte efter dem og slog dem ihjel. De ligge begravne ved Russeviken, hvor endnu deres Ben findes, naar man graver i Jorden. Men for den stakkels Kone var det Sæt eller Stød, som Kanonen gav, for stærkt. Hun styrtede ud over Muren og slog sig ihjel i den Ref, som efter hende endnu kaldes Kjærringrefen. I denne Ref lande alle de Baade, som løbe lige ind til Fæstningen.

Bergensposten 1872. No. 198.

3. I Kjelvig i Finmarken findes en liden Ø, Kirkeholmen, hvorpaa en Kirke efter Sagnet har staaet. Den antages at have været den samme, der nævnes

under Navn af Honningvaags Kirke, og som skal være blevet ødelagt af Russerne. Det fortælles ogsaa her at der holdtes Gudstjeneste, da man mærkede, at Fiendens Skibe vare i Nærheden. Præsten begyndte da strax at holde Ligprædiken over sig selv og den hele Forsamling, i hvilken der den Dag var ikke mindre end syv Brudepar. Alle Mennesker i Kirken bleve Ofre for de mordlystende Russer, kun den ene af de syv Brudgomme reddede sig over til Fastlandet og bragte Tidende om de Øvriges Død. Efter et andet Sagn var samme Skjebne tiltænkt ogsaa Kjelvig Kirke, men der skrev Præsten tre Gange efter hverandre nogle Ord paa et Stykke Papir og kastede det i Søen, og da dette var gjort tredie Gang, reiste der sig en Storm af Vest, som kastede Skibene tilbage paa den bratte Klippestrand udenfor Sverholt: Mandskabet slyngedes af Stormen op i et Hul i Fjeldet, som endnu heder Russe-Helleren, og hvorfra de ikke vare istand til at komme nogensteds hen. De døde da der af Sult.

F. Rode, Optegnelse fra Finmarken, Skien 1842. 8. S. 264. Disse Sagn er et Vidnesbyrd, om hvorlænge Erindringen holdt sig i Landets nordligste Egne om de Herjinger af Russer og Kareler, som fandt Sted især i 14de og 15de Aarhundrede, men fortsattes i det Mindre meget længere ned i Tiden. Endnu i 1717 skriver Th. v. Westen, blev Hasvigs Kirke plyndret af russiske Røvere, der ved samme Leilighed brændte det da svenske Torneå o. s. v. og altsaa formodentlig have benyttet den Anledning, som Krigstilstanden gav dem til frit at røve paa Sverige, til med det samme ogsaa at gjeste Norge. For noget over en Menneskealder siden gaves endnu dem i Finmarken, som fortalte, at deres Forældre havde lidt Overfald af Russerne. — Ogsaa i Nordland findes Sagn om russiske Indfald. I Ivar Aasens i det Throndhjemske Blad „Nordlyset (1847. No. 11) indførte Reiseberetning, fortælles f. Ex. at der engang kom Budskab til Vest-

sen om, at „Røssen“ vilde trænge ind i Helgeland, og at Folket skulde væbne sig og samles ved Røsvandet. De begav sig ogsaa derhen, men Fienden havde imidlertid trukket sig tilbage.

En norsk Poesi om Svenskekrigene.

De følgende Linjer kunne staa her dels som en Prøve paa en Rimekunst i Bygdedialekt, hvoraf der er levnet flere gamle Prøver, end de fleste nu kjende til, dels som en Art Indledning til de følgende Sagn om Krigen med Svensken.

I Fægda ho Krabbens aa Hannebals mæ,
Aa Gyldenløvs Hetten du tru meg te dæ,
Weg vaago mi Trøye fær Bahuses Slot
Aa sparo kie Svenskien mæ Krù aa mæ Lot:
Ho Paal aa ho Falqvorsam førde kon an,
Weg var blant di Knichtan, dei kalde Snap-han,
Me fattas kie Weita, mæ va inchie spâr,
Saa lengie en Uxe i Vigsia var.

(Rocklo lentuge Røddur aa Ystie-Qvæ, digta uti Kon'gs-Staen Kiøpenham aa frambaarin ut paa Kongs-Garen Østrop te Fødselsdagen aakons naaduge Kongies Kong Frerec den Fiores, daa han fylte dæ halftrea tiug aa eit Aar. Kbhvn. 1722. 4).

Præsten i Fergland.

I Fergland i Dalsland var der paa Hannibalskrigens Tid en Præst, Magister Lars Rolander. Han var ikke alene en lærd Mand, som havde studeret i syv Aar i Leiden i Holland, men ogsaa en kjæk Krigsmand. Da Nordmændene gjorde Indfald i Egnen, plyndrede de hans Præstegaard og borttog Alt, hvad han eiede. Da samlede Mester Lars sit Præstegjelds Bønder oppe paa Stigsfjeldet i Ødeborgs Sogn, og passede paa, da Nordmændene vilde drage hjemover igjen med sit Bytte. Ved det uventede Angreb blev ogsaa hele den norske Trop hugget ned, undtagen en Præst, som Mester Lars nøiede sig med at tage tilfange. Siden vovede Nordmændene sig ikke mere ind i Dalsland paa den Kant, men da kort efter Præstegaardens Huse brændte, fortaltes der, at det var de Norske, som hemmelig havde sendt en Mand afsted og sat Ild paa Gaarden. Siden oplystes, at dette ikke var sandt.

Hammarin, Carlståds Stifts Herdaminne, 3, 158—159.

Krigen 1658.

Da Throndhjems Stift var afstaaet til Sverige 1658, skulde Grænserne bestemmes mellem Romsdalen, der nu skulde blive svensk, og Søndmøre, som fremdeles skulde høre til Norge. Paa Svenskens Side mødte da Guvernør Lorentz Creutz, og paa Norges Fogden i Søndmør Iver Andersen „Bondspill.“ De-

lingen foregik saaledes, at man tændte Ild paa høie Fjeldpynter og gav Agt paa, hvorledes Vinden drev Røgen. Men da der samme Aar igjen udbrød Krig, maatte Creutz trække sig tilbage med den Skat, han havde samlet i Romsdalen. Her var det Jørgen Knag der havde Anførselen paa norsk Side. Han skal have brugt det Krigspuds at opreise en Hoben Træstager og tænde Ild paa dem. De Svenske ansaa dem da for brændende Lunter og rømte sin Vei. Den Tid brugte man nemlig endnu ikke Hane og Flint paa sine Bøsser, men affyrede dem med Lunter. Svensken skal under sit kortvarige Herredømme i Romsdalen have udskrevet tre hundrede Soldater, hvoraf kun en eneste Mand siden kom hjem til sit.

Efter Strøms haandskrevne Optegnelser. Strøm hørte Sagnet paa Gaarden Fauske i Søkelvens Annex til Ørskoug. Manden, der fortalte det, Lars Fauske, havde hørt det af sin Moder, der just det Aar, 1658, var Jeterpige i Fjeldene. Der er i Sagnet Intet, som strider mod Historien (sammenlign fornemmelig Y. Nielsens Afhandling. „De Nordenfjeldske Begivenheder 1657—1660", Chr.a 1858), og det er vist nok, at de Svenske udskreve to tusinde Mand Soldater fra Throndhjems Stift til Krigstjeneste paa fjerne Valpladse, formodentlig mod Rusland og Polen.

Gyldenløvefeiden.

1. Medens Baahuslen eller Viken var norsk og i de første Menneskealdre, efter at det var kommet til Sverige, blomstrede i dette Landskab, en Præsteslægt

ved Navn Gjedde. (Gädda). Det fortaltes, at den oprindelig skulde være af Adel, og at den første Præst i Vetten, Hr. Gude Axelsson havde været Luthers Discipel og siden kjæmpet i Religionskrigen i Tydskland mod Keiser Karl den Femte. Han var Præst i Kville i Viken, men hans Slægt var siden i flere Led Præster i Naverstad ved Bullaren, lige ved den nuværende Rigsgrændse. En af Gjedderne maatte i 1658, da Viken skildtes fra Norge, finde sig i at miste en stor Del af sit Kald, Enningdalen, som nemlig bevaredes for Norge og forenedes med Id Kald i Smaalenene. Paa Gyldenløvskrigens Tid var Peder Gädda Præst i Naverstad, og Krigen her i Egnen begyndte just med, at de Norske fangede denne Mand og bragte ham til Fredrikshald. I de følgende Krige under Karl den Tolvte var Hr. Peder af de mange Præster, som hemmelig tog Parti med Nordmændene. Endnu i 1717 hændte det, da Kong Carl ukjendt reiste igjennem Naverstad, at Kongen spurgte sin Skydsbonde, hvordan det stod til med Præsten i Bullaren. „Aa, han er gammel og rusler med det", sagde Bonden. „Handler han brav med de Norske?" spurgte Kongen. „Ja", sagde Bonden, „Jungfruarne de ere raske og sender meget Korn did." Den forbitrede Carl befalede strax, at den gamle Præst skulde forflyttes ind i Sverige, og han maatte da ombytte sit Kald med et andet i Linköping Stift. Om hans (ligesom ogsaa om hans Forfædres) Død har man det Sagn, at mange af hans Forfædre aabenbarede sig for ham i Drømme og forudsagde ham hans snare Endeligt, hvorpaa han tog høitidelig Afsked med sine Menigheder og kort efter døde.

Holmberg, Båhuslens Historia och Beskrifning. 2, S. 104—105, 123.

2. I Gyldenløvefeiden eller Brännefeiden, som den ogsaa betegnende nok kaldtes af de Svenske, blev Holmedals Præstegaard i Vermeland brændt af Nordmændene i 1679. Præsten Michael Dusinius havde taget Flugten ved de Norskes Ankomst, men alt i Forveien bortført sit Løsøre og sønderbrudt Døre og Vindueskarme. Da den norske Anfører Cuningham fik dette at see, udbrød han: „Siden alting her er lavet istand til at brændes, saa stik Ild.“ Ved samme Leilighed blev ogsaa Blomskogs Præstegaard i samme Stift brændt. Her havde Gyldenløve selv været nogle Aar i Forveien, men skaanet Gaarden. Han skræmte dog først Præsten, Nils Lubeckius ved at skyde paa ham med løst Krud. Derpaa spurgte han Præsten under Maaltidet, hvor langt det var til Stockholm, og om han kunde være der paa saa og saa mange Dage. „Det kunde visselig Hr. Generalen“, svarede Præsten, „ifald han ikke blev standset paa Veien.“ Ogsaa Hesselskogs Kirke i Dalsland blev plyndret af de Norske 1679, men efter Freden lod den norske Anfører Duncan den røvede Kalk og Disk sende tilbage.

Hammarin, Carlstads Stifts Herdaminne, B. 2, S. 165, 178, 179. Flere Sagn om Gyldenløvekrigen, nemlig om den mandige Præst i Uddevalla Hr. Jens Colstrup, der tog norsk Parti og fulgte med til Norge, hvor han døde 1721 som Sognepræst til Næs paa Romerike, har jeg meddelt i Tidsskriftet Norden, (1868) 5, S. 1—17.

Svensken paa Næsodden 1716.

Da Carl den Tolvte drog ind i Norge 1716, kom han med et Korps af Dragoner til Næsodden og tog ind til Præsten Ruge. Nogle sige, at han modtog Sacramentet af ham, efterat han først ikke havde villet tro, at en saa ung Mand, som Ruge, allerede kunde være Præst. Paa mange Gaarde fandt Svensken ingen Folk hjemme, da Alle vare bortrømte, og sommesteds plyndrede de da Alt, hvad de kunde, f. Ex. paa Gaarden Haslum. Men undertiden bar Svensken sig bedre ad og betalte Alt, hvad han fik, saaledes paa Gaarden Rør, hvor Eieren Ambjørn Rør lod dem faa Mad, saalænge som han havde noget igjen paa sit Stabur; dog havde Ambjørn forinden bragt endel Flesteskinker i Sikkerhed og gjemt dem i en gammel indhul Eg, som endnu i over hundrede Aar blev staaende og tilsidst tjente Gaarden til Grisehus. Paa Rør fik Svensken se en gammel skaldet Mand sidde paa Tunet, og Dragonerne lagde Mærke til, at han havde et svært Ar i Hovedet. En Svenske spurgte da, hvorledes han havde faaet dette Ar. Den Gamle svarede: „Af et Sabelhug i Gyldenløves Krig", hvortil Svensken sagde, at han var en brav Gosse, som havde holdt tappert ud. Paa Gaarden Fjeld fik Svensken se Bonden, men han rømte fra dem, og skjønt Rytterne satte efter ham af al Magt, fik han dog gjemt sig i en Berghelle.

Meddelt mig af Controllør Bull, som selv har boet paa Næsodden. Sagnet lægger forøvrigt til, at det var paa Veien til Ringerike, at Svensken gjestede Næsodden. Sandsynligere er det, at det var paa Marschen mod Christiania, at Carl den

Tolvte kom hid. Det vides nemlig, at Svensken den 21de Marts 1716 marscherede paa Bundefjorden mod Akershus. Sagnet vil ogsaa vide, at de gamle Varder i hine Dage bleve anvendte. En saadan Varde fandtes paa Næsodden i Nærheden af det saakaldte „Kirkesloug" tvertover for Ildjernet; herfra var den nærmeste Varde igjen paa Haaøen. (Ved Kirkeslouget skal i længstforsvundne Dage, „da Næsodden ikke havde Kirke, men hørte til Asker Sogn", et Brudefølge have mistet Livet paa Reisen til Asker). Paa Ravnsborg i Asker, hvor de Svenske en Tid holdt til i 1716, fandtes længe et Billede af Carl den Tolvte, malet i Olje af en Bonde og indfattet i en Skabsdør. Medens Biskop Neumann var Præst i Asker, erhvervede han dette Billede og skjænkede det senere til Museet i Bergen.

Svensken paa Krogskoven 1716.

Den nuværende Vei gjennem Krogkleven ned til Ringerike, som vi alle kjende, er først anlagt i Begyndelsen af dette Aarhundrede. Det gik til paa den Maade, som da ikke var sjelden; man leiede ikke Arbeidsfolk, saaledes som nu, men udcommanderede Soldater til at bygge Vei, under Befaling af en Lieutenant Borchgrevink. I gamle Dage gik derimod Veien til Ringerike omtrent en halv Fjerding nordøstlig for Klevstuen gjennem en Fjeldkløft, som nu af Bønderne kaldes Nordkleven til Adskillelse fra „Sørkleven" eller Krogkleven.

Veien gjennem Nordkleven var meget trang, paa mange Steder ikke mere end to eller tre Alen bred, og det var ikke Tale om at bruge den til andet end Kløvvei eller Fodsti. Paa begge Sider er der høie skovbevoxte Fjeldsider. For at hindre Svensken fra

at trænge igjennem Nordkleven havde Nordmændene opkastet Forhugninger paa et Sted, som endnu kaldes Skandsen. Det var Bønder fra Hallingdal, som holdt Kleven besat, og mellem dem var der især en Mand, Jon Tragetoen fra Hol, som udmærkede sig. Han laa i et Baghold i en liden Dal, hvor man ikke kunde se ham, og sendte Fienden den ene Kugle efter den anden. Tilsidst fik de Øie paa hans Hue, en af de saakaldte Sponehuer. De raabte da: „Tvi me Tusan, ripa, ripa*) Gossar, Skogen er full af Sponehuer.“ Til Erindring om dette Sammenstød reistes, som gammel Bygdeskik har været, en Træstøtte ved „Skandsen“, som nu forlængst er raadnet ned. Man ser nu paa dette Sted kun nogle Levninger af de Mure, hvorpaa Veien sommesteds var anlagt.

Fortællingen om Jon Tragetoen er mig meddelt af Sander Raaen. Sammenlign forøvrigt Aktstykker til den norske Krigshistorie under Kong Frederik den Fjerde, udg. af B. Moe. H. 1. S. 23—24.

Svensken ved Norderhov 1716.

Sagnet om Anna Kolbjørnsdatter paa Norderhov er bekjendt nok. Alt tyder paa, at denne Præstekone Datter af Norges første Bjørneskytter, (Præsten paa Sørum Hr. Colbjørn Torstensen) har været en kjæk Kvinde, og en vis Delagtighed i den Affære, hvis heldige Udfald Sagnet tilskrives hende alene, kan vistnok

*) ripa ɔ: flygte.

ikke frakjendes hende. At imidlertid dette Sagn, saaledes som det gjennem Mallings „store og gode Handlinger“ er bragt i Omløb, overdriver hendes Fortjenester betydeligen, er klart deraf, at samtidige Beretninger om Kampen ikke engang nævne hendes Navn, naar undtages J. Wiels Beskrivelse over Ringerike og Hallingdal, der omtaler „Mad. Ramus's Alteration.“*) Den ældste Optegnelse, som omtaler hendes Fortjenester (Dr. O. Holmboes af 1754) tillægger en Sorenskriverenke Andel i Handlingen ved Siden af Anna. Det kan imidlertid have Interesse at kjende en hidtil utrykt Beretning om Begivenheden, der findes i et Haandskrift om Grans Præstegjelds Geistlighed i Videnskabsselskabets Bibliothek i Throndhjem, og som synes at være forfattet i Slutningen af attende Aarhundrede.

„Svensken besluttede om Morgenen at tage Veien fra Haagenstad om Lunder Kirke lige til Jevnaker og Mo til Norderhovs Præstegaard, hvorhen de kom den ni og tyvende Marts Kl. ti om Aftenen. Præstekonen Mad. Ramus gav dem al den Øl og Mad, hun havde paa Staburet og overtalte dem til at slaa sig til Rolighed, saa de paa Kirkegaarden gjorde Ild op for sig, af hvilken Ild vore norske Dragoner, som samme Nat vare komne til Steen, kunde see Fiendens Adfærd, og (de) blev ogsaa advaret ved en Pige, som blev dem tilsendt fra Mad. Ramus. Strax derpaa om Natten ginge vore Folk, som vare kun tre Compagnier, men ventede flere efter sig, paa Fienden og angreb dem paa Kirkegaarden og

---

*) Se nærmere herom mit Skrift: Det gamle Christiania, S. 71—72.

Norderhovs Præstegaard, hvor de alle havde lagt sig til Rolighed, og Obriste Løven selv var falden i Søvn. Oberstens og de fornemste Officerers Rideheste havde Mad. Ramus ladet indsætte paa Stalden og til sig taget Nøglerne. Svensken blev saaledes lykkelig slagen paa Flugten, Oberst Løven selv fangen tilligemed et hundrede og tredive Mand, fyrretyve Saarede og tredive Døde. De Flygtige samled sig derefter paa Tandbergmoen og gik samme Vei tilbage til Christiania gjennem Hadeland."

Forfatteren af denne Optegnelse er Justitsraad Chr. Hammer paa Melbostad i Gran, der døde 1804, 84 Aar gammel.

Ole Einarsson Skavlan.

Denne Mand hørte til en endnu blomstrende thrøndersk Familie, der har Navn af Gaarden Skavlan i Snaasen, og som ifølge et Sagn skal nedstamme fra en gammel norsk Høvdinge- eller Adelsæt. Selv var Ole Fændrik eller, som det ogsaa kaldtes, Capitaine des armes og boede i Veitstaden i Indhered. Han var med i hele den lange Tiaarskrig fra 1710 til 1720. Da han var usædvanlig rask og hurtig, blev han især brugt, hvor der var Fare paafærde, og ofte maatte han med nogle faa modige Skiløbere holde til i Snefog og Kulde paa Jemtelandsfjeldene, hvergang det gjaldt at udspeide, om man kunde vente sig noget Indfald af Fienden. Ofte kom han da i Kamp med svenske Streifpartier, der ligesom han laa paa Speideri, og mangengang maatte en dyb Snefane være

hans Seng. Engang listede han sig endog alene ind i Jemteland midt imellem svenske Soldater og solgte Smaakram; han blev ogsaa mistænkt, var nær ved at blive greben, men reddede sig alligevel. Efter Krigen tilbød man ham, at han skulde faa Lov at kjøbe sig en Officersstilling, men det vilde han ikke. Han nedsatte sig derimod i Stod, kjøbte et Par Bondegaarde og drev et lidet Sagbrug. Han døde 1740, og en af hans Sønner var Jacob Schavland, der blev Sognepræst i Mandal og har nedskrevet denne Erindring om sin Fader i Stedets Kaldsbog.

Fra Felttoget 1788.

I den sidste Trediepart af forrige Aarhundrede var det Rusland, som havde størst Indflydelse over den dansk-norske Stats ydre Politik, og vor Regjering betragtede fremdeles Sverige som sin værste Fiende. Da derfor den svenske Konge Gustav den tredie i 1788 begyndte Krig med Ruslands Keiserinde, Catharina den anden, blev Danmark anmodet om ifølge sit Løfte at angribe Svensken fra Norge af, for at hindre Gustav i at gjøre Fremgang fra Finland. Det kunde just dengang have været Haab for de Svenske om at faa Opreisning for den Skade, Rusland før havde voldt dem, thi Keiserinden havde just paa samme Tid en alvorlig Krig med Tyrkerne, men det gik nu, som baade før og siden: Broderfolkene tog russisk Parti til hele Nordens Ulykke.

Nordmændene kom dog rigtignok ikke til at udrette Meget, thi fremmede Regjeringer lagde sig imellem, og Danmark maatte standse Fiendtlighederne. Anføreren, Prinds Carl af Hessen, commanderende General i Norge og snart efter Frederik den sjettes Svigerfader, havde dog naaet frem til Gøteborg, men der skede ikke mere end en Træfning, den noksom bekjendte Skjærmydsel ved Kvistrum i det gamle Viken den otte og tyvende September 1788. Her seirede de Norske og tog flere hundrede Svenske tilfange, men der fløb ikke meget Blod, kun nogle faa (som der siges fem) Mand paa hver Side, hvortil kom omtrent sexti Svenske og et Snes Norske, som bleve saarede. Men ikke destomindre voldte Toget store Ulykker i Norge. Overanføreren havde sørget daarlig baade for Proviant og Klæder til Soldaterne, og et Par tusinde Mennesker bleve af den Aarsag syge og satte for største Delen Livet til. Det var et skrækkeligt Høstregn det Aar, og Soldaterne maatte vandre gjennem Smaalenenes og Baahuslens Søle saagodtsom barbenede. Præsten i Rakkestad, Consistorialraad Thorkel Halvorsen Aschehoug, indlagde sig ved den Leilighed en Fortjeneste af mange Landsmænd, idet han sammen med endel andre forstandige Mænd fik samlet saamange Skomagere, man kunde faa fat i, og opsyet Sko i Hundredevis til Krigsfolket.

Da de Norske kom til Elvén ved Kvistrum, fortæller endnu Sagnet, var al Proviant bortskjæmt af Regnen, og Brødet i Vognene opblødt til en uspiselig Velling. Man fik fat paa nogle Oxer, som blev slagtet, og uddelte lidt Brændevin. Det fortælles videre, at en Nordmand, som for mange Aar siden var rømt til Sverige fra Garnisonen i Frederiksstad, kom hen

til Prinds Carl og lovede, at hvis han kunde faa Tilgivelse for sin Brøde, vilde han vise ham et godt Vadested over Elven, hvor der ikke stod svenske Krigsfolk. Han fik sit Ønske opfyldt. Da Slaget skulde begynde, trak Prindsen af Hessen sig ud af Skudvidde og hen til en Houg, hvorfra de kunde oversee Kampen. General Hesselberg red om foran Linjen og talte til Soldaterne, som stode der stive af Kulde og medtagne af Sult. „Førend de Faldnes Blod var størknet paa Jorden, skulde deres Sjæle være hos Gud", skal Generalen have sagt. Derpaa tog Hesselberg og fæstede et hvidt Lommetørklæde paa Spidsen af sin Kaarde: det var Signalet til, at Kanonerne skulde begynde at skyde. Hvad der især hjalp Nordmændene, var, heder det, at Svensken havde sat sine Kanoner lige under en Fjeldvæg og paa en Forhøining af Tømmer, som under Rystelsen kom i Ulave, saa at Kanonerne ikke kunde bringes i rigtig Stilling igjen, medens de norske Kanoner skjød Splinter løs af Fjeldet, hvilke faldt ned og dræbte de svenske Kanonerer. Endelig kom General Mansbach, som havde benyttet Vadestedet, Svensken i Ryggen og fuldendte Seieren.

Disse Smaatræk ere opbevarede i Traditionen paa Næsodden og mig meddelte af Controllør Bull. De ere vistnok i høi Grad correcte; navnlig omtales „en norsk Dreng fra Kviststrum", der veiledede Mansbach, ogsaa i de svenske Fremstillinger af Begivenheden.

Kort efter Affæren udkom (rimeligvis i Christiania) nogle Viser om denne Begivenhed, der nu tør betragtes som i den Grad sjeldne, at maaske Universitetsbibliothekets nylig ved et Tilfælde erhvervede Exemplar er det eneste, der haves. Den første Vise lyder saaledes:

Nu til Krig enhver sig ruster,
Og af Landet reise maae.
Sverrig Krigens Ild oppuster.
Did at komme vi attraae.
Norske Mænd, hvis Mod er sandt,
Gaaer, og banker dem galant!

Ruslands tappre Keiserinde
Har for Svensken ingen Roe,
Men han vil det faa at finde,
Hendes Bundsforvandt er tro.
Norske Mænd, hvis Mod er sandt,
Gaaer, og banker dem galant!

Dan og Nor har svoret Hende
Fast og vældig Troskab til;
Og nu skal de Svenske kjende,
At vi Eeden holde vil
Norske Mænd, hvis Mod er sandt,
Gaaer, og banker dem galant!

Da til Vetterland vi komme,
Og fik Svensken først at see,
Rørte han strax Krigens Tromme,
Sig til Træfning svingede;
Men en Rædsel faldt ham paa,
Den Tid han de Norske saae.

Tusind Dievler! kiere Herre,
See, hvor Norske kommer der,
De os vist nok ville lære,
Hvi de til os komne er.
Grumt og farligt seer det ud.
O, bevar os, kiere Gud!

Tranefelt! mit Spørsmaal bliver,
Som du strax maa svare paa:
Vil du Pladsen for os give,
Eller har du Lyst at slaae:
Norske Mænd er kommen her,
For at banke Svenskens Lær.

Nei, jeg takker naadig Herre,
    Kiære Danske Herr Prinds Carl!
Jeg ei rustet er desværre,
    Dig at møde som en Jarl.
Før jeg retirerer bort,
End at slaaes og lide Tort.

Dog, Prinds Carl! du maa ei tænke,
    Svenske Mænd just bange er,
Før du Trudseler tør skienke,
    Og vil banke Svenskens Lær.
Pladsen ikke gives op,
Mens her er een Svenskes Krop.

Tusind Dievler! kiere Herre!
    See hvor Norske kommer der!
De os vist nok ville lære,
    De kan banke Svenskens Lær.
Grumt og farligt seer det ud.
O bevar os, kiere Gud!

Svensken han til Qvistrum ture
    Lader nu sin ganske Magt;
Tænker ret, der at belure
    Vore Norske med Foragt.
Norske Mænd var komne der,
For at banke Svenskens Lær.

Den Tiid vi til Qvistrum komme.
    Det en Søndags Aften var.
Vore Maver vare tomme;
    Man af Brød ei Forraad har.
Norske Mænd de Svenske fandt,
Kan dog banke dem galant.

Med lidt Brød vi ere tiente,
    Naar en Dram dertil vi faae,
Og da kan man af os vente,
    At vi skal som Løver staae.
Norske Mænd er kommen her,
For at banke Svenskens Lær.

Vore Vagter blev udsatte
Rundt omkring vor Danske Leir,
Qvistrum=Broe vi og besatte,
For at hindre Svenskens Seir.
Norske Mænd er kommen her,
For at banke Svenskens Lær.

Tranefelt! saa vil du smage
Norske Erter, blaae og graae.
Nu velan! du skal dem fange
Og i Mængde fra os faae.
Norske Mænd skal skiænke dig
Mange tusinde fra sig.

Frisk Husarer, Norske Helte,
Frisk Soldater, frisk hver Mand,
Karle, som kan spende Belte,
Fyrer alt, hvad fyres kan!
Bombarderer fyrer saa.
At i Lue alt kan staae!

Strax blev fyret over Elven
Hurtig paa den Svenske Leir.
Der blev Skraal og der blev Skielven!
Alting os nu spaade Seir.
Vores Korps sig holdt saa brav,
At den Svenske tabt sig gav.

Svensken vil kapitulere,
Raaber, skriger, om Pardon.
Han sig maatte offerere
Fangen under Ruslands Kron.
Norske Mænd, det Svenske fandt,
Kom at banke dem galant.

I den anden Vise heder det:

Skaane det nu sande maa:
Hvad Folk de Norske ere —
Ja selv Svensken maa tilstaae,
Hvad I af dem begiere —

Strømstad villigen lod op
Sine Porte lukke
For de Norskes tapre Flok,
Maatte den snart bukke.

Her de fandt et Magazin,
Med Korn og andet meere,
Ja en Hoben Brændeviin,
Fandt man der at være;
Den Erobring herlig var,
Og kan vare længe, —
Skiønt man den bestemt ei har
For de Norske Drenge.

Strax Prinds Carl derpaa lod,
Til Qvistrum Broe hengange,
Hvor her Svensken færdig stod,
Som tagen blev til Fange —
Sex syvhundrede og fleer
Maatte med marschere —
Det var Fanden, ej Plaseer,
For de Svenskes Ære. —

Længe leve Kongens Søn,
Og hver Glut i Norden.
Himlen ynde skal vor Bøn,
Som forkynder Torden,
For Prinds Carl og Friderik,
Skal hver Norsk Mand hæve
Fienden saa det skal hae Skik —
Vivat, Friderik leve.

Ved en anden Leilighed under dette Felttog vare imidlertid Nordmændene uheldige, idet nemlig en liden Transportflaade blev optagen af de Svenske og indbragt til Marstrand. Ogsaa herom digtedes en Vise, der lyder saaledes:

En Vise jeg begynder
Udi vor Modgangs Tiid,
Den 11te October
Var Lykken os ubliid.
Den 11te October
Var Lykken os ubliid.

Vi blev da Commanderet
At seile til Oddevald,
Men vi fik snart at finde
Det fik et andet Udfald. :,:

Fornøylig vi sejlte
Fra Staden Christian
Og ingen Ting os fejlte,
Vi glade var alle Man. :,:

Alt mit ude paa Sundet
Vi da i møde kom,
Nogle Svenske Røver os overfaldt.
Ligesom Løver grum. :,:

En Mand han fik strax Skade
En anden blev skudt Død,
Hvad skulde vi vel giøre,
Vi vare alle i Nød. :,:

Vore Baade bleve besatte
Med mange Svenske Mand.
Som skulle os henbringe
Til Festningen Marstrand. :,:

Paa Bryggerne os mødte
Vel Hundred Svenske Mand,
Som os strax skulle føre
Til Festningen Marstrand. :,:

Vor Seng den var ej andet
End Lus og lidet Halm,
Det kan enhver vel vide,
Der haver lidt Forstand. :,:

Hvad vores Mad der ogsaa var
Vi eder sige kand,
Det var to tynde Kager,
Saa og det bare Vand. :,:

Erterne vare ej mange
Og Bønerne vel faae
Og Busterne var saa lange,
Vi kunde ej Flesket naae. :,:

Vore Baade bleve hensendte
Til Staden Gøtteborg,
Vi maae her igien ligge
Betynget med stor Sorg. :,:

Vore Navne bleve optegnet
Og sendt til Gøtteborg,
Men vi maa igjen blive
Blandt Lus og megen Sorg. :,:

For os vi sørger vel meget
Men meer for vores Folk
De skulle faae at vide
Det gik os her saa galt. :,:

I Venner vi haver i Norge
Sørg ei formeget for os,
I vil os vel beklage
Men kan ej hjelpe os. :,:

Den 30te October
Vi ud fra Marstrand slap,
Nu skal vi hjem henfare
Gud være Lov og Tak.
Nu skal vi hjem henfare
Gud være Lov og Tak.!!!

Se om disse Begivenheder forøvrigt især A. E. Holmbergs Bohusläns Historia och Beskrifning. 2 Uppl. I, 176—186,

Granberg, Göteborgs Hist. och Beskr. D. 1 samt Prindsen af Hessens egne Memoires sur la campagne de 1788 Copenh. 1789. 8.

Fra 1808.

I Krigen i hint Aar skulde en stor Patrouille af Aalske Compagni fra. Hallingdal gjøre et Streiftog indover den svenske Grændse. Der stødte de paa en flere Gange talrigere Trop Svenske, som ganske omringede Hallingerne. Da traadte en Soldat, Anders Brattegaren fra Hols Sogn frem og raabte: „Enten faar vi alle give os, eller ogsaa faar vi alle gjøre, ligesom jeg." Dermed tog han Geværet, vendte det om helt over Løbet og slog om sig til alle Kanter med Kolben. De andre gjorde ligedan, og paa den Maade brød de Ringen, slap ud og ilede i fuldt Sprang afsted til Sine igjen. Da de kom til Hovedvagten, fik Officeren see, at Anders Brattegarens Bajonet var borte, og skjændte paa ham derfor. „Det var vel i Baskketaget paa Skoven det", sagde Brattegaren, „og jeg faar vel Lov til at reise tilbage igjen og finde den, der skal den ikke faa ligge." „Ja", sagde Officeren, tør du driste dig afsted alene faar du vel faa Lov." Anders løb afsted og kom virkelig helskindet tilbage med sin Bajonet.

I samme Krig var der en anden Halling, en af Villands-Ætten, Svein Skattebøl, som ikke havde Lyst til at være med i Ilden. Han lod derfor, som om han var syg og laa stadig i Sygehuset i Byen. Det

var nu om Dagen, om Natten derimod var Svein frisk, listede sig ud og pryglede Folk, som han traf paa Gaden i Christiania. Blandt Andre traf han ogsaa Doktoren og bankede ham dygtig op. Morgenen efter kom samme Læge til den syge Svein og fortalte ham, hvorledes det var gaaet ham. „Havde det blot været i dine friske Dage, min kjære Svein, saa havde du vist hjulpet mig, om du havde været tilstede.“ „Ja, det kunde du været stø paa“, svarede Svein.

Fortalt af Sander Raaen.

St. Halvards Kapel paa Løvøen.

I Borre Præstegjeld ligger den gamle Herregaard Falkensten, som i sextende og syttende Aarhundrede eiedes af den rige Familie Lange. Under denne store Eiendom laa før Løvøen, en liden Ø eller nu egentlig Halvø, der tilligemed et Par andre Smaaøer i en Halvcirkel omringer og beskytter Hortens Havn. Nu tilhører Øen Staten. Løvøen er en smuk Plet, hvor Birk og Lind afvexler med Naaleskov og hvor der hæver sig en Klippe, omtrent fire hundrede Fod høi. Imod Syd, der hvor Havet ved i Aarhundreder at skylle den røde Singel op mod Stranden har forvandlet det tidligere Sund, Løvøsundet, til en Tange, og derved forbundet Øen med Fastlandet, ligger i en liden Dal Ruinerne af en liden Love-Kirke, fordum helliget St. Halvard, det søndenfjeldske Norges Helgen. Dette Kapel har været en aflang, firkantet Bygning,

Loftet har ikke været hvælvet, men lagt af Planker. Alteret har staaet lige for Indgangen i Baggrunden af Bygningen, der vender mod Nordost. Ruinen har kun Vinduer mod Øst, men ved Indgangen findes udenfor Døren en Nische i Muren paa høire Haand. Kirkemurenes Høide har udgjort omtrent sex Alen; Kirkens Bredde har været tolv, dens Længde tyve Alen.

Denne Kirke nævnes i Breve fra Slutningen af fjortende Aarhundrede. Efter Reformationen blev den længe ikke benyttet til Gudstjeneste. Biskop Jens Nilssøn, hvis utrykte Optegnelser er en Hovedkilde til vor Kundskab om Kirkernes Tilstand i Oslos og Hamars Stifter, har i Aaret 1598 optegnet Følgende herom: „Der er et muret Capel paa en Ø, kaldet Loffsøen, og kaldes det S. Haldvords Capel; det er nu øde, saa at der ikke i mange Aar haver været holdt Tjeneste, men det Folk paa Øen og derom søger til Borre Hovedkirke."

For halvandet hundrede Aar siden besluttede imidlertid en norsk Søofficer, Commandeur-Capitain Anders Pedersen Styrman, at restaurere den forfaldne Kirke og atter gjøre den brugbar til Gudstjeneste. Han søgte og fik Tilladelse hertil af Kongen (Reskript af 20 Juli 1720) og lod da udgaa en Indbydelse til Folk om at tegne Bidrag til dette Øiemed, der var ledsaget af følgende Vers:

Løvøe Kirkes faldne Mure reysis skal til Stand og Flor
At mand der for Skrig af Fugle høre kan Guds Folke-Chor.
Tak skee Gud, som Verket fremledte, Lov skee Fierde Frideric,
Som lod Kongens Hierte bøye, at Guds Kirke kom i Skik.

Hvad der ei indkom ved denne Indsamling, tilskjød Commandeur-Capitainen af egne Midler, og Kir-

ken kom virkelig istand, men har paa Grund af den ubekvemme og afsides Beliggenhed ikke været meget brugt, skjønt man veed, at der i nogen Tid virkelig holdtes Tjeneste i den. Sidste Gang, nogen gudelig Handling fandt Sted i Kapellet var, da for omtrent hundrede Aar siden Grev Wedel Jarlsberg, som døde som Minister i Wien, lod foranstalte en Barnedaab eller Brudevielse der, hvilken han med sin Grevinde selv overvar. Endnu i 1815 fandtes Levninger af Altertavle, Gulv og indvendige Prydelser.

Om Kirkens Oprindelse fortælles det Sagn, at den skal være bygget af en hollandsk Skipper, som kom i Havsnød i Nærheden af disse Øer og lovede at bygge en Kirke der, om han blev reddet.

Lige ved Kirkemuren sprang et Kildevæld frem af Fjeldet. Det lille Basin som Kilden dannede ved Fjeldets Fod, var omgivet af et lidet Stakit, og Vandet deri var usædvanlig klart. Man tillagde Kilden helbredende Kræfter og den var som flere andre Kilder hyppig besøgt af Syge og Pilegrimme. Især var dette Tilfældet hver St. Hans Aften, men siden Øvrigheden i forrige Aarhundrede alvorlig forbød disse Valfarter, skede Besøgene kun i Smug. At der ofredes til Kilden, forstaar sig af sig selv, og en Almisseblok var ogsaa i sin Tid opstillet i dens Nærhed; siden, efterat denne var borttaget, kastede de taknemmelige Syge sine Sølvskillinger ned i selve Vandet. Nu er Kilden allerede for adskillige Aar siden ganske udtørret.

Ogsaa Tordenskjolds Navn er i Sagnet knyttet til den lille Kapelø. Det fortælles, at denne pleiede at kjølhale sine Skibe ved dens Strand, omtrent femti Skridt fra Halvardskirken; Stedet kaldes endnu Tor-

denskjoldsbryggen, ligesom en nærliggende liden Bugt kaldes Tordenskjoldsbugten.

Paa Øens Nordside, hvor Fjeldet styrter sig brat ned i Søen findes en Hule i Fjeldvæggen, omtrent femti Fod over Havfladen. Indgangen, der skjules af Træer og Løv er kun lidt over to Alen høi, og i Hulens Indre kan man vanskelig staa opret, men der er dog Plads for ti eller tolv Personer. En skraat opstigende Afsats i Fjeldet af et Par Alens Bredde gjør det muligt at naa derop. Hulen bærer Navn af Røverhulen og skal efter Sagnet engang have skjænket en forvoven Røverbande et Skjulested.

Biskop Jens Nilssøns Tegnebog paa det st. kgl. Bibliothek. Overinspecteur og Cancelliraad P. Claussons haandskrevne Beskrivelse over Jarlsberg (Chra. Univ. Bibl. Mscr. 464. 4). Kjøbenhavns Skilderi B. 29 (1818) No. 28 og No. 49. Skillings-Magazin for 1850, S. 321—322; her findes ogsaa en Afbildning af Ruinerne. Commandeur-Capt. Styrmans Indbydelse findes i det Deichmanske Bibliothek. Ogsaa ved Vivelstad Kirke (Annex til Ramnes) er en Kilde „som har været Superstition ved, som nu efter alvorligt Forbud ganske ophører." (Claussons ovenanførte Beskrivelse). St. Hansaftens Lystigheder, hvoraf de bekjendte Blus endnu ere en Levning, have fundet Sted paa mange Maader og rundt i Landet. Endog i det paa Sagn og Traditioner udfattige Næs paa Romerike fortælles om en Holme i Falsøen i Skovbygden, at man i gamle Dage samledes der til Dands, hvorfor den endnu heder Dandseholmen.

St. Olafs-Dyrkelsen.

Mellem de Punkter af vor Middelalders indre Historie, som endnu ikke ere tilstrækkelig paaagtede,

hører Helgendyrkelsen i dens Enkeltheder. Her er dog aabenbart et ikke ringe Udbytte at vinde. En Undersøgelse af, hvilke fremmede Helgener vort Folk især har dyrket, og hvis Legender det altsaa fortrinsvis har hørt og kjendt, vil være oplysende med Hensyn til Rigets Forbindelser med Udlandet og dets Paavirkninger derfra, og tillige opklare meget af Almuens gamle Forestillinger, Skikke og Folkeliv, der ellers maa blive dunkelt. Endnu større Interesse vilde en grundig og udtømmende Sammenstilling af, hvad man veed om vore indfødte Helgene, kunne frembyde.

Disse sidste ere rigtignok ikke mange. St. Olaf, St. Sunniva, St. Halvard og St. Augustinus (Erkebisp Eystein Erlendssøn) er vistnok de eneste norske Helgene, som have nydt Tilbedelse over det hele Land, eller til hvem egne Kirker have været viede. St. Augustinus blev formelig kanoniseret ved Pavebulle, de øvrige, Hellig Olaf ikke undtagen, skylde alene Folkets Canonisation sin Hellighed, skjønt denne unegtelig stedse faktisk blev erkjendt, ikke alene af Landets egen Geistlighed, men ogsaa af den romerske Curie. Men foruden de nævnte have dog ogsaa flere indfødte Nordmænd dels i kortere Tid, dels alene paa enkelte Steder nydt Helgeners Anseelse. Dette er først og fremst Tilfældet med endel af Rigets Konger. Saaledes har Haakon den Gamle virkelig sommesteds været dyrket som Helgen, og vor sidste catholske Konge, Christian den anden, bestræbte sig mærkelig nok, for at faa Paven til formelig at kanonisere ham*). Hvad der foranledigede Kong Haakons Udraab for Hellighed, har neppe været hans Fortjenester af Riget, men snarere den

*) Allen, de tre nord. Rigers Historie B. 2.

Omstændighed, at han fandt sin Død langt borte paa et farefuldt og besværligt Tog. Det er nemlig en bekjendt Sag, at man i den catholske Tid lagde en forunderlig Vegt paa Folks Dødsmaade, og at endog Ombømmet om en i Livet lidet agtet eller endog ligefrem forhadt Mand kunde vendes ganske om, ifald han fik en Udød. Paa den Maade gik f. Ex. til, at den vilde Viking Hr. Alf Erlingssøn til Thornberg efter sin Henrettelse kunde faa fit (senere som bekjendt misforstaaede) Tilnavn „Milder Hr. Alf". Hvor Drab eller ulykkelig Hændelse havde fundet Sted, reistes Kors, hvorved Forbifarende standsede med Andagt. Saaledes kunde ogsaa en af Harald Gilles Sønner, Kong Eystein Haraldssøn, i Historien nærmest kun bekjendt for Gjerrighed og Voldsomhed, komme i Udraab som hellig, fordi han blev slaaet ihjel. Han blev i 1157 dræbt af sin Halvbroder Kong Inges Folk ved Fors i det nuværende Bohuslen; paa det Sted, hvor han var henrettet, fremvældede, heder det, en Kilde, og en anden Kilde sprang frem der, hvor hans Lig havde staaet om Natten. Begge Kilder bleve af Overtroen ansete som Sundhedskilder, hvortil der skede Valfarter, og den ene af dem bærer den Dag idag Navn af „St. Østens Kilde" eller „Helligkorses Kilde", ja det skal hænde, at der fremdeles i Hemmelighed ofres Gaver til den*). Der taltes endog om Jertegn ved denne saa lidet afholdte Mands Grav, og man paastod, at de først ophørte derved, at hans Fiender kastede Hundefod derover. Ogsaa en foregiven Søn af den samme Kong Eystein, Thronprætenr-

*) Holmbergs Bohuslens Beskrifning. (1ste Udg.) I., 59. Munch. N. F. Hist. 2, 889.

denten Thorleif Breidskegg, der i Aaret 1191 blev dræbt af Bønderne i Marker, kom i Ry som hellig Mand. Han havde før været Munk og havde allerede i levende Live Ord for et „rent Liv"; men dog har vistnok ogsaa han sin bratte Død at takke for sin Glorie og for Sagnet om, at der brændte Lys over hans Grav. En anden af det samme Aarhundredes fast utallige Thronprætendenter, Hættesvendenes Anfører, Olaf Gudbrandsøn, Kong Eystein Magnussøns Dattersøn, opnaaede ogsaa Anseelse som Helgen, skjønt rigtignok udenfor Norges Grænser. Han døde nemlig i Aalborg (1169), begroves i Mariakirken sammesteds og dyrkedes siden i Danmark.

En Klasse hellige Mænd kjendes ikke af Historien. men kun af Sagnet. Det er, hvad man kan kalde Bondehelgener, Personer, som Almuen i en enkelt Bygd paa egen Haand har æret som halve Helgene, og til hvis Grav man har gjort Valfarter. Et Exempel herpaa er Tollef Sal eller Salemand, der skal have oprydbet Tessungdalen eller Tollefsdalen i Tind i øvre Thelemarken. Lige til 1692 samledes Omegnens Bønder ved Tollefs Grav, der var anbragt i en Kiste, hængende i Messingkjæder og anbragt i et særeget for ham bygget Kapel. De sang her Sange til hans Ære, og det troedes, at Tollef, der først skulde have ryddet Dalstrøget, skjænkede sine Efterkommere og Bygdefolk Lykke til Gjengjeld. Endelig blev i det nævnte Aar Kapellet voldsomt forstyrret paa en Præsts Foranstaltning*). I Fjotland i Lister Fogderi kjender man den hellige Besse, hvem Sagnet tillægger den

*) Første Samling S. 1—2.

Evne til at hænge sin Handske paa Solskin, der stadig gaar igjen i Helgenhistorier*).

Af og til findes ogsaa fremmede Helgene i Sagnet at være gjorte til indenlandske. Saaledes f. Ex. Islændingen, den hellige Gudmund, Biskop i Hole Stift 1201—1237, en trættekjær og umedgjørlig Mand, der ikke destomindre allerede i levende Live gjaldt for en Helgen. For denne Mand har der været et Capel i den senere saakaldte Majorskov paa Grændsen af Eidsvold og Ullensaker. Dette Kapels Navn gav siden Anledning til en fuldstændig opdigtet Historie om en ny St. Gudmund, en norsk Bondegut, hvem nogle Kvinder skulde have lemlæstet og dræbt efter forgjeves at have forsøgt at forføre ham. Ganske paa samme Maade lokaliserede man paa Søndmøre den engelske Helgen St. Eatmund, og tillagde denne („St. Jetmund") Opførelsen af Kirken i Vanelven, hvor ogsaa hans Billede (nu i Bergens Museum) fandtes anbragt**).

Idet vi nu gaa over til at tale om Landets fornemste Helgen, St. Olafs Dyrkelse, skulle vi først dvæle ved de Pilegrimsreiser, som skede til hans Helligdom i Nidaros.

At disse Farter maa have taget sin Begyndelse allerede meget tidlig, og det ikke alene fra de nordiske

---

*) Sammesteds S. 4. Hyppigst tillægges dette Helligheds-tegn St. Anders i Slagelse, men derhos ogsaa St. David, Vestmanlands Apostel, ligesaa en Præst i Rone paa Øen Gotland, Petrus Barqvardi, 15de Aarh. (Lemke, Visby Stifts Herdaminne, Örebro 1868, S. 271.) Efter Meddelelse af Prof. S. Bugge skal det samme Mirakel i Thelemarken tillægges en forøvrigt ukjendt Bondehelgen, „Lille-Jæger."

**) Strøm, Søndmørs Beskrivelse. 2, S. 493—495.

Lande, men ogsaa fra Tyskland, fremgaar tydelig nok af de Ytringer, som findes hos Sven Estridssøns bekjendte Samtidige, Mag. Adam, Kannik i Bremen. Høist sandsynligt har St. Olafs Datter Alfhilds Giftermaal med en saxisk Hertug bidraget adskilligt til at udbrede hendes Faders Helgenry i hendes nye Hjemland.

Mag. Adams Ord lyde saaledes: „Nordmændenes Hovedstad er Trondemnis, som nu er prydet med Kirker, og hvor der er stort Tilløb af Folk. Der ligger den høistsalige Konges og Martyrs, Olavi, Legeme, ved hvis Grav Gud indtil denne Dag gjør store Sundheds og Lægedoms Mirakler, saa at didhen skeer fra langt borteliggende Lande stor Tilstrømning af dem, som haabe at hjelpes ved den hellige Martyrs Fortjenester. Fra Aalborg eller Vendsyssel i Danmark, hvor man gaar ombord reiser man over Havet til Viken, en By i Norge (herved tænkes sandsynligvis paa Tønsberg). Derfra seiler man videre paa venstre Haand og langs Norges Kyst, indtil man paa den femte Dag kommer til Throndhjem selv. Man kan ogsaa reise en anden Vei fra Skaane i Danmark overland lige til Throndhjem, men man kommer ikke saa hastig afsted mellem Fjeldene, og fordi den Vei tillige er farlig, vælge de Reisende den ikke gjerne"*).

Senere synes imidlertid Landveien at være bleven den sædvanlige, og eftersom Valfarterne bleve hyppigere, opkom faste Veiruter for Pilegrimene. Den mest besærdede af disse har udentvivl været Veien gjennem

*) Adami Gesta Hammaburgensis ecclesiæ Pontificum ex rec. Lappenbergii, ed. Pertz, Hannov. 1846. 8. p. 207.

Vinger, Solør, Østerdalen. Gjentagne Kongebreve udstedtes til Beskyttelse for de fromme Reisende. Allerede Magnus Erlingssøn lovede i sin bekjendte Forpligtelse før Kroningen, at Alle saavel Fremmede som Indenlandske, der reiste til Christkirken i Throndhjem for at bede, eller for at bringe St. Olaf sit Offer, skulde, selv om der var Ufred i Landet, modtages fredelig og faa reise hjem i Ro. Den, som paa nogen Maade krænkede en Pilegrim, skulde straffes med Landsflygtighed for Livstid og, hvis han døde paa sine Gjerninger, skulde han ikke begraves i christen Jord. Erik Præstehader stadfæstede i 1297 disse Bestemmelser. Ingen maatte, heder det, vove at ødelægge eller borttage de Skibe og Baade, hvormed Pilegrimene satte over Elve og Indsøer, ombytte deres Heste eller bedrage dem i Handel og Vandel. Men der tilføies dog allerede et Forbehold for det Tilfælde, at det viste sig, at nogen Pilegrim var en Speider eller Fredløs, eller om de reiste bevæbnede og i saa stort Følge, at de heller maatte holdes for Krigsfolk end for Pilegrime. I det næste Aarhundrede under Haakon Magnussøn den yngre gjentoges disse Forbehold i stærkere Udtryk, og man ser nu tydelig, at Landstrygere ogsaa i vort Land, som overhoved i den katholske Verden, mere og mere havde forsøgt at misbruge Pilegrimnavnet for at faa en bekvem Anledning til at øve Skjelmsstykker og Bedragerier paa Bygden. Det heder nemlig nu ligefrem, „at adskillige Ribalder fare gjennem Landet under Skin af Pilegrimsreise, og gjorde intet andet end ondt". En anden mærkelig Oplysning findes ogsaa i et af disse Kongebreve, nemlig, at der langs Veien var skjænket egne Jordstykker til fri Græsning for Pilegrimenes Heste, („St.

Olafs Vange"), altsaa en ganske særegen Art af beneficeret Gods*).

Ikke alene i Norge men ogsaa i Sverige har Folkesagnet lige indtil den sidste Tid endnu havt Noget at fortælle om disse Reiser. Erindringen derom synes endog at have holdt sig bedst i Sverige, i hvilket Land Olafsdyrkelsen ogsaa har været meget levende og stærkt udbredt.

Strax nordenfor Gaarden Akre i Ytre-Rendalen staa endnu den Dag i Dag to Stene, hvoraf den ene har et indridset Kors paa hver Side, det ene større, det andet mindre. Noget længere mod Nord findes en tredie Sten af samme Høide ligeledes med et raat indridset Kors. Disse Stene skulle være satte der af Pilegrime „for at vise Halvveien mellem Nidaros og Oslo". Endnu i 1812 troede Rendølerne at der fandtes et Dokument i Throndhjems Domkirke, som forbød Bønderne i Østerdalen at indhegne de reisende „Munkes" Hestevolde. I Engdalen skal endnu et Sted føre Navn af Munkebeite**).

Paa de øde og skaldede Fjelde i Trysil sees paa mange Steder Spor til gamle Veie, som her i det mindste for et Par Menneskealdre siden bare Navn af Munkeveie. Det fortaltes, ut „Munkene" i gamle Dage benyttede disse Veie, naar de kom fra Rendalen, hvor der var et helligt Billede, som de tilbade. I Trysil Kirke stod et Billede af St. Olaf, som besøgtes flittig ved Olsoktider. „Munkene", (det vil vistnok sige Pilegrimene) nærmede sig da med Trommer og Piber, og deres Ankomst var en Glædesdag for Bønderne. Uag-

*) G. Schøning. Throndhjems Domkirkes Beskrivelse. S. 168—171.

**) N. Nicolaysen. Norske Fornlevninger, S. 59, 743.

tet det var midt i Slaataannen, slap de baade Ljaa og Rive og stimlede til Veien for at hilse paa Munkene. Derfra gik Veien videre til Vermeland. Fire Mile fra Trysil Kirke ligger ogsaa et lidet Vand, som endnu kaldes Munkesøen*).

I Vermeland var Olaf den Hellige i særegen Grad Gjenstand for Dyrkelse, en stor Del Kirker var her helligede til ham og Sagnet vidste meget at fortælle om hans Mirakler. Derfor foregik ogsaa herfra stadige Valfarter til Nidaros, eller, som man kaldte Byen „St. Olafs Stad“. „Forbi Dalby Kirke i Elfdalens Pastorat droge aarlig Pilegrimsskarer til Throndhjem. Paa en Eng sydlig for Kirken mødtes Munke og „Wallaremän“ (Pilegrime) to Gange aarlig, ved Botvidsmesse (28de Juli), da den aandelige Karavane begav sig afsted til Helgenens Grav og ved Mikkelsmesse (29de Septbr.), da den vendte hjem igjen. Ved Tilbagekomsten modtoges Pilegrimene af Bønderne som da holdt Sammenskudslag, og de udhvilede sig nu her i fjorten Dage. Almuen fortæller, at nogle Groper paa denne Eng ere blevne til ved Pilegrimenes Danse“. Nordligst i samme Pastorat skal have ligget et Kapel, Hølje, hvor der holdtes Gudstjeneste af Munke for de fromme Reisende**).

Ogsaa i Herjedalen har Pilegrimsfærden efterladt sig et Minde. I Svegs Sogn, sex Mile sydvest fra Kirken ved Låfdalsby, findes en stor Stenvarde, hvor der tilforn skal have staaet et Kors. Det fortælles, at herforbi gik Pilegrimsreiserne fra Norge, og at Pilegrimene, naar de fik Korset at se, skulle have faaet

*) Top. Journal H. 23, S. 92.

**) J. Hammarin, Carlstads Stifts Herdaminne, Carlstad 1846. I. S. 294—95.

forboblede Kræfter og derfor ivrig stræbt at naa til dette Sted, hvor de hvilede og sang Lovsange*).

Disse Reiser til St. Olafs Helligdom vedbleve indtil Reformationen, fra hvilken Tid de naturligvis maatte ophøre. Med Føie antager Allen**), at endnu i Katholicismens sidste Dage har Throndhjem af alle Valfartssteder i de tre nordiske Riger været det stærkest besøgte. Ikke usandsynligt er det netop Ødelæggelsen af St. Olafs Skrin og Ophøret af Reiserne til dette for hele Landet fælles religiøse Midtpunkt, som efterhaanden har affødt de overtroiske Valfarter, der i de følgende Aarhundreder halvt i Smug fandt Sted til de afsidesliggende Lovekirker og Fjeldkapeller (Røldal, Vattenaas, St. Thomaskirken paa Filefjeld osv.), hvor de seige Levninger af katholsk Tænkemaade og Overtro lige ned til vor Tid fandt Tilfredsstillelse og Næring.

I disse afsides Landskirker f. Ex. Hedals i Valders, fandtes som bekjendt lige indtil den senere Tid ikke sjelden gamle Ulveskind, Bjørnefælder o. s. v. ophængte som Gaver fra Skyttere. Men i Katholicismens Dage fandtes den Slags Prydelser ogsaa i Kathedralkirkerne, særlig i Throndhjems Domkirke. De skjænkedes, fortæller den berømte svenske Forfatter Olaus Magnus, dels for at Præsterne skulde bruge dem til Beskyttelse mod Kulden, dels for at sælges og skaffe Midler til at kjøbe Voxlys for***).

Baade i Danmark og Sverige bleve senere Konger og Fyrster kanoniserede, saasom den hellige Knud,

*) A. A. Hülphers Samlingår till en Beskrifning öfver Norrland. Westerås 1777. S. 31—32.

**) De tre nord. Rigers Hist. 4, 1, 216.

***) Olai Magni Hist. Gentium Septentrionalium. Lib. XVIII. cap. 20.

Erik Plovpenning, Knud Lavard, Erik den hellige. Men den norske Kongehelgen vedblev udentvivl bestandig at indtage den fornemste Plads mellem dem alle. Dette har ikke alene sin Grund deri, at han var den ældste, og hans Dyrkelse allerede i fuld Blomstring ogsaa i Danmark og Sverige før de øvrige hellige Kongers Tid, men vistnok ogsaa deri, at hans Historie var den rigeste og sublimeste af alle nordiske Helgeners. Hellig Erik dyrkedes neppe synderlig meget udenfor Sverige, Knud Konge dyrkedes i Danmark og Sverige, St. Olaf i alle tre nordiske Riger og desforuden rundt om i en stor Del af Europas øvrige Lande. Et mærkeligt Vidnesbyrd om St. Olafs høie Anseelse i Norden er ogsaa de gjentagne Opkaldelser efter ham, som fandt Sted i Kongehusene. Ikke alene blev Haakon den sjettes og Margretes bekjendte Søn kaldt efter hans Navn, men ogsaa Christiern den første, Oldenborgernes Stamfader, lod sin første Søn døbe Olaf. Dette Barn fødtes netop samme Aar, som Faderen kronedes i Nidaros som Norges Konge, (1450) og just i den Tid, da Christiern opholdt sig her i Landet, men døde allerede Aaret efter*).

I Konstantinopel finder man tidlig Helligdomme omtalte for St. Olaf. Det var naturligvis her Væringerne, der dyrkede ham, og blandt dem uddannedes flere nye Legender om hans Undergjerninger f. Ex. om, hvorledes Paakaldelsen af ham skaffede Keiser Alexius Seiren over Blakerne. St. Olaf havde i sin Tid tænkt meget paa at gjøre en Pilegrimsreise til Konstantinopel og Jerusalem, hvilken han siden opgav, for i dens Sted at gjøre et Forsøg paa at gjenvinde sit

*) Jvfr. Indledningen til Mich. Beheims Buch von dem Wienern, Wien 1843 P. XLI.

Rige. Efterhaanden opkom imidlertid det Sagn, at denne Reise virkelig var bleven udført. Det fortaltes (ved en Forvexling af Navne), at han havde besøgt Venedig, og dette gav Anledning til, at den venetianske Reisende, Peter Quirino, som i det femtende Aarhundrede af Storm og Uveir kastedes ind paa Norges Kyster, blev modtagen af Nordmændene med særegne Æresbevisninger, „til Gjengjeld for den udmærkede Modtagelse, som Regjeringen i Venedig havde vist den fromme Kong Olaf paa hans Pilegrimsreise til Jerusalem"*). Som i Konstantinopel, saaledes dyrkedes Olaf ogsaa i en af de Stationer, over hvilken Nordboernes Reiser dibhen jevnlig foregik, nemlig i Novgorod. Her fandtes en Kirke, som Skandinaverne havde opført under Paakaldelser til Olaf.

Paa de britiske Øer vilde uden Tvivl kunne paavises flere Spor til St. Olafs Kultus. I hvor stor Anseelse hans Navn stod i Dublin viser sig deraf, at han havde sin Kirke i denne Stad lige til langt ned i det sextende Aarhundrede; hans Navn forvanskedes dog her efterhaanden fra St. Olaf til „Tulloch". Ogsaa i London havde han sin Helligdom; et Gadenavn er her fra „St. Olaves Street" blevet forvansket til „Tooley Street"**). Paa de skotske Øer, der hørte under Nidaros's Erkestol, falder det af sig selv, at Norges Nationalhelgen tilbades. Endnu i det forrige Aarhundrede, heder det hos Shetlandsøernes Chorograph Hibbert, vidste hine Øboere vidunderlige Ting at fortælle om „St. Olla" i sine Sange eller Vissacks

*) P. Riant, Skandinavernes Korstog og Andagtsreiser til Palæstina. (Dansk Udg. Kbh. 1868), S. 167—168.

**) Worsaae, Minder om de Danske og Nordmændene i England osv.

og de paastode, at de havde faaet sin gamle Lovbog af St. Olla. Endog i Nordmandiet har man Spor til Helligdomme for St. Olaf.

I Brügge i Flandern havde Dominikanerne i 1316 i sin Kirke oprettet et Alter for St. Olaf, hvorpaa de agtede at opstille hans Billede. Derfor sendte de Bud til Kong Haakon Magnussøn med Bøn om, at han vilde skaffe dem Underretning om Helgenens Fødselsdag og om hans Mirakler, meddele dem Legenden om hans Liv og skjænke dem Relikvier af ham*).

Ogsaa Reval i Esthland havde en St. Olai Kirke, bygget i gothisk Stil, der endnu er til og antages at være opført i den første Tid af de Danskes Herredømme der i Landet, maaskee af Kong Valdemar Seier selv**).

I Nordtydskland vare, som vi have hørt, Pilegrimsfarterne allerede en Menneskealder efter Helgenens Død til hans Grav i Throndhjem i fuld Gang. Senere have vi nogle Vink om hans Dyrkelse i Hansestæderne, især Lybek. Det var naturligt nok, at den stærke Forbindelse, hvori Stæderne stode med Norge, maatte fremkalde gjensidig Paavirkning ogsaa i religiøs Henseende. Særlig æredes den norske Konge af de Lybekkere, der fore paa Bergen, („Bergefarerne") i Maria-Kirken i hin Hansens Hovedstad. I den storhertugelige meklenburgske Antikvitetssamling i Schwerin findes endnu en Levning fra hin Tid af høit kunsthistorisk Værd. Da nemlig i 1728 Kirken i Neustadt i Meklenburg brændte, indløb fra flere Kanter Gaver

---

*) Dipl. Norv. VIII, S. 71—72.

**) P. A. F. K. Possart, die russischen Ostseeprovinzen, Th. 2. Stuttgart 1846, S. 191—198.

til den nye Kirke, som skulde bygges. Fra Lybek kom da et Kunstverk „von ausgezeichneter Schönheit und so großer Vollendung, daß man selten seines Gleichen findet.“ Dette hidrørte fra Mariakirken, og fremstiller foruden Christus og Maria ogsaa Olaf den hellige. I et Dokument fra 1436 omtales ogsaa denne Kultus*). Det har ogsaa været formodet, at Clemenskirken, en af de ældste Kirker i Rostok, har faaet sit Navn paa Grund af Forbindelsen med Norge, da den ældste Kirke i Throndhjem var viet til St. Clemens**), men dette synes dog lidet sandsynligt. Særskilt fortjener at nævnes den Omtale af Olaf den Hellige, som findes i det saakaldte Lybekske Passionale***), et gammelt i det plattydske Sprog affattet Skrift, trykt 1499. Man finder her ikke alene et smukt Træsnit af Helgenen, der med sit Skib gjennembryder Fjeldene, men ogsaa en udførlig Legende om hans Liv og Lidelse. Denne Legende, der helt igjennem er saagodtsom aldeles uhistorisk, lader ham blive kronet i Throndhjem, blive Konge ogsaa i Danmark og fortæller hans Lidelse og Død omtrent paa samme Maade som Christi egen, idet han bliver forhaanet, tornekronet og korsfæstet, ja hans Mordere udraabe endog: „Se hvilken Konge“!

*) „Olderlude des kopmans unde de gemeine kopman van Berghen to Lübke wesende — to behuff der lichte vor Sunte Olausbilde neddene in Vnser Vrowen kerken hangende.“ Jahrbücher des Vereins f. Meklenburgische Geschichte X, 318.

**) Jahrb. des Vereins f. Meklenb. Geschichte, XXI, 48.

***) Dat Passionaal, Lybek 1499, Folio. Bogen findes blandt vort Universitetsbiblitheks Palæotyper. Træsnittet fortjente udentvivl at optrykkes; Texten er efter en senere Udgave af Passionalet (Lybek 1505) optagen i Scr. Rer. Dan. Tom. II. p. 536—539.

Den tillægger ham ogsaa en ond og ugudelig Broder, med hvem han strider om Riget, Danmark og Norge.

I Danmark, hvor Olaf har havt en Mængde Kirker og hvor enkelte af disse f. Ex. i Helsingør og paa Bornholm, endnu bære hans Navn, er for nogen Tid siden et ganske mærkeligt Billede af ham opdaget og beskrevet. Det fandtes (thi det er desværre tilintetgjort) i Vallensbæk Kirke, to danske Mile Vest for Kjøbenhavn. Det var et Kalkmaleri i Skibets østre Hvælving paa Kappen over Korbuen og opdagedes ved en Restauration af Kirken samtidig med syv andre Kalkmalerier. Man saa her Kongen med sit røde Skjæg og sin Øxe „Hel“ i Haanden, staaende i Løftingen paa sit Skib „Oxen“, Skibet skrider mod de rullende Bølger, og den stærke Søgang synes udtrykt ved en søsyg Kriger, der bøier sig ud over Rælingen, der sees Klipper og det lede Trold, „med Negle som Bukkehorn“, som det heder i Folkevisen, og „hvis Kløer vare slemme at see“, i Færd med at drage Skibet „i Bjerget ind“, idet han tager „Snekken om Horn og Stavn“, men „strax synker han i Klippen ned saa dybt, som over begge sine Knæ“. Foruden Troldet sees ogsaa en Havfrue ifærd med at hjælpe dette med at omdreie Skibets Ror. Af Farver var her kun benyttet Graat og Brunt paa enkelte Steder nær, f. Ex. Kongens og Krigernes Kjortler, Haar og Skjæg. Af Dragternes Kostume har man kunnet nogenlunde bestemme dette Maleries Tid, idet nemlig de høie, spidse Hjelme og den paa Brystet nedfaldende Ringkrave peger henimod Middelalderens senere Tider, Slutningen af 14de eller Begyndelsen af 15de Aarhundrede. Billedet stammer altsaa fra et Tidsrum, da de billedlige Fremstillinger allerede havde begyndt at tabe sit gamle,

strenge og alvorlige Præg; derpaa tyder ogsaa den Frihed, Maleren har taget sig ved at afbilde en søsyg Kriger, Noget, der dog ogsaa gjenfindes ved andre Fremstillinger af den samme Legende. Det her omtalte Billede angives at være det eneste hidtil i nogen dansk Kirke opdagede, hvis Æmne er hentet fra et nordisk Sagn, og man maa derfor beklage, at det er tilintetgjort. Anledningen til denne Ødelæggelse var en Klage fra de geistlige Myndigheders Side, over at Billederne forstyrrede Menighedens Andagt. Heldigvis var det i Forveien omhyggelig aftegnet af Arkitekturmaler J. Kornerup*).

Fra Sverige kjendes derimod flere lignende Kirkebilleder af St. Olaf og hans Skib, seilende iblandt Troldene, saaledes i Flada Kirke i Södermanland, Tegelmora i Upland og Kumbla Kirke i Vermeland, hvilke alle tre antages at være yngre end det ovenfor beskrevne danske i Vallensbæk. Ogsaa er det danske Billede mere i Overensstemmelse med Folkevisen, medens de svenske have behandlet Æmnet med adskillige, tildels temmelig plumpe Friheder**).

I Hammars Kirke i Nerike fandtes idetmindste endnu i 1817 Olaf den Helliges Øxe og Korsmærke anbragt paa den største Klokke. Hans Billede havde fordum været afmalet paa Altertavlen, og paa Kirkegaarden fandtes i gamle Dage et Træbillede af ham, hvilket Almuen i sin Tid pleiede at tilbede. Allerede i Reformationsaarhundredet lod dog Præsten Ericus

*) Afbildningen er gjengiven med en interessant Beskrivelse af K. N. H. Petersen i Folkekalender for Danmark f. 1871. S. 122 fgg.

**) Ogsaa disse Billeder ere gjengivne i Træsnit i den nævnte danske Folkekalender.

Laurentii, hvis Mod i den Anledning berømmes, dette Træbillede borttage. Sagnet fortalte ogsaa, at Hammars Kirke var bleven bygget af Kong Olaf*). Elgaa Kirke i Vermland, Annex til Arvika, var St. Olaf helliget; ogsaa her saaes Kongens Billede, siddende paa en Throne med Krone paa Hovedet. Dette Billede fandtes endnu 1700, og længe efter den Tid feirede Almuen sig imellem St. Olafs Fest med „Kalaser“**).

En Del af Sverige, hvor Olaf ganske særlig dyrkedes, var Øen Gotland i Østersøen. Herhen var han nemlig selv kommen, dengang da han fra Kong Jaroslav i Gardarike drog over til Sverige, og her havde han virkelig bidraget meget til at udbrede Christendommen. Han var derfor at betragte som Øens Apostel. Paa Gotland maatte der selvfølgelig opstaa Kirker og andre Minder om ham. Han havde landet i Havnen Akrgarn paa den østlige Kyst af Øen; der er endnu St. Olafs Holm, før en liden Ø, nu en Halvø. Akrgarns Kirke, hvis Levninger endnu findes, kaldtes ogsaa før Capella Sti. Olavi. Ruinen er nu forandret til et Magasin***). Mellem det gamle Visbys mangfoldige Kirker savnes heller ikke en for St. Olaf. Den skal være anlagt af den danske Konge Erik Eiegod paa hans Reise til det hellige Land, under hvilken han døde paa Cypern.

Ogsaa i Jomakils Kirke i Nærheden af Upsala fandtes for et Par hundrede Aar siden et Billede af St. Olaf. Dette er gjengivet i et af de fortjenstlige

*) Follén, Strengnäs Stifts Herdaminne. Strengnäs 1817, 2, 209—210.

**) Hammarin Carlstads St. Herdam. 2, 131.

***) Lemke, Visby St. Herdaminne, S. 159.

Skrifter, som Johan Hadorph har udgivet. Denne med Nordens Middelalder fortrolige Lærde lod nemlig i 1675 trykke en gammel svensk Oversættelse af Olafs Saga*), forfattet, som han antager, endnu før Reformationen „af någon gammal Swensk man, som till äfwentyrs St. Olaff för Patron brukat hafver". Man vil i Hadorphs Fortale finde flere interessante Oplysninger om St. Olafs Dyrkelsen i Sverige: det heder, at der kun er saa gamle Kirker, hvor ikke hans Billede findes blandt de fornemste Patroner, og at hans Helgendag, 29de Juli, holdtes i saa høi Ære i Sverige, at ingen Dag, næstefter de tre store Høitider af Vorfruedagene var saa høit anseet. Den kaldtes Festum duplex i Messebøgerne, og talrige Bønner, Sange og Lectier vare forfattede til St. Olafs Ære**).

Hvorledes St. Olafs Skrin blev sendt til Danmark, hans Legeme bortført af de Svenske, derpaa atter bragt til Throndhjem og endelig begravet paa et forlængst glemt Sted, har jeg fortalt i andre af mine Skrifter***). Det staar kun tilbage at fortælle om

*) Sanct Olaffs Saga på Swenske Rim, fördom öfver 200 år sedan uthdragin af then gambla och widlyftige Norske Sagan och här korteligare författat, uthskrifvin af ett gammalt Msto. Archivi 2c. af Johan Hadorphio. I et af de Haandskrifter, Hadorph har benyttet, forekommer følgende med Hensyn til Sprogforholdene paa Unionstiden ret interessante Ytringer:

Norges Mål thet kan ey hwar,
Å Svensko tala thes är jak war,
Jag niuter ath en annar man,
Som Norges tungo tala kan.

**) Herom skulle findes Oplysninger i Breviarium Stregnense, Strängnäs. 1495.

***) Se „Et nordtydsk Sagn om Olaf den Helliges Ligkiste" i

de Mindestøtter, som have været reiste til hans Ære ved Stiklestad. Fra ældgammel Tid af stod paa en temmelig høi Bakke, omtrent et Par hundrede Skridt fra den nuværende Øvre-Stiklestad Gaard et simpelt tilhugget Kors af Træ. Et Sagn fortalte nemlig, men udentvivl med Urette, at han var falden her**). Istedenfor dette Trækors lod en Oberst ved det throndhjemske Dragonregiment Johan Lemfort, (som det antages, forbi hans Hustru var af den katholske Religion) i Aaret 1710 opreise en Støtte af Graasten, fem Alen høi og tre Fjerdedele Alen bred. Paa denne Støtte var igjen anbragt et Jernkors, to Alen høit. Monumentet var forsynet med en Indskrift, som rigtignok vrimlede af historiske Feil. Til Vedligeholdelse af Støtten skjænkede Lemfort et ikke ubetydeligt Jordstykke, der henlagdes til Øvre-Stiklestad, hvis Eier skulde svare Landskyld deraf til Kirken; dennes Eier skulde da igjen mod Landskylden holde Støtten i Hævd. Dette skede ikke paa den Maade, som det burde, Jordstykket blev endog ulovlig bortsolgt, og Støtten blev en Ruin. I Begyndelsen af vort Aarhundrede fornyedes imidlertid Monumentet af Throndhjems Stiftamtmand, Baron Frederik Adeler***).

Norsk hist. Tidsskr. B. 1. samt min Bog „Krigen nordenfjelds 1564".

*) Sammenl. P. A. Munch, N. F. Hist. I, 2, S. 812.

**) Se herom Eiler Hagerup: Om Oluf den Hellige, Norges Konge. En Læsebog for Menigmand, Kbhvn. 1805 S. 255 fgg. Dette Skrift af en siden afsat Præst er et ret characteristisk Arbeide for Rationalismens Tid; man vil nemlig der finde de St. Olaf tillagte Mirakler forklarede i Lighed med de dengang gjængse Forsøg paa at forklare Miraklerne i den hellige Skrift paa naturlig Maade.

Falkefangsten.

Igjennem Aarhundreder, da Norges Kyster endnu kun saare sjelden besøgtes af andre Fremmede, end Sømænd og Handelsfolk, og dets Indre endog var næsten aldeles ubekjendt for Verden, foregik der dog en Bedrift paa vore Fjelde, som kunde lokke Udlændinge op paa de vilde Høisletter. Thi ved Fyrster og Adelsmænds kjæreste Fornøielse, Jagten, brugtes dengang jevnlig tæmmede Rovfugle, Falke og Høge. Med dem jagede man efter Harer, Kaniner, Heirer, Vildænder, Agerhøns, Vagtler, Ravne, Krager, Spurve, Lærker og andre Smaadyr. Det var en anstrængende Jagt, thi Fuglenes Flugt var meget hurtig, og Jægeren, der naturligvis stedse var til Hest, maatte idelig have sit Øie henvendt paa Falken i Luften, og kunde ikke ofre stor Opmærksomhed paa Hesten, medens den ilede afsted over Grøfter, Gjerder, Bakker og Aaer; Mennesker og Heste mistede altsaa ofte Liv, Lemmer og Helbred under denne Fornøielse. De afrettede Rovfugles Hjem var især Norges og Islands Fjelde, og derfor blev disse øde Egne aarlig besøgte af Falkefængere, som enten udsendtes af Fyrster og Rigmænd eller ogsaa undertiden for egen Regning efterstræbte Fuglene. Saadanne Spekulanter fandtes især i Nederlandene; herfra udsendtes Falkefængere i alle Retninger, og herfra udførtes de igjen til alle de Lande, hvor de efterspurgtes af Jagtlystne.

I Norden har man afrettet Falke til Jagt fra umindelig Tid. De forekomme allerede i Sagnene om Ragnar Lodbrok og den fabelagtige Kong Gautrek; til de Ydelser, som Haakon Jarl skulde svare Harald

Blaatand, hørte sexti Falke eller Høge, Olaf den Hellige skal have faaet Falke fra Island, Falkejagten nævnes i Kongespeilet osv. Men først i det sextende Aarhundrede, da der vistnok hertillands neppe mere fandtes Mange, som selv havde Anvendelse for Falke til Jagt, begyndte Fremmede i større Udstrækning at søge Fuglene paa vore Fjelde, der især ere rige paa de saakaldte Gierfalke. I Aaret 1560 udstedtes et Kongebrev til alle Hovedlensmændene i Norge, hvori det heder, at „Kongen forfarer, at mange Falkefængere ligge udi vort Rige Norge og der fange, hvis Falke der er, og siden udføre dem af Riget og Intet derfor udgiver til os og Kronen"; dette skulde der nu sættes en Bom for, alle de fangede Falke skulde nedsendes til Kongen selv og ingen „undrykkes paa Veien". Samme Aar omtales ogsaa allerede „Falkeleier" i Nedenes, som Kongen tilhørende; denne har tilladt en Simon Prytz at bruge dem, men forbeholdt sig selv de smukkeste Fugle, og forbudt paa det Strængeste baade Nordmænd og Fremmede at udtage de unge Falke af Rederne, „paa det at ikke vore og Kronens Falkeleier skulle blive øde". Fra nu af forekomme idelig Privilegiebreve for fremmede Falkefængere, navnlig havde Nederlandenes berømte Generalstatholder, Morits af Oranien, i Begyndelsen af syttende Aarhundrede idelig sine Falkefængere i Landet, der fornemmelig færdedes i Lister og Mandals Len. I 1613 omtales en Bartholomæus Henrik, den storbrittaniske Konge, Jacob den førstes Falkefænger. Denne Bartholomæus havde „saavelsom hans Forfædre" havt Tilladelse til at fange Falke paa et Sted, „kaldet Lille-Hammer", mod Afgift til Kronen. Den berømte Vilhelm den tredie havde sine Falkefængere i Brats-

bergs Amt, altsaa i Thelemarken o. s. v. Forøvrigt var ogsaa Dovrefjeld og Fjeldene ved Tydalen i Throndhjems Stift søgte Fangesteder; ved Røraas havdes fem Hytter, i Opdal ligesaamange og paa Listerlandet otte. I Lovgivningen, ogsaa i Christian den femtes Lovbog (3—14—38) var det fastsat, at Falke og Høge, som bygge Reder, skulde tilhøre Jordbrotten, kun at de skulde tilbydes Kongen, før de solgtes til Andre, men man ser dog stadig, at dette neppe har havt stor virkelig Betydning, thi overalt var det Kongen, som enten selv lod Fuglene fange, eller som gav Andre Tilladelse dertil mod Afgift til Kronen. Især fik Forpagtningsvæsenet af Falkefangsten i Norge en vis Fasthed i Slutningen af det syttende Aarhundrede. Indtil 1718 havde især Brabantere Forpagtningen mod en aarlig Afgift af omtrent 500 Rdlr. foruden nogle Falke til Kongen, siden havde Statholder Ditlev Vibe overtaget denne Bedrift og efter ham andre af Kongens egne Undersaatter. Dengang gik Fangsten især for sig ved Røraas, Jerkind og Fogstuen, og paa Lister. Her pleiede dog Bønderne at fange dem selv med Redskaber, som Falkonererne havde overladt dem, og de Fremmede havde kun at tage imod dem og betale Bønderne for deres Umag. Ellers fulgte det af sig selv, at de Fremmede i ethvert Fald maatte bruge Bønderne som Veivisere; de fik derfor fri Kost, sex Daler hver for Umagen samt desforuden en Daler for hver Falk, som blev tagen. Men efterhaanden tog Efterspørgslen efter Falke af, Fangsten minkede da naturligvis ogsaa, Forpagtningssummen sank ned til 30 Rdlr., og omkring 1790 var vistnok den hele Bedrift ophørt. Dog er det endnu i Mandsminde en

enkelt Gang hændt, at Udlændinge have indfundet sig for at fange Falke til Jagtbrug.

Man skulde have troet, at denne eiendommelige Sysfel paa Fjeldene skulde have efterladt flere Erindringer hos Almuen, end det i Virkeligheden er Tilfældet. Ganske vist mindes Falkejægerne endnu. De forekomme saaledes hos Asbjørnsen i Eventyret om Smaagutterne, som traf Troldene paa Hedalsskoven, og paa flere Steder ved man endnu at paapege de Steder paa Fjeldet hvor „Hytterne“ have staaet. Saaledes f. Ex. ved Mjøsvandet, paa Høiderne mellem Numedal og Tind og i Tydalen. Paa sidstnævnte Sted var det, at de Svenske, dengang Armfelts Hær paa en saa ynkelig Maade frøs ihjel 1718, havde en gammel Veiviser, Lars Østby, om hvem det heder, at han var saa vel kjendt paa Fjeldene, fordi han fra sin Ungdom af havde fulgt med de hollandske Falkefængere og havt dem boende i sit Huus. Men det Sted, hvor Traditionen vistnok mest har bevaret Falkefangstens Minde, er det fordums norske, nu forlængst svenske Serna i Dalarne. Hid kom Hollænderne hvert Aar ved St. Jacobs Dags Tider (25 Juli) og reiste igjen ved Bartholomæi Tider (24 August). Bønderne lærte efterhaanden at forstaa og bruge saamange af de fremmede Ord og Vendinger, at en Forfatter endog tør vove den Overdrivelse, at Sproget i Serna var en Blanding af Hollandsk og Norsk. Herfra har man ogsaa en udførlig Skildring af den Maade, hvorpaa Fangsten gik for sig: Falkene søgtes paa det slette Fjeld, hvor Falkonererne fordetmeste gjorde sig et underjordisk Rum eller Hytte med Aabning op gjennem Jorden, bedækket med et lidet Tag, fæstet paa smale Stolper omkring hele Aabningen; naar man reiste

sig i dette Rum, kunde man se sig om til alle Kanter. Ild eller Røg maatte her ikke findes. Oppe paa Taget havde man en liden „Wahrvogel", som skreg jammerlig, naar den mærkede, at en Falk var i Nærheden. Falkoneren havde en lang Stang, fæstet i Jorden; øverst oppe i Stangens Top, gjennem en Trinse sad et tykt Snøre, saa langt at det naaede ned i Hyttens Aabning. Ved Trinsen sad ogsaa en Træfugl, som Falkoneren idelig dreiede og svingede. Nede paa Marken ved Stangens Ende var hans Garn eller Næt udsatte, saaledes gjorte, at man i Hast kunde hale dem til sig. Naar nu Vagtfuglen paa Taget gav Tegn til, at Falken var nær, havde Falkoneren en Due i Beredskab, og stak den op ved Nættet, og idet nu Falken vilde gribe Duen, indviklede han den i Nættet og fangede den. Den blev da bunden fast, fik en Ruslæders Hue over Øinene, og gjemtes herefter nede i Hullet indtil Afreisen til Holland. En Bonde fra Serna, som endnu levede 1733, fandt engang oppe paa Fjeldet en død Falk, med to smaa Dombjelder om Halsen og en Messingring om hver Fod. Paa disse Messingringe stod en hollandsk Indskrift, og det var derfor troligt, at Fuglen havde flygtet fra Holland den lange Vei over Havet og hjem til de nordiske Fjelde. Til Amindelse bleve Bjelderne gjemte i Serna Kirke.

Bidrag til en Skildring af Falkevæsenet og Falkejagten forhen, navnlig i Danmark af P. V. Jacobsen i Nyt historisk Tidsskrift, udgivet af den danske historiske Forening, B. 2, S. 307—414. Norske Rigsregistranter, paa mangfoldige Steder. Willes Sillejords Beskrivelse, A. Faye, Carl XII i Norge, S. 122. A. Hülphers, Resa genom Stora Kopparberg Høfding=

døme, S. 229 og 238. Asbjørnsens Folkeeventyr, ny Saml. S. 151 samt Historiola lingvae Dalekarlicae, (Diss., autore Reinh. Näsmann, præs. Andr. Grönwall. Ups. 1733. 4) p. 13 sqq.

Af andre Traditioner, som knytte sig til Høifjeldene, kan nævnes Sagnene om den ældgamle Bergverksdrift efter Myrjern samt om Rensdyrfangsten. I Tind i Thelemarken fortælles, at da to Døtre paa Gaarden Marem skulde skifte som eneste Arvinger, foretrak den ældste at overlade Søsteren den hele store Gaard imod for sin Part at beholde de syv tilliggende Rensdyrgrave paa Fjeldet.

En Ormemaner.

I Underdal i Aurlands Præstegjeld i Sogn var der i gamle Dage en uhyre Mængde af Orm, som var Folk til allerværste Plage og Skade. Man vidste heller ingen Raad til at blive Ormene kvit, førend der engang kom en Mand, som for god Betaling tilbød sig at gjøre Ende paa dem allesammen. Dog spurgte han først, om der ogsaa fandtes Hvidorm i Bygden, thi saa vilde han ikke have Noget med det Hele at gjøre, thi da heller ikke Lindormen kunde være langt borte. Bønderne forsikrede ham, at Hvidorm havde de aldrig seet i Underdal. Saa gik da den fremmede Mand ned til Stranden ved Fjorden, samlede en Mængde Ved og optændte deraf et stort Baal. Derpaa begyndte han at mane af alle Kræfter, og det varede ikke længe, førend der kom farende den ene Orm efter den anden i Tusindtal, og allesammen fløi de lige i Ilden og brændte op. Men tilsidst kom ogsaa Hvidormen reisende og kastede sig paa Baalet. Da raabte Manden: „Nu er Livet mit sprunget“. I

det samme gik ogsaa et Stykke, saa stort som et Brændevinsanker ud af et Berg lige ovenfor Baalet og for med susende Fart gjennem Luften lige midt ud paa Fjorden. Og ud af det Hul kom Lindormen flyvende. Manden hoppede i Søen, saa fort han kunde, men Lindormen satte efter, hentede ham igjen og lagde baade ham og sig selv paa Ilden. Saa brændte de op begge to. Siden den Tid har der aldrig været Orm at se eller mærke, hverken i Underdal eller i Nærøen eller i Opheimssogn paa Vossestrand. Ja, naar Folk i Underdal have prøvet paa at føre levende Orm med sig i Baad fra den anden Side af Fjorden, er Ormen altid død, strax Baaden kom midtfjords. Engang vilde en Mand undersøge Hullet, hvorfra Lindormen kom flyvende. Han slap ind en Hund, som ogsaa langt om længe kom ud igjen i Gjøstensurden, paa Voss, men haarløs over hele Kroppen, saa trangt havde det været inde i Berget.

Efter Vossingen 1872, No. 9. Saagodtsom ordlydende overensstemmende med en lignende Fortælling, som jeg selv har hørt i 1855 i Aaseral i Mandalen. Ogsaa i Vikør i Harbanger findes Sagn om en Jørgen Vinter, som skal have renset den saakaldte Botnegrænd for Orme og Badder, saa at Ingen mere ser disse Dyr indenfor en vis der løbende Grændsebæk. Han kunde, naar han saa en Hugorm, dræbe den blot ved at drage en Kreds omkring den med sin Stav. Denne Jørgen Vinter skal ogsaa have været den sidste Discipel i „Nedgangsskolen“ og skulde derfor egentlig tilhøre Fanden. Denne var ogsaa flere Gange efter ham, men det lykkedes Jørgen at redde sig for Gamle-Eriks Efterstræbelser. Engang kom denne til ham, just som han stod og klædte sig paa om Morgenen, og han maatte da love at følge med, saasnart han havde faaet Strømpebaand paa, men han lod sit Strømpebaand ligge og brugte aldrig den Ting mere i sine Dage. En anden Gang samlede Fanden alle sine Nedgangskarle og tvang dem til at klyve op

i en Skorstenspibe, den ene efter den anden i den Orden, som de havde siddet i Skolen, han vilde da have den sidste. Det var Jørgen, og da han var kommen halvveis i Piben, stak ogsaa Fanden Kloen ud efter ham. Da raabte han: Tag ikke mig, men den, som kommer efter! Fanden greb da efter Jørgen Vinters Skygge, og efter den Tid var han skyggeløs. (Bergens Tidende 1872, No. 21). At Fandens Disciple, eller de, der gik „i den sorte Skole i Wittenberg", vare skyggeløse, er, som bekjendt, et udbredt Sagn. Sammenlign forøvrigt om „Hvidormen" Afzelius, Svenska Folkets Sage-Häfder, D. 2, (Sthlm. 1840. 8) S. 172 fgg.

Hemingens Skier.

I Vessen Kirke i Nordland findes paa Døren anbragt en af de sædvanlige Jernringe. Den kaldes Ringen til Hemingens Ski. Engang gik Hemingen saa hurtig paa sine Skier, at hans Hund, som skulde følge ham, først kom frem tre Dage efter sin Herre. Derfor siger man endnu i Bygden om Folk, som ikke kunde holde Følge med sine Medreisende: „Du farer som Hemingens Hund.

Meddelt af en Skolelærer fra Vessen gjennem Prof. O. Rygh. Se forøvrigt om Hemings-Viserne o. s. v. Jørgen Moes Afhandling i Norsk Folke-Kalender for 1850. S. 74—88.

Fra Fantestien.

1. Mellem sine Sagnhelte nævne vore Fanter en Mand ved Navn Rasmus Jynge. Hans Fader (eller

Farbroder) Anders Jynge, blev brændt paa Hedemarken. Hans Moder hedte Kari Graa og var dygtig som den flinkeste Smed. Hun kunde smede gode Bolører, men hendes Mesterstykke var dog en Stoppenaal, som var hul og indrettet saa, at den kunde skrues af paa Midten. Indeni den gjemte hun sine smaa Synaale. Selv skal Rasmus have tjent Kongen som Sergeant, og det baade i Femaars- og i Tiaars-Ufreden. Han var forlovet med en Præstedatter, Karen Margrete, men i Krigens Tid hændte det engang, at han fik se hende sidde paa en Løitnants Fang. Da blev han saa rasende, at han hug Armen af Løitnanten, og blev saa sat i det mørkeste Fængsel. Derfra brød han ud og fik Karen Margrete med sig. De rømte afsted og kom paa sin Vandring ogsaa over Dovrefjeld, hvor de mødte Tater-Lars i Spidsen for atten andre Tatere. Lars spurgte Karen Margrete, hvem det var, som hun fulgte, og hun nævnte Rasmus Jynge. „Ja saa, er han af Jynge-Ætten“, sagde Tater-Lars, „da tør jeg ikke tage paa ham med mine atten Drenge. Men vi ere fire og tyve ialt, og naar jeg faar samlet dem alle, saa skulle vi nok faa plukket Kjødet af Benene paa ham“. I det samme kom Rasmus Jynge til med Kongens Bajonet i Haanden, og Lars tog strax Flugten. Tingen var, at der havde længe været Ufred mellem Lars's Æt og Jyngerne, og der var den Regel mellem Taterne, at de skulde hevne sig indtil fjerde Led.

Denne Rasmus Jynge eller „Gamle Rasmus“, som han ogsaa kaldes, blev Stamfader til den vidtforgrenede Fanteæt, som kaldes Vardals-Folket. Selv blev han hundrede og to Aar gammel og skal tilsidst være bleven begravet ved Tonstad Kirke i Siredalen.

En af hans Sønner, Jens, skal ogsaa være bleven gift med en Præstedatter, og endnu for en halvhundrede Aar siden levede der i Helleland ved Egersund en Præst Reiner, som Vardals-Folket regnede sig i Slægt med, og som de stadig besøgte paa sine Vandringer. Præsten vedkjendte sig Slægtskabet og var hjelpsom mod sit ulykkelige Skyldfolk.

Til samme Vardals-Folk hørte en Pige, som hed Pernille. Hun var meget smuk, og en Bondesøn, Knud Aakset fra Løvdal i Holme Præstegjeld i Mandalen forelskede sig i hende. Han var Tambur i Kongens Tjeneste og Odelsmand til Aakset Ødegaard, men gik ikke desto mindre fra Altsammen og blev et „Ukjure" for at følge den deilige Pernille. Med hende fik han en Datter Gunvor Marie, men efter nogen Tids Forløb fik hans Slægtninger dog fat paa ham igjen, og han stod da offentlig Skrifte i Kirken, kom tilbage til sin Gaard og blev gift med en Pige af Bygden. Ogsaa med hende fik han en Datter, som hed Gunvor, og fra disse to Halvsøstre af samme Navn nedstamme to talrige Familier, en vandrende om paa Fantestien, og en anden spredt ad mellem Husmands- og Arbeidsklassen i flere Bygder og Byer paa Vestlandet. Det er nu vel en otteti eller niti Aar, siden Knud fantegik. Endnu synge Fanterne en Vise, som Knud skal have digtet om sin første Kjæreste Pernille, og et af Versene lyde saa:

Jeg ønsker dig min Ven,
Saa mange rolig' Nætter.
Som Lunden den bær Løv,
Og Haslen den bær Neter.

Se Eilert Sundt, Anden Aarsberetning om Fantefolket. Chra. 1862. S. 15—16, 23—24. At Rasmus Synge skulde

have været med baade i Femaarskrigen (ɔ: Gyldenløvefeiden) og i Tiaarskrigen (ɔ: Krigen mod Carl den tolvte) er naturligvis en Utænkelighed.

2. I Thelemarken og tillige mangesteds i Numedalen ved man almindelig at fortælle om en Stortyv og Rømningsmand Thov Johannessen Murekleiv. Hans Tid faldt ind i Slutningen af forrige og Begyndelsen af vort Aarhundrede. Oprindelig var han Soldat, men blev bragt paa Afveie af en Elskerinde „Tusta“ eller „Tuste“, udentvivl et Fantefruentimmer, og streifede nu om med hende i Thelemarkens Fjeldbygder, især i Hjertdal, Sillegjord, Fladdal og Hitterdal. Ofte forfulgt og stundom fængslet, vidste han dog altid at rømme ud igjen til sine Tilholdssteder i Fjeldene. Undertiden gav han sig ogsaa ud paa længere Vandringer, og skal have vanket om lige ind i Sverige. Sit ensomme og fortvivlede Liv og sin Kjærlighed til sin Tusta besang selv han paa sin Maade i Viser, af hvilke man endnu finder Stumper bevarede i Bygderne. F. Ex.:

Mellem Fjeld og øde Dale,
Mellem Bækkene store og smaa,
Langsomme er alle Dage,
Men længere Aar efter Aar.

Det var nu saa ondt for min Tuste,
Men nu er det værre for mig,
Og gid, at den Vetren var Ende,
Saa bjerge nok Thov'en sig.

Saa nørte vi op lite Varme,
Saavidt Folk saag, at det rauk,
Men saa var det ikke fortidlig at sende*),
Jeg totte, i hver Buske det skaut.

*) sende: rømme.

Der bor en starve fille Lensmand i Hebdal,
som altid har været saa snil,
Fangan dem slepper han lause
Og Bygdan dem armer han ut.

Med sine Forfølgere bestod Thor undertiden blodig Kamp, som han sang i en Vise:

Da slog jeg ud af Kræfter,
Til de alle sank i Blod.

Men tilsidst fik hans Liv en brat Ende. Da han en mørk Aften sad og drak i et afsidesliggende Hus hos en af sine Hælere, trængte en Flok Bønder, som havde faaet Nys om, hvor han var, ind i Stuen, under Anførsel af en Hitterdøl, Ellef Troldbalen. Thor greb da sit sædvanlige Vaaben, Bladet af en Ljaa, fæstet til et langt Skaft og forsøgte at gjøre Modstand, men blev strax kastet ned paa Gulvet. Han gjorde nu Tegn til Overgivelse, men Ellef Troldbalen knuste alligevel hans Hoved med et Slag af sin Geværkolbe.

Efter Fortælling dels af flere Numedøler og Thelebønder, dels af Sognepræst J. H. Bentzen i Øiestad.

Sagn om Bygders og Gaardes første Bebyggelse.

1. Paa Aahjem i Vanelven paa Søndmør var der en Mand, som efterlod tre Sønner. Den ældste arvede da Gaarden, men de to yngste, Gaut og Alf, maatte søge andenstedshen for at rydde sig nye Bosteder. Gaut vandrede op til en Dal ved et stort Vand, som efter ham endnu heder Gautsdalsvandet,

ligesom Dalstrøget heder Gautsdalen. Alf vilde ogsaa slaa sig ned der i Nærheden, men Gaut truede ham med, at hvis han gjorde det, skulde han blive liggende under det første Træ, han fældte. Han gik da længer op til det Sted, som nu heder Helebust, (det er et Sted, hvor der fryser Hele eller Rim). Han bar med sig et stort Kar, thi det hørte til for Rydningsmænd, som gik for at see sig ud en Byggeplads. Naar nemlig en saadan Mand kom til en Plads, som huede ham, skulde han hvælve Karet over sig og lægge sig til at sove under det; fik han saa sove, var det et godt Tegn, fik han ikke sove, skulde han vandre videre. Hverken paa Helebust eller paa Krogen fik Alf sove, og derfor gik han længere op, indtil han stod paa Høiden af den store Bakke ovenfor Krogen. Da saa han nedenfor sig en vakker Slette, der hældede ned til Aaen. Han gik ned paa Sletten, lagde sig under Karet og fik her en kvægende Søvn. Her besluttede han da at rydde. Imidlertid var Alfs Kone bleven igjen paa Aahjem, men skulde saa ud at lede efter Manden. Paa Gautsdal fik hun hvile i et Udhus, thi Gauts Kone turde ikke lade Manden vide, at hun var der, og derfra gik hun da videre. Hun tog Veien ad den sydlige Side af Elven, medens hendes Mand havde gaaet ad den nordlige, men da hun var kommet tvertover for hans Rydningssted, hørte hun Ørehug, og hujede over til Manden. Dette Rydningssted er nu Gaarden Alfklov, saa kaldet, fordi der oppe paa Bakkeryggen er en Kløft, som dannes af to tæt mod hinanden staaende skilte Fjelde.

Meddelt mig af J. Th. Storaker. Sagnet om Søvnen paa Byggestedet er ogsaa knyttet til Fortællingen om St. Jetmund og Vanelvens Kirke, se første Samling S. 3.

2. I Tolgens Præstegjeld i Østerdalen ligger Dalsbygden, en liden Sidedal, gjennemstrømmet af Vandgrøftelven, som løber i Glommen ved Os Kirke. Tiden, da dette Dalføre ryddedes, kan ikke bestemt angives, men Sagnet fortæller, at to Brødre, „Kviknebrødrene", fra Gaarden Brea i Kvikne vare de første, som her tog fast Ophold. De nedsatte sig paa det Sted, som endnu kaldes Breens Storgaard, og som de da formodentlig have opkaldt efter sit Hjemsted. Her var meget god Jord, og i Ly af den ypperlige Furuskov kunde her dengang voxe Korn. Deres Huse stod der, hvor nu „Midtstuen" og „Fremstuen" findes. Efterhaanden kom flere Nybyggere til, og saaledes opstod en liden Grænd. I Begyndelsen havde Folket her en lang Kirkevei, nemlig lige til Aalens Kirke i Guldalen, siden fra det sextende Aarhundrede af gik de til en Stavekirke, som da skal være opført paa Vingelen. Endelig blev der bygget en Kirke ved Os, til hvilken Dalens Folk siden have sognet. Af Næringsveiene her var Elgefangsten ikke den mindste. Endnu vises dybe Grave i Jorden, hvori disse prægtige Dyr fangedes. Da Elgen mest holdt sig omkring Aasene og i Lierne, opførte man hist og her høie og stærke Gjerder lige fra Dalen op til øverst i Aasen, men af og til gjorde man en Aabning i Gjerdet, og midt i hver Aabning grov man en dyb Grøft, der tildækkedes med Grene og Kviste. I disse Grøfter faldt nu Dyret ned og kunde ikke komme op. Kornavlen blev fortsat med nogenlunde Held indtil der i 1707 blev optaget en Grube paa en Aas en Fjerdingvei i S. V. fra Vandgrøftgaarden. Denne Grube voldte Skovens Undergang og dermed ogsaa Kornavlens. Hvor liden Forbindelse disse Dalboere i Fortiden havde

med Byerne og Udenverdenen, førend Røros Verk blev anlagt i Midten af syttende Aarhundrede, er neppe til at beskrive. Ikke alene var der ingen Veie, saa at Vinteren var den eneste Tid, man kunde tænke paa at kjøre, men Kjøretøiet var endnu saa slet, at der ikke fandtes en Splint af Jern deri, Sæletøiet bestod af Vidjer, og Slæderne vare sammenslaaede med Træpinder. Var man ude at kjøre, maatte man have en dygtig stor Bundt med Vidjer med sig, thi den Slags Sæletøi gik naturligvis idelig i Stykker. Efter Kobberværkets Anlæg blev Meget forandret, og Kjørsler og Transporter til Røros, tildels endog fra Throndhjem og Sverige bleve nu nye Næringsveie.

I Carl den tolvtes Dage, maaskee ved Armfelts Indfald 1718, paakom der disse afsidesboende Bønder en stor Skræk, da de pludselig fik see svenske Soldater rykke ind i den forsvarsløse Bygd. Der var ikke stort at faa til Underholdning hverken for Heste eller Folk, og stor Nød opkom derfor blandt Bønderne. Længe vidste de, der havde oplevet denne Begivenhed som Børn, at tale derom paa sine gamle Dage: „Jeg saa der stod Hest i Hest, og Høet laa under deres Fødder, jeg saa, at Stuen vor var fuld af Svensker, som aad og drak og gik ud og ind, men jeg forstod dem ikke". Det var om Vinteren, at Fienden kom til Bygden; nogle Familier forlod derfor sine Gaarde og tyede tilsæters med Penge, Kreaturer, Mad og Klæder. De turde længe ikke vove sig hjem igjem, og holdt endog Jul i Sæterboden, som ikke havde andet Gulv end den bare Jord, og som forresten var en Røgstue med Ljore men uden Vinduer og med Dør, som gik i Hængsler af Vidjer.

Efter et Manuscript af Bygdens forrige Kirkesanger Jon Grue, der døde sjette Juni 1863. Sognepræst Eilert Sundt, gjennem hvem Manuscriptet for ganske kort Tid siden indsendtes til Universitetsbibliotheket, kalder Johan Grue „en Typus for de gode gamle Kirkesangere." Hans Optegnelser indeholde forøvrigt Meddelelser om hans eget Liv samt en stor Del Smaadigte af ham.

Hr. Peder Claussøn.

At denne mærkelige Mand er en blev en Sagnfigur i den Bygd, hvor hans Liv henrandt, skyldes ikke hans noksom bekjendte literære Fortjenester, thi om dem havde hans Menighed ingen Forestilling. Grunden til, at han endnu lever i Almuens Erindring er derimod den, at han aabenbart var en i flere Henseender usædvanlig Personlighed, kraftfuld og nidkjær, men tillige myndig og hidsig.

Hovedtrækkene i hans Liv ere snart fortalte. Hans Fader, Hr. Claus Friis, var oprindelig Præst i Ekersund, og her fødtes Peder Claussøn 1545. Siden forflyttedes Faderen til Undal*), hvor Peder, kun en og tyve Aar gammel, i 1566 blev hans Eftermand. Efter i otte og firti Aar at have været Sognepræst til Undal, Provst i Listers Provsti og en Tidlang tillige Kannik i Stavangers Domkapitel døde han 15 Octbr. 1614. Hans Reiser i Verden have neppe naaet

*) Ved Undersøgelse i det ret indholdsrige Præstearchiv i Undal har jeg fundet, at Hr. Peders Fader Claus Friis nævnes som Sognepræst der i et Diplom af 1557; i et andet Diplom af 1549 nævnes derimod Hr. Rasmus Olafsson, der formodentlig har været Claus's Formand.

længere end til Stavanger, hvor han sagtens har gaaet i Skole, til Bergen og til Oslo, thi da han allerede, lidt over tyve Aar gammel, var Sognepræst, kan man ikke antage, at han har studeret ved noget Universitet. Begge de Skrifter, der have bragt Peder Claussøns Navn til Efterverdenen, udkom først adskillige Aar efter hans Død i Kjøbenhavn. Til at forfatte disse var han bleven opfordret af en dansk Lensherre, Statholder Axel Gyldenstjerne. Dette var intet enestaaende Tilfælde, thi ogsaa andre af vort Lands ældste historiske Forfattere efter Reformationen have grebet Pennen efter høiereståaende danske Mænds Tilskyndelse. Foruden sine to Hovedværker har Hr. Peder ogsaa udarbeidet adskillige andre Skrifter. Hans Optegnelser om Tienden paa Agdesiden, der indeholde mange ypperlige Træk om Datidens Tilstande paa Vestlandet, men hidtil kun ufuldstændig ere trykte, existere endnu, dog kun i en Afskrift, derimod er hans Lovcodex, der findes paa Bibliotheket i Stockholm, formodentlig egenhændig. Haandskriftet til hans Sagaoversættelser ansees almindelig for tabt, men det er min Tro, at et større Brudstykke af en Sagaoversættelse hvorpaa jeg i 1870 blev opmærksom ved et Besøg i det kongelige Bibliothek i Hannover, ved nærmere Undersøgelse vil vise sig at hidrøre fra hans Haand. At dette Haandskrift sees senere at have været i en Hans Jørgensens Eie, taler ogsaa for denne Antagelse, thi saa hedte Hr. Peders anden Eftermand i Undals Kald.

I sin ældste, fyldigste og oprindeligste Form foreligge Sagnene om Hr. Peder Claussøn i nogle Optegnelser af den lærde Præst til Vanse paa Lister, Mag. Michael Tyrholm († 1767), hvis Beretning hører til de Haandskrifter, som Conferentsraad Werlauff i

i sin Tid har skjænket vort Universitetsbibliothek. Nedenfor skulle vi meddele Indholdet deraf uden dog overalt at binde os til Tyrholms Ord.

Peder Claussøns Giftermaal skal være gaaet saaledes for sig. Der kom et Skib fra Jylland med Kornvarer til en af Havnene i Undal, og et Par unge Piger var ombord. De havde med sig endel Haandgjerningsarbeide at sælge, og kom ogsaa til Præstegaarden dermed, og medens de vandrede hen ad Veien, vare de ikke ledige, men gik og strikkede. Hr. Peder syntes godt om deres Vindskibelighed, og da den ene af Pigerne især behagede ham, friede han til hende, og hun blev Præstekone paa Valle Præstegaard, medens den anden reiste tilbage. Med denne sin danske Kone fik han en Søn og en Datter. Sønnen blev Præst efter Faderen, men slægtede ham ikke paa og skal ikke have duet stort. Datteren blev gift med en Bonde. Af disse Børns Efterkommere i Undal var det, at Mag. Tyrholm hørte de følgende Traditioner.

Engang hændte det sig, at en Hestehandler fra en af Fjeldbygderne kom ned ad Dalen med sin Drift og solgte en Hest til Hr. Peder. Han havde forsikret, at den var uden nogen Lyde, og fik ogsaa sin Betaling for den og satte dermed over Undalselven, der løber lige forbi Valle Præstegaard, til Gaarden Vigeland paa den anden Side. Idet Hr. Peder blev staaende og betragtede sin Hest, saa han, at den havde en Feil, og raabte da over Elven til Manden, at han skulde komme over til ham. Men Hestehandleren svarede: „Nei Far, jeg har ikke mere at tale om, Kjøbet er gjort". Hr. Peder raabte: „Kommer du ikke tilbage, skal du aldrig gaa et Skridt mere".

Dermed løb han ind, greb en ladt Rifle og skjød Fjeldmanden ihjel paa den anden Aabred.

For denne Gjerning blev da Hr. Peder stevnet til Bergens Herredag, hvor Kongen og hans Søn Prindsen selv skulle indfinde sig og skifte Lov og Ret. Tiden kom, da Kongens Skibe vare ventendes under Kysten, og Hr. Peder roede da ud med sin Baad og passede paa udenfor Lindesnæs, om han skulde være saa heldig at træffe Kongeskibet. Som han laa der, hændte det, at en Fisker fangede en stor prægtig Kveite eller Helleflyndre. Den kjøbte Hr. Peder og roede længere ud for at see efter Skibene. Han gjorde Tegn til et af dem, at man kunde skjønne, at han havde noget at melde, og det traf til, at det var Prindsens Skib. Denne kom op paa Dækket, saa Fisken og befalede Præsten at komme ombord. Hr. Peder bad Prindsen om at modtage denne og lade den anrette for sig, da den var meget lækker. Derhos havde han en Mængde Ting at fortælle om, baade om Fugle, Fiske og andre Dyr. Alt dette morede Prindsen, og han spurgte da tilsidst, hvad Naade han kunde vise Hr. Peder. Da aabnede denne sit Hjerte, men i Førstningen ganske forsigtig. Han takkede Gud og Kongen, sagde han, for det gode Kald, han havde. Men nu fortalte han videre, var han ulykkeligvis stevnet til Bergen i en Sag, og derfor vilde han udbede sig den Naade, at Prindsen vilde erindre ham, naar han fik se ham igjen, bleg og blaa om Næsen. Prindsen opskrev da strax hans Navn, og de skiltes ad.

Hr. Peder reiste derefter til Herredagen, og da hans Sag kom for og han stod for den høie Ret, fæstede han sine Øine alene paa Prindsen og stirrede paa ham. Denne tog da sin Tegnebog op og mær-

kede, at det var den samme Præst, han havde talt med udenfor Lindesnæs. Da reiste Prindsen sig op, vendte sig til sin Hr. Fader og udbad sig den kongelige Naade, at Hans Majestæt vilde forære ham denne Mand. Kongen spurgte, hvorfor, om det var for at han vilde gjøre en Prøve og alene dømme den Mand. Just saa, svarede Prindsen. Kongen føiede ham da i hans Ønske, og Prindsen vendte sig nu til Hr. Peder med de Ord: Hans Majestæt har foræret mig Eders Person, jeg forærer Jer Eders Liv, gak hjem med Fred. Saaledes beholdt han baade Liv og Kald.

Hr. Peder skal ogsaa have havt Adskilligt at bestille med Troldkjærringerne i sit Kald. Han forfulgte dem, hvor han traf dem og lod nogle af dem sætte fast hos Lensherren Peder Grubbe, som skal have boet i Nabobygden Lyngdal, og som var en haard Mand. En Vinter var Hr. Peder reist til Lyngdal for at besøge Lensherren, og der blev da drukket temmelig tæt af en Sølvkande. Medens de sad og drak, bleve de uenige, og medens Lensherren en liden Stund var ude af Stuen, reiste Præsten afsted i sin Karmslæde. Derover blev Peder Grubbe saa forbitret, at han gik ned i Kjelderen til Troldkjærringerne, som sad arresterede og lovede dem, at de skulde slippe løs, ifald de med sine Kunster vilde gjøre Præsten Fortræd, medens han var underveis. De lovede det da strax, og ganske rigtig, da Hr. Peder skulde over et Vand, Tarvandet, brast Isen og Hest og Slæde faldt ned i Vandet. Vel bjergede Hr. Peder selv sit Liv, men hans Dreng druknede.

Hr. Peder, skriver Tyrholm til Slutning, var ikke alene Præst, men ogsaa Tolder i Snig og Lensmand i Lyngdal, „og vist er det, at han var en rar

Mand i sin Tid og er bleven navnkundig af Adskilligt."

Andensteds fortælles ogsaa om Hr. Peder, at han med stor Iver ivrede imod Helgendyrkelsen, og den Tilbedelse af Billeder, som endnu gik i Svang blandt Almuen. Han tog alle Billeder ud af Kirken og kastede dem ud i Undalselven, for at de kunde drive tilhavs med Strømmen. En Bonde fra Gaaarden Syrdal, som just laa ude paa Fjorden ved Svinør og fiskede, blev da forfærdet, da han fik se sin Helgen komme drivende ud imod sig og det, uagtet Helgenen „var af Guld." Glad tog han det kjære Billede op af Vandet i Baaden og bragte det til sit Hjem, hvor han dyrkede det i al Stilhed, indtil Præsten fik det at vide og straffede ham derfor.

Sagnet om Hr. Peders Giftermaal fortælles ellers i Undals Kaldsbog, der dog er indrettet mindst halvhundrede Aar yngre end Tyrholms Optegnelser og hidrører fra Provst Jens Saxe d. Æ. († 1814), om en af de senere Præster i Dalen, Hans Jørgensen Gotzow, der levede c. 1650. Det heder i Kaldsbogen, at de to jydske Piger begge bleve gifte med Præster, den ene med Sognepræsten „Gamle Hr. Hans", og den anden med Capellanen, „Unge Hr. Hans", og der tilføies, at disse to Præstekoner erhvervede sig store Fortjenester af Almuen i Dalen, hvem de oplærte i Jordbrug, Husflid og Vindskibelighed. Hans Jørgensen Gotzow, der blev Præst i Undal 1629 efter en Valgstrid, der maaskee er den interessanteste, vor Præstehistorie kjender, (se mit Skrift: Om geistlige Embeders Besættelse i Norge efter Reformationen, Chra. 1869, S. 17) er ogsaa mærkelig formedelst sin Lærdom. Universitetsbiblotheket eier hans betydelige Samling af latinske Breve og Digte, et sjeldent Exempel paa Erudition og varm literær Interesse hos en Landspræst i de Dage. Hans Gotzow vides forøvrigt at have været gift med en Adelsjomfru fra Lister, Marina Theiste.

Hvad angaar Hr. Peders Sag ved Herredagen i Bergen, da er det vist nok, at han blev stevnet derhen i 1604 (se Fr. Brandts Afskrift af norske Herredagsdomme, benyttede af A. Faye i hans Meddelelser om Peder Claussøn i Skillingsmagazinet for 1858, ogsaa særskilt), men Akterne indeholde dog Intet om nogen skudt Fjeldmand. Derimod tiltalte Peder Grubbe ham for flere andre Forseelser, deriblandt for at have (for tyve Aar siden stukket en Lensmand, Thorkel Haugen, i Armen med en Kniv, hvoraf denne skulde være død. Præsten blev imidlertid frifunden for videre Tiltale. Med Hensyn til Peder Grubbe har Sagnet fuldkommen Ret, naar det tillægger ham Haardhed mod Almuen, han blev af denne Aarsag afsat fra sit Len 1605, Aaret efter den omtalte Herredag. Hvad endelig „Prindsen" angaar, da er dette aabenbart en Opdigtelse. Nogen anden Prinds end Christian den fjerdes Søn af samme Navn kunde der ei tænkes paa, og denne fødtes Aaret 1601, altsaa et Aar førend Herredagen.

Tilsidst skulle vi her meddele et Dokument, der endnu findes i Undals Præstearchiv, og indeholder et lidet Bidrag til Hr. Peders Levnetsbeskrivelse. Da det desuden er skrevet med hans egen Haand, er det tillige af Interesse, om man vil sammenligne hans egen Retskrivning med den, der efter hans Død anvendtes ved Trykningen af hans Skrifter.

Jeg Peder Claussøn Sogneprest y Undall kiendis och giør alle vitterligt met dette mit opne Breff, Att efterdi Erlig mand, Olaff tiøstelsønn paa Roland er forligt met mig utii Lagmandens och andre gode folckis nærværelsse for den skade som hand giorde mig paa Miølhus denn 6 dag Juli utii forgangen Vinter och allt andet som os kand haffue wæret imellom indtill denne Dag, Daa loffuer ieg och tilsiiger Att ieg samme forliigelsse will ubrødelig hollde och att forne Olaff och alle hans Arffuinger skall wære quijt frij och klaffeløs for mig och alle mine Arffuinger och for fødde och ufødde for forbeneffnde Skade, liige som den aldrig wore skeedt, och aldrig paatalis. Utii liige maad skall och were forliigt och endelig afftalld for fødde och ufødde allt huis Tore paa Miølhus oc forne Olaff imellem kom for samme Handels Skylld: Saa bekiender ieg ochsaa obenbar met dette mit Breff for alle ærlige folck, At ieg ingen Sag haffuer ey heller nogen tilltale till forne Olaff Roland eller nogen hans

folck och Børnn Och ey heller ieg weed andet met dennom End dett som ærligt och forsvarligt et vtij alle maade: Huorffor ieg och will holde forne Olaff for min Wenn och være hans Wenn igien och forfremme allt huis hannem och hands kand komme tillgode saa som ieg ochsaa hannem saa well som andre mit Sognefolck paa mit Embeds wegne plichtig er. Till huis witnesbyrd haffuer ieg vndertrøckt mit Signet Under dette mit Breff, som ieg met Egenn hand schreffuit haffver opaa walle denn 24 Martij Anno 1590.

(Udenpaa: Rolands forliigelsse).

Sagn om Hr. Peder Dass.

Denne aandfulde Folkedigter, født paa Helgeland 1647 af en landflygtig skotsk Fader og siden lige til sin Død 1708 Præst i sin Fødeegn, lever og fortjener at leve i Nordlændingens Erindring som ingen anden Præsts, og hans Digte, fornemmelig „Trompeten" er endnu denne Almues kjæreste Læsning. Som bekjendt hører han ogsaa til de Præster, hvem der tillægges magiske Evner, og flere Fortællinger er i Omløb om hans hemmelige Kundskaber og vidunderlige Luftreiser. En indfødt Nordlænding har fortalt mig de følgende Smaatræk.

„Hr. Petter", (som han stedse kaldes), drev paa Fiskeri og „Lofot-Brug" saa ivrig som nogen af Nordlands Jægteskippere. En Høst, som han var i Forlegenhed for en Dreng, kom pludselig en fremmed Karl, som ingen kjendte, til ham og blev da strax sat i Arbeide ved Fiskeriet sammen med de andre Drenge. Da Juleaften kom, skulde Drengene hente sin „Dagsror" (det vil sige de Procenter af Fortje-

nesten eller Udbyttet, som Drengene fik foruden sin faste Løn). De øvrige Drenge gik da ind til Præsten og fik, hvad de skulde have, men den fremmede Karl blev staaende ude alene. De andre sagde til ham: „Vil ikke Du ogsaa gaa ind til Far og faa Dagsror?" „Aa", sagde han, naar Svartkoste-Manden kommer, faar nok ogsaa jeg min Del". I samme Øieblik kom Hr. Petter og kaldte paa ham, og han maatte følge med lige ind i Storstuen. Siden saa ingen den Fremmede mere, men Pigen, som gjorde rent, blev var, at midt paa Storstuegulvet var der tegnet en Kridtring, og saa skjønte man, at han var sat ned igjennem den, og forstod ogsaa med det samme, hvad det havde været for en Dreng.

Ofte reiste Hr. Petter selv til Bergen paa en af sine mange Jægter, og stod da i Byen sammen med de andre Helgelændinger og handlede Fisk, ligesom de fra Morgen til Aften. Engang traf det sig, at Kongen var i Besøg i Bergen og en Løverdagskveld lagde Mærke til den Præst, som stod og stræbede blandt Bønderne paa Bryggen. Kongen fik da Lyst til at sætte ham i Bet. Morgenen derefter, just som Kirkefolket samledes, sendte han Befaling til Hr. Petter, at han strax skulde præke i Domkirken. Da trak denne Kjolen paa, gik i Kirken og holdt en Præken, som Kongen endnu aldrig havde hørt Magen til. Men alligevel havde Kongen et Horn i Siden til Præsten, fordi denne havde greiet sig saa godt. Da nu Kongen en Tid efter gjorde en Reise helt nord til Finmarken, leverede han en af Fogderne et Brev til Hr. Petter, som dog ikke skulde leveres ham før sent om Julekvelden. I Brevet stod det skrevet, at Præsten skulde holde Fropræken i Kjøbenhavn om

Julemorgenen. Da manede Hr. Petter flux til sig sin forrige Tjenestedreng, den samme, som han havde jaget ned imellem Kridtringen, satte sig paa hans Ryg og reiste afsted gjennem Luften. Da de vare komne midt paa Stathavet, slap den Onde Hr. Petter med de Ord: „Hvad sagde Apostelen Petrus, da han var i Havsnød?" „Hold Mund", svarede den anden, „og bær mig did, du skal!" Endnu to Gange til slap den Onde Præsten, idet han gjorde samme Spørgsmaal og fik samme Svar; sidste Gang tog han ham ikke op, før i det Øieblik, han rørte ved Havfladen. Men Hr. Petter forsnakkede sig aldrig, og altsaa kom han i rette Tid paa Prækestolen i Kjøbenhavn.

Paa Hr. Petters gamle Dage traf det sig engang udpaa Forsommeren, at der kom en umaadelig Mængde af Aamer (Larver) i Ageren. Det saa ud, som om disse Skadedyr skulde fortære Sæden aldeles. Da kaldte Hr. Petter hele Almuen til Kirken og holdt Bededag med den, men da saa Kirkefolket kom ud igjen, var Luften saa fuld af Smaafugle, at man neppe kunde komme frem for dem, og alle Aamerne bleve opspiste inden Aften.

Den mærkeligste af alle Fortællinger om Hr. Petter er dog Sagnet om Helgelændingernes Sorg ved hans Død. Thi da skulle alle Jægteskipperne have sat et Stykke sort Vadmel paa hver Side af Jægtens Seil. Endnu i Mandsminde vedblev man at anbringe denne sorte Lap i Seilene, men det var kun de Gamle, som vidste, at „svarte Raanokken" fra først af var sat der for Hr. Petters Skyld.

Ligesom Hr. Peder Claussøn, havde ogsaa Peder Dass den Skjebne, at intet af hans Skrifter kom i Trykken i hans levende Live. Sagnet fortæller, at

han engang sendte et helt Kvarter med Haandskrifter til Bergen for at lade dem trykke, men at Jægten forliste paa Stathavet.

Disse Sagn ere mig fortalte af Pastor A. C. Bang, nu Catechet i Tromsø. Se om Peder Dass forøvrigt Welhavens Afhandling: „Digteren fra Alstahoug, Peder Dass“ (Nord. Univ. Tidsskr. 1856, S. 110 fgg., Saml. Skr.), Brandt og Helweg Danske Psalmedigtning 2, 351—352, A. C. Dass's Fortale til Udgaven af Nordlands Trompet af 1763 o. s. v. At Peder Dass kan have truffet sammen med en Konge er tænkeligt, thi Christian den femte besøgte, som bekjendt denne Stad under sin Norgesreise 1685; Fabelen om Kongens Finmarkstour indeholder maaske en dunkel Erindring om, at Christian den fjerde i 1599 omseilede disse Kyster. Hr. Peders overnaturlige Kunster skyldtes, som man nok kan vide, at han skulde have studeret i Wittenberg, og Sagnet veed ogsaa at fortælle Enkeltheder fra hans foregivne Ophold her. Der blev, heder det, kun tolv Disciple optagne i den sorte Skole, og af dem skulde den Onde som Læremester have som Løn den sidste, der var inde for at prøves. Det var dennegang Hr. Peder, som imidlertid narrede sin Lærer ved at sende sin Skygge i sit Sted. Derfor havde han siden ingen Skygge selv i det hedeste Solskin. Om hans virkelige Ungdom, der henrandt først i Nordland, dernæst i Bergens Skole og tilsidst ved Kjøbenhavns Universitet, meddeles nogle Smaatræk i den nysnævnte Udgave af Trompeten. Han var først i Huset hos en Moster, som ikke syntes om, at han idelig hang over sin Bog, og derfor engang i Ærgrelse jog ham ud for at hugge Ved isteden for at læse. Hendes Mand bebreidede hende dette, og mindede hende om, at Peder Dass skulde blive Præst. „Han!“ svarede Mosteren, „ja bliver der Præst af ham, saa bliver der en Smørtønde af min R.“

Torfæus.

Gaarden Stangeland paa Karmøen var i Slutningen af syttende Aarhundrede og Begyndelsen af attende Aarhundrede beboet af en af de lærdeste Mænd, Norge nogensinde har eiet, Islændingen Thormod Torfessøn, eller som han paa Latin kaldtes, Torfæus. Han kom op til Norge 1664 som Kammererer, (Stiftamtskriver) over Stavanger Stift og giftede sig til Stangeland Gaard det følgende Aar. Fra 1682 var han kongelig norsk Historiograph, og har som saadan ved sit store Verk over Norges Historie i fire Foliobind mere end nogen Anden før ham bidraget til at gjøre vort Lands Fortid bekjendt i den lærde Verden. Efter flere Aars Sygelighed døde han paa Stangeland 1719, tre og otti Aar gammel.

Erindringen om Torfæus er dog nu saagodtsom uddøet paa Karmøen. Dog bor der endnu en gammel Bonde paa Stangeland, som ved at fortælle, at hans Oldefader Mikkel, en fra Hardanger indvandret Mand, var Torfæus's Tjener. Og medens Mikkel tjente paa Stangeland, kom Kongen til Landet og besøgte Torfæus paa hans Gaard. Endnu vises i Stangelandsvaagen Levninger af den Brygge, hvorpaa Kongen steg i Land og modtoges af Torfæus, der havde Mikkel staaende ved Bryggen med en opsadlet Hest til Kongens Brug. Veistykket fra Bryggen op til Gaarden var beklædt med Skarlagen.

For henimod et Par Aar siden blev en Stuebygning nedreven paa Stangeland, som havde været Torfæus's Tjenerstue. Man kan ogsaa endnu paavise den Tomt, hvor hans Hovedbygning har staaet, men

synlige Levninger af dette findes ikke mere; kun findes af og til i Grunden Mursten af en særegen Art, der ser ud til at have været glasseret. Ligened for Hovedbygningens Tomt har man en liden Levning af hans Have, hvis fordums Udstrækning man tydelig kan see. Aarlig kommer der op smaa Spirer af Solbærtræer og Kirsebærtræer.

I Avaldsnes berømte gamle Kirkes Kor findes Torfæus's Gravsted ligefor Kordøren, og Klokkeren staar paa den, hver Gang han træder frem i Koret. Ligeledes findes endnu i Kirken to Armlysestager, skjænkede af Torfæus og hans Hustru.

Meddelt af Sognepræst Th. F. W. Barth i Avaldsnes. At Kongen (Frederik den fjerde) besøgte Torfæus er ganske rigtigt, (see f. Ex. Meddelelser fra Rigsarchivet B. 1). Forøvrigt er Hovedkilden til Torfæus's i flere Henseender interessante Levnetshistorie at søge i hans endnu bevarede vidtløftige Brevbøger, (paa Univ. Bibl. i Kjøbenhavn). Allerede J. Erichsen har benyttet disse til sin Biographi af Torfæus, (Minerva 1786—88), men ikke engang tilnærmelsesvis udtømt deres rige Indhold.

I Avaldsnæs Præstearchiv skulle nu ingen Oplysninger findes om Torfæus. Paa vort Univ. Bibl. findes imidlertid nogle Notitser om ham, uddragne af Stedets ældre Kirkebøger af den lærde Biskop Spidberg under en Visitats 1760. Det heder her: „1665 blev jeg (Sognepræst Schøning) hentet til Stangeland, hvor jeg Manddagen efter Dominitam Invocavit trolovede Tormod Torvesen Kammerer med Anna Hans Dotter. Samme Aar Domin. VII p. Trinit. stod Tormod i Brøllup paa Stangeland i Kaabervigen. 1719 Dominica Esto mihi om Formiddagen blev Assessor Tormod Torvesen begravet.“

Storeggens Opdager.

I Harhams Prestegjeld paa Søndmøre ligger Langved, en Gaard, med en Mængde Kjæmpehauge, som findes samlede paa en Slette, trehundrede Skridt lang og henimod halvt saa bred, der skraaner ned fra et Fjeld. Haugene ere omtrent halvandet hundrede, og bestaa af en Hob sammenkastede Stene, som dækkes af Jord, Græs og Lyng. De fleste ligge i en Cirkel, ere ordnede i visse Rader og fordetmeste rundt om besatte med store Kampestene.

Langved er ogsaa bekjendt ved en af sine Beboere i den historiske Tid, nemlig Thomas, som levede i Midten af det syttende Aarhundrede. Han var en flink Sømand og, hvad mere er, den første Opdager af det rige Havfiske paa Storeggen. Hermed gik det saaledes til. Engang roede Thomas ud for at fiske, men der kom en stærk Taage over ham, og han vidste snart ikke, hvor han var. Men kort efter mærkede han en Seiler lige ved sin Side, og styrede da sin Kurs efter denne. Efterat de havde seilet en god Stund, strøg det fremmede Fartøi sit Seil, og dets Mandskab begyndte at kaste sine Snører. Thomas gjorde nn ligesaa, og fornam snart, at her var saare rigt Fiske, men det fremmede Fartøi blev nu pludselig usynligt. Efter den Tid satte han jevnlig ud paa Havet til det samme Sted, som nu fik Navn af Storeggen, byggede sig en stor Skude paa en tre, fire Læster og havde Salt med sig for at salte Fangsten paa Stedet. Andre fandt dog sin Regning ved at reise ud med smaa Baade, hvormed de kom lettere frem og tilbage. Thomas var en rig Mand, og eiede meget

Jordegods, og han og en anden Storbonde i Egnen, Rasmus Møkleby, gjaldt som Høvdinger blandt Bønderne.

Efter Hans Strøms Optegnelser paa vort Universitets-Bibliothek. Thomas Langved forekommer i et Dokument af 1652, og var altsaa en Samtidig af Handelsmanden Claus Nilssøn paa Sliningen i Borgund, der først indførte Torskegarn, og derved erhvervede sig en saa stor Fortjeneste. Efter et andet Sagn skal en Mand paa Fjærtoft være Storeg-Fiskeriets Opfinder.

„Tordenskjolds Søster."

Det fortælles, at en Broder af Tordenskjold, Anders Wessel, som blev Præst til Aafjorden i Throndhjems Stift, havde i sit Huus en ugift Søster, og at han lod hende blive Omgangsskole-Lærerinde i Bygden. Hendes Navn skal have været Beret og hun skal tilsidst være bleven gift til Gaarden Breivold i Aafjorden, hvor der endnu skal findes Efterkommere af hende. En Søn af Beret skal efter Morbroderen Tordenskjold (ved Førstebogstavs-Opkaldelse) være bleven døbt Theodorus, og denne Theodorus's Datter endnu leve i en høi Alder.

Dette Sagn medfører ikke Sandhed, men optages dog her af den Grund, at det har været meddelt i den norske Folkeskole (1871 No. 23) og derfra er gaaet over i en stor Del Blade, hvorfor dets Urigtighed bør oplyses. Af Tordenskjolds sex Søstre hedte ingen Beret, og ligesaalidt blev nogen af dem gift i Bondestanden. (Se den i B. Moes Tidsskr. for den Norske Personalhistorie, 1ste Række meddelte Stamtavle over Familien

Wessel). Heller ikke var den Anders Bredal Wessel, som mellem Aarene 1751—1770 var Sognepræst til Aafjorden (se Erlandsens biographiske Efterretninger om Geistligheden i Throndhjems Stift, S. 212) en Broder af Tordenskjold, men derimod hans Brodersøn, og end ikke han findes at have havt nogen Søster, paa hvem den fortalte Historie synes at kunne passe. Her maa altsaa i det Mindste være en Misforstaaelse tilstede.

Gamle Bygdeskikke.

1. I første Samling af mine Bygdesagn har jeg meddelt Noget om den gamle Skik, at Nygifte pleiede kort efter sit Bryllup at vandre om i Bygden for som „Bustemand og Bustekone" at samle Gaver og Bidrag til sin Husholdning. Herom har jeg senere stødt paa flere ældre Optegnelser, som fortjene at kjendes.

I en utrykt Beskrivelse af Jedderens Provsti fra Slutningen af forrige Aarhundrede heder det saaledes: „Iblandt dette Steds ældgamle Skikke kan vel ogsaa regnes det saakaldte Buste. Samme sker her paa følgende Maade. Ikke saa snart er en Mandsperson trolovet og skal sætte Bo, førend han forsyner sig med en Hest, en ny og stor tom Sæk og et Snustobaks-Horn og saaledes begynder at reise om fra den ene Gaard til den anden og det ikke alene i sit eget, men vel og flere Sogne, hvor Venner eller Bekjendte haves. Hvor han kommer frem, præsenterer han sit Snushorn og beder om Hjelp til Bustemanden, og endskjønt han egentlig hermed mener Korn til at tilsaa sin Jord, modtager han ogsaa hvad Andet man ved denne Leilighed vil give ham, hvilket udentvivl

har givet Anledning til det gamle Ordsprog: Alle Ting ere nyttige for Bustemanden. Herved indsamles ofte betydeligt. Denne Skik blev forbuden ved den kongl. approberede Plan til en almindelig Indretning af Fattigvæsenet i Christiansands Stift af 5 Mai 1786."

Medens alle hidtil bekjendte Spor til denne gamle Skik hidrører fra Vestlandet, kan det dog paavises, at den har hersket ogsaa paa Østlandet, kun under et andet Navn. Dette eiendommelige Tiggeri hed nemlig der „at munke", aabenbart et Navn, der skriver sig fra Tiggermunkes og Pilegrimes Vandring i den catholske Tid. Peder Hersleb, Biskop i Akershus Stift, skriver nemlig Følgende i sine „Uforgribelige Tanker til Betleriets Afskaffelse i dette Stift" af 18 December 1736.

— — „Saa maatte og til ubesindede Giftermaal nogenledes at hindre strengeligen forbydes den Uskik, som paa nogle Steder i Stiftet længe har været brugelig, men nu begynder at tage Overhaand, at slige Ny-gifte skaffe sig strax en Hest og Slæde, fare dermed omkring første Vinter i nogle Prestegjeld, hver paa sin Side at bede til Bøling, det er at tigge til Husholdning, Uld, Lin, Boskab, Sædekorn, hvilket de kalde at munke, og det som er forunderligt, disse faa rigelig, saa at de fare hjem som oftestе at tømme Læsset og fare ud igjen, og med det samme faar deres Hest Vinter-Foderet, hvilken (Hest) de til Sommeren sælger, og Bønderne holde det for en Religion at give saadanne rigelig, thi saa kan deres Børn, naar de gifte sig, vente det samme, men de Fleste, som faar det, har hverken Avling eller Plads, ikkun hugge sig en Hytte op i Skoven, æde op i Ladhed det de har samlet, siden ere de Betlere."

Skikken har ogsaa fundet Sted i Sverige, hvor man navnlig fra Smaaland har omtrent hundrede Aar gamle Meddelelser derom. Det var her brugeligt, at Fæstemøen før Brylluppet drog om i det Sogn, hvor hun var født og i de tilstødende Strøg af Nabosognene, ledsaget af en ældre Kone, der førte Ordet for hende, og paa denne Vandring indsamlede Hamp, Lin, Uld o. s. v. Fæstemanden reiste om før Jul for at samle Havre og kaldtes derfor ogsaa Havretigger, medens Bruden hed Tona-Tiggerske (af To ɔ: Hamp og Lin). De, som modtog denne Hjelp, ansaaes forpligtede til at give Andre igjen, men de, der ikke indlod sig paa disse Tiggerreiser kunde sige Nei til dem, der besøgte dem i sligt Ærinde. Ogsaa i Nerike reiste Fæstemøen om, ledsaget af en Kone af Slægten. Den der saakaldte Brudstugång afskaffedes undertiden ved formelige Sognebeslutninger, f. Ex. i Svennevads Sogn 1696.

Ogsaa i Dalarne omtales Skikken, og der tilføies tillige den interessante Oplysning, at mellem de Bønder, som boede paa den norske Grænse, var det Sædvane, at Brud og Brudgom vandrede til Norge for at bede om Uld, Traad o. s. v., og at norske Brudefolk til Gjengjeld besøgte de svenske Nabobygder i samme Ærinde.

Korte Underretninger over Jedderens Provsti, sammenskrevne af afgangen Provst Johan Grøn Lund, efter hans Død ordnede ved Peder Ludvig Lund, Sognepræst til Valle i Sætersdal. (Manuskript i Christiansands Kathedralskoles Bibliothek). Herslebs „uforgribelige Tanker", i Rigsarchivet. Beskrifning om Swenska Allmogens Sinnelag, Seder &c. Sthlm. 1774 4. S. 11—12; Hofberg, Nerikes gamla Minnen, S. 198, samt Diss. Acad. de Dalekarlia Pars I, autore Zach. Holmio Ups. 1721, p. 134—135,

I en anden Dissertation (de ritibus nuptiarum apud Sveo-Gothos, præs. Hermansson. Ups. 1726, p. 37) omtales Skaalebrylluper, om hvis Alder der hos os har været tvistet, som brugelige i Sverige paa den Tid. „Brudesvendene, heder det, ombære Brudskål eller Brudtalærken, hvori Penge lægges til de Nygifte. Undertiden bar dog Bruden selv Skaalen om just, som Gjesterne skulle drikke paa „Dannemands og Dannekvindes" Velgaaende. Overtroen mente, at de indkomne Penge aldrig maatte udbetales til Nogen den Dag, de vare ydede i Skaalen.

2. St. Luciedagen (13 Decbr.) var i ældre Tider en af de mærkeligere Helgendage. I visse Bygder antoges ogsaa at „Lussinatten" var den længste Nat i Aaret, hvorfor ogsaa Aasgaardsreien særlig drev sit Spil da. Det var derfor ikke raadeligt at være ude den Nat, da man ellers let kunde blive opsnappet af Reien. Sligt hændte stundom, især med Piger; en saadan, der var blevn røvet af Aasgaardsreieu, kom aldrig mere igjen, men Aaret efter, da Reien paany kom til samme Kant, kastede hun sit „Stølebelte", der var besat med Sølvstads, ned paa Jorden, for at Folk kunde vide, hvor det var blevet af hende.

Den saakaldte Hvidetirsdag, der indtræffer lige før Fastens Begyndelse, var ogsaa i sin Tid i stor Agt og Ære. Det gjaldt nemlig da at spise saa godt, som muligt, fordi man nu saa længe skulde leve knapt Derfor nød man paa Hvidetirsdag (eller „Smørtirsdag") det bedste, som Huset formaaede. Dagen derefter hed derimod Askeonsdag; da skulde man nøie sig med Grød, kogt af askeblandet Meel. Paa samme Askeonsdag havde man ogsaa i ældre Tider for Skik at lade Ungdommen veie, og de unge Menneskers Vegt blev endog undertiden optegnet. Naar saa Langfredag kom, bleve disse atter veiede, og hvis det da viste sig, at de

ikke vare syv Mærker lettere (en for hver Fasteuge), var det et Tegn til at man ikke havde spæget sit Legeme, som man burde i Fastetiden, og man skulde da have Straf. Opfindsomme Folk viste dog Raad: man fyldte Sand i Sokkerne, havde Smaasten i Lommen o. s. v. Langfredagsmorgen pleiede man ogsaa tidlig om Morgenen at gaa fastende ud i Skoven for at „marke" eller høste Fodersurrogater til Kreaturerne, thi ogsaa disse skulde den Dag spæges. Endnu indtil den sidste Tid har det i mange Bygder været Skik at arbeide og det haardt idetmindste en Stund hver Langfredag. Præsterne have undertiden betragtet det som Tegn paa Ringeagt for Helligdagen, men Tanken har idetmindste oprindelig været ganske den modsatte, at plage sit Legeme til Christi Ære.

Paa sine Steder er det endnu Skik, at Pigerne i en Grænd om Høsten og Vinteren samle sig hver Fredagsaften og vaage Natten over først i et Hus, saa i et andet efter Omgang. Den Aften er nemlig den bekvemmeste, thi den følgende Lørdagsaften kan der soves godt ud.

Sammenlign Bergensposten for Juni 1872.

3. Det har i Fortiden været almindelig, at der paa Gaardstunet var plantet et Træ, Tuntræet, Vettetræet eller Bøtræet, der betragtedes som helligt. Paa samme Maade har man i Sverige Bosträd eller Tomteträd. Ja, det skal endnu en enkelt Gang kunne hænde, at en Gaardmand ved sin førstefødte Søns Fødsel henter en ung Træstamme fra Skoven og planter den nær Husene; Træet er da fra den Tid Guttens og fredes omhyggeligt. Paa sine Steder mener

ogsaa Overtroen, at Tuntræet falmer, naar Husbonden ligger paa Sotteseng, og visner, naar han dør.

Gaarden Egeland i Konnismo øverst i Undalen skal have sit Navn efter en stor Eg, som endnu staar paa en Haug midt i Gaarden. Træet er omtrent 1¼ Favn i Omkreds og hult, men neppe over sexten Fod høit. Sagnet fortæller nemlig, at en Træl, som var bleven vred paa sin Husbonde skal have afhugget Toppen i ældgammel Tid. Indtil for to eller tre Mandsaldre siden dyrkedes endnu Træet af Folkene paa Gaarden paa den Maade, at disse hver Juleaften satte et Krus Øl med nogle Lefser og libt Kjød ved Stammen. Engang i gamle Dage vare Folkene paa Egeland meget bedrøvede, fordi Træet var begyndt at tørke og truede med at gaa ud. Men da traf det sig, at der blev Bryllup paa Gaarden, og at der i dette var fire Spillemænd tilstede, og blandt disse to Kjæmper eller Slagsbrødre. Disse to bleve uenige og vare nær ved at skulle komme i Slagsmaal, da den ene af dem sprang op i Egen og satte sig til at spille sin Fiolin fra den. Dette Spil havde en vidunderlig Virkning: Alle, som hørte derpaa, begyndte at græde, den anden Kjæmpe blev forligelig, og fra den Stund af begyndte Træet igjen at grønnes og voxe.

Mangesteds har det været Skik at slaa Øl ud ved Rødderne af et Træ nær Husene, hyppigst en Ask eller en Rogn. Stundom, f. Ex. i Hægelands Sogn troede man paa den Maade at skulle redde Juleøllet for Aasgaardsreien. Andensteds f. Ex. i Vennesland Sogn ved Christianssand slog Konen, naar hun havde kjernet Smør, om Lørdagen sin Kjernemelk ud i et gammelt og hult Lindetræ, fordi Jorden da vilde bære ny Grøde. En Mand paa Ombal i samme Sogn ville

for omtrent hundrede Aar siden, en Vaar pløie op et Stykke Mark til Ager. I den ene Kant af Jordstykket stod en Eg, som var Vettetræ. Ikke destomindre huggede Manden Egen om, men da den faldt, hørte han en Røst som raabte: „Dette skal hevnes i tredie Led.“ Paa Klingevolden paa Gaarden Kortvedt i samme Bygd skal have staaet to Birketræer, for hvilke Manden lod slaa Kjernemelk ud om Lørdagen, og som han slog Humlen omkring, naar Juleøllet var brygget.

Meddelelse af J. Th. Storaker (sammenl. Kristianssands Stiftsavis 1872. No. 123 og 128.) Se ogsaa P. Hansens Archiv 2, 360. Selv har jeg ogsaa i min Barndom hørt forskjellige lignende Sagn i Kvinesdal og Fjotland.

4. Som bekjendt benævntes i Kalmarunionens Dage og den nærmest efter denne følgende Tid en af de fornemste Embedsmænd Fodermarsk. Ved Hoffet var Fodermarsken den, der fungerede som Overstaldmester, anordnede Kongens Reiser og varetog Politivæsenet i Kongens Gaard, og paa Rigets Slotte og Fæstninger var han som oftest den øverste Mand næstefter selve Lensherren eller Befalingsmanden. Mærkelig nok, har den samme Benævnelse holdt sig i vore Bygder lige ned til henimod vor Tid. Endnu veed saaledes Almuen i Næs, Hurdalen og flere andre Bygder paa Romerike at fortælle om Fogdernes (maaske ogsaa Sorenskrivernes) Fodermarsker. Fogderne havde nemlig, uvist med hvilken Hjemmel, (maaske som en Levning af den Kongen tilkommende Foring) den Skik at sende sine Heste om i Bygderne for at fores og fedes i den Tid af Aaret, hvori de selv ikke havde Brug for dem. De forbeltes i visse Dage paa de forskjellige Gaarde, for længere Tid paa en Fuldgaard, for kortere paa en Halv-

gaard. Den Huusmand eller Tjener, som fulgte Hestene, benævntes Fodermarsk. Det samme Navn tillagdes ogsaa de Tjenere, som fra Gaarden Buskerud paa Modum fulgte Eierens Heste om i Krydsherred og Hallingdal, hvor denne havde Ret til at lade sine Heste fodres uden Betaling af Almuen.

Mundtlig Fortælling. Sammenl. Allen, de tre Nordiske Rigers Historie, B. 2, S. 234—235 og Krafts Beskrivelse over Norge 2 Udg. 2, 175.

Ramus-Sletten.

I Nærheden af den store Gaard Dvergsten i Gran paa Hadeland ligger ganske tæt ved den gamle Bergensvei en liden Slette, som er opkaldt efter Løitnant Ole Ramus, en Søn af den lærde Præst paa Norderhov og den bekjendte Anna Kolbjørnsdatter. Den unge Ramus havde nemlig overnattet sammen med en anden Løitnant paa Skydsskiftet Overdal og der drukket saa tæt, at hans Kammerat havde ondt ved at holde Styr paa ham. Da de om Morgenen vare stegne til Hest og skulde drage afsted, blev Ramus snart saa rasende, at han drog blank ag vilde slaas med sin Kammerat. Med de Ord: „Jeg har sparet dig længe, men nu skal du til," hug han løs paa sin Ledsager, men da greb denne sin Pistol, fyrede løs og rammede Ole Ramus midt i Brystet, saa han faldt død omkuld. En gammel Kone, som just stod hos og skar Korn, raabte til Løitnanten: „Nu faar du nok skynde dig afsted" men denne svarede: „Nei, men du skal være mit Vidne, hvorledes det er gaaet til." Dermed drog han til Øvrigheden, meldte Sagen og slap fri for Straf.

Fortalt mig af Pastor A. C. Bang, forhen Capellan i Gran. Sagnet er, saaledes som det her er meddelt, mere overensstemmende med Sandheden end Fayes Fortælling (Norske Folkesagn, 2 Udg. S. 202—203). Drabsmandens Navn var Bruse, han boede paa Gaarden Solberg ved Tyristranden og blev 1737 begraven ved Bønsnes Lovekirke i Hole. Den unge Ramus var Kornet, maaske tillige Student. Daniel Ramus, Faderens Eftermand som Sognepræst til Norderhov, søgte siden om Fritagelse for at betjene Broderens Banemand ved Alterens Sakramente.

Stor Ulykke paa Søen.

I over halvtredie hundrede Aar har Bergens Domkirke ved Høststevnens (eller som det før hed St. Olafs Stevnes) Tid udredet sex Tønder Meel til de Fattige i Øxnæs og Hadsel i Vesteraalen. En Kvinde Ingeborg Mikkelsdatter, som benævnes „Hustru" og altsaa har været af fornemmere Stand, havde nemlig i sin Tid skjenket trehundrede Rigsdaler i denne Hensigt, og Pengene vare gaaede ind i Domkirkens Kasse. Dokumentet derom (af 1621) er oprettet efter, maaske længe efter Giverindens Død. Sagnet i Vesteraalen veed endnu at fortælle om Anledningen til denne fromme Gave. Der skal i gamle Dage have gaaet et meget rigt Torskefiskeri for sig ved Langenæs Vær i Øxnæs, og den nu øde Kyst deromkring var derfor dengang tæt bebygget; endnu vises Spor til Grundmurene af hundrede gamle Husebygninger. Men engang vare alle Beboerne ude at fiske paa Bankerne flere Mile ude i Havet. Da opkom der en Orkan, og alle Baade maatte søge hjem. Efterhaanden samlede Folkene fra de mindre Baade sig paa de større,

for at samle sine Kræfter ved Roningen. Trods den frygtelige Sø lykkedes det Fiskerne at kjæmpe sig saa langt frem, at de troede sig frelste, men da sprang Tollerne paa den første Baad, denne kastedes tilbage og drev paatvers ligeimod de bagerste Baade, og inden kort Tid gik de alle under. „Efter den Dag var der hundrede Enker paa Langenæs.“ Torskefisket skal efter den Tid være taget mærkeligt af, og hele Befolkningen forarmedes. Til en liden Hjelp skjenkedes da de tre hundrede Rigsdaler.

Fortalt mig af Stipendiat A. Boeck. Sammenl. Norske Stiftelser ved N. Nicolaysen 1, S. 49—50 og 3, S. 827. En lignende, vistnok endnu større Ulykke, der gik for sig paa Foldenfjorden i Namdalen 1625, og hvor over tohundrede Mennesker døde, blev besungen af den lærde Præst til Nærum, Mag. Michel Mogensen i et langt Digt Threnologia Numdalensis (dansk med latinsk Commentar). Kbh. 1627.

Tillæg.

S. 5. Sagnet, om at der har været holdt Thing paa Isen af et Vand i Hallingdal, tør ansees for en Erindring om en i sin Tid baade i Norge og Sverige udbredt Skik. Den berømte svenske Forfatter Olaus Magnus har nemlig i sin Hist. gent. Septentr. et helt Kapitel de nundinis glacialibus eller Markeder paa Isen, hvor særlig Markederne paa Mælaren ved Strengnes samt i Ovikengl i Jemteland omhandles.

S. 54—55. Med Sagnet om „Krigen 1658" kan jevnføres følgende Notitser, som ere mig meddelte af Y. Nielsen. Ved en Befaring af Grændserne mellem Orkedalen og Østerdalen i 1704 oplyste en af de tilstedeværende gamle Mænd, Anders Skamfred, „at hans Værfader var Lagrettesmand paa den Markegang, som skede, da de Svenske havde Throndlagens Len inde, og da blev gjort en Ild ved Holtevadet, hvilket Sted han derefter anviste." Ved Befaringen 1704 blev ligeledes tændt Ild ved alle Steder, som skulde være Grændsemærker. — Hvad angaar de til svensk Krigstjeneste udskrevne Thrøndere o. s. v. haves nogle Efterretninger fra det svenske Rigsarchiv. Udskrivningen begyndte 19de Juli 1658; Stjørdalen var det eneste Sted, hvor Bønderne gjorde Modstand. I September 1658 vare i Hudiksvall 800 Norske indkvarterede paa en Ø, for at de ei skulde rømme; endel af dem rømte ogsaa virkelig fra Sundsvall. Ved Kongebrev af 23de Juni var det bestemt, at disse udskrevne Norske skulde sendes til Lifland, og Officererne fik senere ud paa Aaret Ordre til at gaa til Garnisonen i Reval.

TAYLOR INSTITUTION
DOMI NUS ILLU MINA TIO MEA

